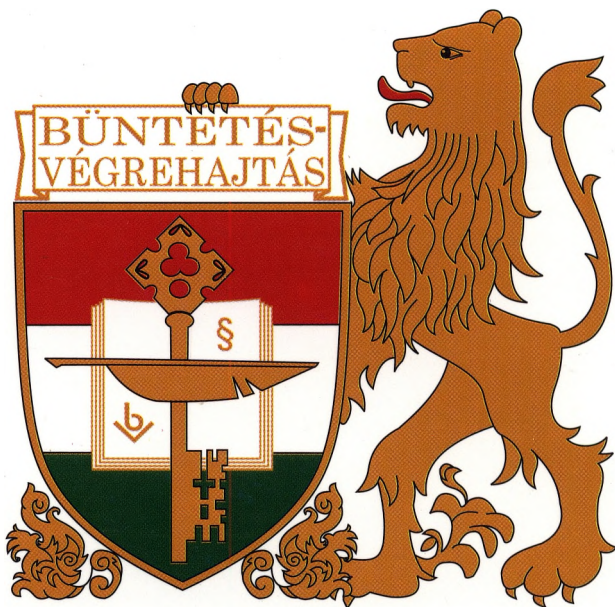

Börtönügyi Szemle

2003. I. szám

*A magyar Büntetés-végrehajtási Szervezet
szakmai és tudományos folyóirata*

BÖRTÖNÜGYI SZEMLE

Kiadja a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága

Megjelenik negyedévenként * Huszonkettedik évfolyam 1. szám

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Elnök:

DR. BÖKÖNYI ISTVÁN

Tagok:

DR. CSORDÁS SÁNDOR

DR. HUSZÁR LÁSZLÓ

DR. KABÓDI CSABA

DR. LŐRINCZ JÓZSEF

DR. MEZEY BARNA

DR. NAGY FERENC

DR. VÓKÓ GYÖRGY

Főszerkesztő:

YAZBEKNÉ SZABÓ KATALIN

Felelős szerkesztő:

SZABÓ ISTVÁN

Az előkészítés és a tördelés a
BVOP Sajtó- és Kommunikációs
Osztályán készül.

A nyomdai munkálatokat
a Duna-Mix Nyomda végzi.

Felelős vezető: FLAMICH OTTÓ

ISSN 1417-4758

A szerkesztőség címe:

1054 Budapest V.,

Steindl Imre utca 8.

Telefon/fax: 332-4778

SZÁMUNK SZERZŐI

Dr. Bökönyi István, bv. vezérőrnagy, PhD, a bv. szervezet országos parancsnoka, **Deák Ferenc István**, bv. alezredes, szakkönyvtáros, BvOP, **Garami Lajos** bv. ezredes, főosztályvezető, BvOP Fogvatartási Ügyek Főosztály, **Hegyes András**, bv. törzsszászlós, a BvDOSZ elnöke, **Király Klára**, joghallgató, ME ÁJK, **Dr. Lőrincz József**, egyetemi docens, ELTE ÁJK, **Dr. Mezey Barna**, tanszékvezető egyetemi tanár, ELTE ÁJK, Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék, **Dr. Nagy Ferenc**, tanszékvezető egyetemi tanár, SZTE ÁJK Büntetőeljárás jogi Tanszék, **Sobor Dávid**, joghallgató, PPKE JÁK, **Dr. Szendrei Géza**, nyugalmazott osztályvezető ügyész, **Dr. habil Vókó György**, osztályvezető ügyész, Legfőbb Ügyészség Bv. Törvényességi Felügyeleti Osztály

Közlési feltételek

Szerkesztőségünk olyan dolgozatokat vár a szerzőktől, amelyek a társadalmi devianciákat, a büntetés-végrehajtásra vonatkozó joganyagot (különös tekintettel a jogtörténeti vonatkozásokra és az EU jogharmonizációs tematikára), a fogvatartás, a fogvatartotti népesség sajátosságait, problematikáját, a tudományos közvélemény által elfogadott tudománysszakok (kriminológia, szociológia, pszichiátria, pszichológia, vezetéselemélet, pedagógia, műszaki tudományok, stb.) szempontjából elemzik, értékelik. A dolgozatok eredetéért és tartalmáért a szerző vállalja a felelősséget. A kéziratokat éppen ezért kérjük írják alá, tüntessék fel munkakörüket, munkahelyüket, telefonszámukat, lakcímüket és – ha van – tudományos fokozatukat is. Ezen kívül a tanulmányokat számítógépes adathordozón is szíveskedjenek megküldeni.

Szerkesztőségünk mindenkor fenntartja magának a jogot a kéziratok stilizálására!

Olyan kéziratokat, melyeket nem rendeltünk meg, illetve a szaklektorok nem tartottak közlésre alkalmasnak, nem küldünk vissza és nem őrzünk meg!

Lapzárta: a megjelenés előtti hónap 1. napja.

1/2003.

*A magyar Büntetés-végrehajtási Szervezet
szakmai és tudományos folyóirata*

*Fach- und Wissenschaftliche Zeitschrift
des ungarischen Justizvollzuges*

*Professional and scientific bulletin
of the Hungarian Prison Service*

BÖRTÖNÜGYI SZEMLE

Kiadja a Magyar Börtönügyi Társaság Budapest, Fiumei út 10. sz. 1. em.

Alapítványi engedély: 10.000/1906. sz. 1. em.

1906. évi 1. szám

SZÁMLA SZÁM: 1000/1906. sz. 1. em.

SZÁMLA SZÁM: 1000/1906. sz. 1. em.

SZÁMLA SZÁM: 1000/1906. sz. 1. em.

SZÁMLA SZÁM: 1000/1906. sz. 1. em.

SZÁMLA SZÁM: 1000/1906. sz. 1. em.

SZÁMLA SZÁM: 1000/1906. sz. 1. em.

SZÁMLA SZÁM: 1000/1906. sz. 1. em.

SZÁMLA SZÁM: 1000/1906. sz. 1. em.

SZÁMLA SZÁM: 1000/1906. sz. 1. em.

SZÁMLA SZÁM: 1000/1906. sz. 1. em.

SZÁMLA SZÁM: 1000/1906. sz. 1. em.

SZÁMLA SZÁM: 1000/1906. sz. 1. em.

SZÁMLA SZÁM: 1000/1906. sz. 1. em.

SZÁMLA SZÁM: 1000/1906. sz. 1. em.

SZÁMLA SZÁM: 1000/1906. sz. 1. em.

SZÁMLA SZÁM: 1000/1906. sz. 1. em.

SZÁMLA SZÁM: 1000/1906. sz. 1. em.

SZÁMLA SZÁM: 1000/1906. sz. 1. em.

SZÁMLA SZÁM: 1000/1906. sz. 1. em.

SZÁMLA SZÁM: 1000/1906. sz. 1. em.

SZÁMLA SZÁM: 1000/1906. sz. 1. em.

SZÁMLA SZÁM: 1000/1906. sz. 1. em.

SZÁMLA SZÁM: 1000/1906. sz. 1. em.

SZÁMLA SZÁM: 1000/1906. sz. 1. em.

SZÁMLA SZÁM: 1000/1906. sz. 1. em.

SZÁMLA SZÁM: 1000/1906. sz. 1. em.

SZÁMLA SZÁM: 1000/1906. sz. 1. em.

A magyar büntetés-végrehajtás helyzete az Európai Unió csatlakozás küszöbén

Az előadás elhangzott a Magyar Országgyűlés Alkotmány- és Igazságügyi Bizottsága 2003. március 4-i, a Budapesti Fegyház és Börtönben megtartott kihelyezett ülésén.

A magyar büntetés-végrehajtás fogalma felöleli a reá vonatkozó jogszabályokat, a belső (igazságügyi minisztériumi, büntetés-végrehajtási szervezeti) rendelkezéseket, a Büntetés-végrehajtási Szervezetet, a fogvatartottakat, a büntetés-végrehajtás kezelésében, használatában lévő eszközöket, ingatlanokat, az állami költségvetés által biztosított működési költségeket, továbbá a működés filozófiáját.

A magyar büntetés-végrehajtás a magyar állam kialakulásától kezdve a földbevált tömlöcöktől a várbörtönökön, a megyei igazságügyi palotákon, a bíróságok, az ügyészségek melletti börtönökön, a csillag rendszerű intézeteken, a nagy tömegeket fogvatartó település börtönökön át jutott el a jelenlegi fejlődési szakaszba. Fejlődés történetileg a feudális, a polgári, a demokratikus, a diktatórikus, a jogállam büntetés-végrehajtási rendszerei különíthetők el. Napjainkban a magyar büntetés-végrehajtási rendszer egy új fejlődési határhoz érkezett el, amely talán Európai Unió büntetés-végrehajtásnak nevezhető.

Előadásom tartalmát három téma szerint csoportosítottam.

1. Szeretném bemutatni azt, hogy az Európai Unió tagállamaiban, melyek a fő jellemzői a büntetés-végrehajtási rendszereknek.

2. A magyar büntetés-végrehajtás jelenlegi helyzete.

3. Fejlesztési irányok, célok, feladatok, amelyek megvalósítása, végrehajtása révén elérhetjük azt, hogy a magyar büntetés-végrehajtás megfeleljen az Európai Unió követelményeknek.

Az Európai Unió tagállamai büntetés-végrehajtási rendszereinek főbb jellemzői

Az Európai Unióban a tagállamok büntetés-végrehajtási rendszereinek jogi szabályozása az egyes államok belső jogrendszerében található. Nincs tehát a tagállamokra kötelező uniós jogi szabályozás.

Ugyanakkor az Európa Tanácsban már korábban több bizottság is foglalkozott a büntetőpolitikai és börtönügyi kérdésekkel. Így a Bűnözési Problémák Európai Bizottsága (CDPC), a Börtönügyi Együttműködési Bizottság (PC-R-CP), a Kínzás, Embertelen, Megalázó Eljárás vagy Büntetés Elleni Bizottság (CPT). Ezek a bizott-

ságok az **Európa Tanács Miniszteri Bizottsága** felügyeletével működtek, illetve működnek, amely ajánlás vagy határozat szintjére emelte a bizottságok javaslatait.

Az **Európa Tanács Miniszteri Bizottsága** már 1987-ben az R/87/3. sz. ajánlásában megalkotta és közzétette az **Európai Börtönszabályokat**.

Az **Európai Börtönszabályok** öt részben, összesen 100 pontban foglalja össze a börtönrendszer működésének alapelveit, a börtönrendszerek működésére, a fogvatartottak elosztására és osztályozására, elszállásolására, személyes higiénijára, ruházatára, ágynevelésére, ételmezésére, egészségügyi ellátására, fegyelmezésére és büntetésére, az alkalmazható kényszerítő eszközökre, a fogvatartottak tájékoztatására és panaszai kezelésére, a külvilággal való kapcsolatra, a fogvatartottak valódisági és erkölcsi támogatására, vagyon- tárgyaik megőrzésére, szállításukra, más börtönbe való áthelyezésére, a börtönszemélyzetre, a kezelési célokra és rezsimekre, a fogvatartottak oktatására, képzésére, testnevelésére, testmozgására, sportjára, pihenésére, a szabadulásukra történő felkészítésre, a különleges fogvatartotti csoportokra (előzetes letartóztatottak, az elmebeteg, szellemileg fogyatékos fogvatartottak) vonatkozó ajánlásokat.

Az **Európai Börtönszabályokon** túl más **Európai Tanácsi határozatok, ajánlások** is foglalkoztak a büntetés-végrehajtási rendszerek iránti követelményekkel. Ezek közül külön említést érdemelnek **A fogvatartottak választási, polgári és szociális jogairól, a felfüggesztett ítéletről, a próbációról**

és a börtönbüntetés egyéb alternatíváiról, az előzetes letartóztatásról, a börtönszemélyzet státusáról, felvételéről és oktatásáról, az elítéltekre és a börtönközösségekre vonatkozó személyiségközpontú kutatásokról, a feltételes szabadságvesztésre ítélt bűnelkövetők felügyeletéről és utógondozásáról, a fogvatartottak kezelésére vonatkozó standard (névadó) minimum szabályairól, a felnőtt bűnelkövetők rövid időtartamú kezeléséről, a bűnelkövetőkkel végzett csoportos és közösségi munkáról, a büntetés-végrehajtási munkáltatásról, a hosszú időtartamú büntetést töltő elítéltek kezeléséről, a veszélyes fogvatartottak kezeléséről szóló egyes ajánlások.

A példák bizonyítják azt, hogy az **Európai Unióban a büntetés-végrehajtási tevékenység minden szegmensére** található pontosan megfogalmazott, jól adaptálható ajánlás vagy határozat.

Az **Európai Parlament 1998. december 17-én határozatot hozott az Európai Unió belüli fogvatartási körülményekről**. Ebben a Parlament felszólította a tagállamokat, hogy teljes mértékben alkalmazzák az **Európai Tanács ajánlásait, határozatait, az Európai Börtönszabályokat, továbbá, hogy pontosan kövessék a Kínzás, Embertelen, Megalázó Eljárás vagy Büntetés Elleni Bizottság ajánlásait**.

Továbbá nyomatékosan követelte a tagállamoktól, hogy a fogvatartottak családi kapcsolatait tartsák szem előtt. Előírták, hogy a tagállamok büntetés-végrehajtási intézeteiben kerüljenek kialakításra az ellenőrzés nélküli,

hosszabb időtartamú családi látogatást biztosító külön helyiségek.

A határozatban szerepel az is, hogy **amennyiben házastársakat ítélnék szabadságvesztésre, őket egy zárkában, lakóhelyiségben kell elhelyezni, más zárvatársak nélkül.** Az Európai Parlament kezdeményezte, hogy a **tagállamok törvényi szinten szabályozzák a szabadságvesztés, az előzetes letartóztatás végrehajtását.** Követelményként szabták meg azt, hogy a **fogvatartottaknak hasonló színvonalú egészségügyi, orvosi ellátást kell nyújtani, mint az ország többi lakosának.** Előírták azt is, hogy minden egyes fogvatartott egészségi állapotát a **büntetés-végrehajtási intézetbe való felvételkor mérjék fel.** Állást foglaltak abban a kérdésben is, hogy az **intézetekben szülő anyák gyermekeikkel két évig lehetnek együtt.**

Az Európai Parlament felhívta a tagországok figyelmét, hogy *„ne tétlenkedjenek”* a félig vagy teljesen nyitott büntetés-végrehajtási intézetek létesítése, működtetése terén. A Parlament határozatában külön részként szerepel az a felszólítás, hogy az uniós tagállamainak kormányai **konkrét intézkedésekkel támogassák a büntetésüket kitöltött személyek újbóli munkába állását.**

Az említett börtönszabályok, ajánlások, határozatok a **magyar büntetés-végrehajtási személyzet előtt ismeretek, viszonylag nagy példányszámban magyarul is megjelentek.** Az ajánlások, határozatok a **büntetés-végrehajtási szakképzés tananyagainak részét képezik.** Az 1990 utáni magyar jogalkotásban az ajánlásokat figyelem-

be vették, egy részük már beépült hazai jogrendszerünkbe.

Az Európai Unió tagállamainak büntetés-végrehajtási mutatói igen jellemzőek a börtönviszonyokra.

Érdemes elemezni és értékelni az egyes tagországok összes fogvatartottainak számát, a 100 ezer lakosra jutó fogvatartotti létszámot, a büntetés-végrehajtási intézetek befogadóképességét, a fogvatartottak és a férőhelyek számának arányát (a telítettséget, a túltelítettséget), a börtön-személyzet létszámát. (Az adatok az Európai Tanács Penological Information Bulletin c. 2002. évi decemberi számából származnak).

Az említett adatokat bemutató táblázatból az alábbi következtetések vonhatók le:

- az európai börtönrendszerek döntő hányadában a lakosság lélekszámahoz viszonyítva vagy 100.000 lakosra vetítve arányosan kevesebb a fogvatartottak száma, mint például hazánkban, vagy a kelet-európai országokban. Ez amiatt van így, mert az uniós tagállamokban gyakrabban élnek a szabadságvesztés helyettesítő alternatív (vagy kreatív) büntetésekkel, a próbációval, és fejlettebb szinten áll a bűnmegelőzési tevékenység, továbbá a börtönből szabadultak utógondozása is;
- az uniós országokban a fogvatartottak számához viszonyítva nagyobb az intézetek befogadó képessége, mint például hazánkban, ebből eredően kisebb mértékű az intézetek telítettsége, túltelített-

Az Európai Unió tagállamok börtönrendszereinek főbb adatai

Tagállamok	lakosság	fogva- tartot- tak száma	100 ezer lakosra jutó fogvatartot- tak száma	az intézetek befogadó- képessége	telített- ség	a börtön- személyzet létszáma
Ausztria	8 169 000	6 915	85	8 000	86%	3 575
Belgium	10 274 000	8 764	85	6 896	127%	6 259
Dánia	5 369 000	3 150	59	3 505	90%	3 257
Egyesült Királyság	59 778 000	67 056	112	71 385	94%	41 065
Finnország	5 184 000	3 040	59	3 387	90%	2 510
Franciaország	59 765 000	47 005	79	48 400	97%	24 778
Görögország	10 645 000	8 343	78	5 284	158%	2 229
Hollandia	16 067 000	15 246	95	15 700	97%	13 495
Írország	3 883 000	3 025	78	3 671	82%	2 887
Luxemburg	449 000	357	80	492	76%	n.a.
Németország	83 252 000	78 707	95	76 725	103%	36 150
Olaszország	57 716 000	55 136	96	42 896	129%	43 143
Portugália	10 084 000	13 500	134	11 371	119%	5 166
Spanyolország	40 077 000	46 962	117	42 395	106%	22 038
Svédország	8 877 000	6 089	69	5 808	105%	5 755

sége. Ez alól egyetlen kivétel van, Görögország, ahol az intézetek telítettsége 158 %-os.

- Az Európai Unió országaiban a börtönszemélyzet létszáma a fogvatartottak számához viszonyítva sokkal magasabb, mint például hazánkban;
- az Európai Unió tagállamaiba kiutazó magyar büntetés-végrehajtási szakemberek tapasztalatai, valamint a külföldi szakirodalom leírásai alapján egyértelműen megállapítható, hogy az uniós tagállamok börtönei biztonságtechnikai, építészeti, egészségügyi, foglalkoztatási, munkálta-

tási és sok más szempontból korszerűbbek, mint például a magyar, vagy a kelet-európai intézetek;

- eltérőek az uniós börtönrendszerek működési filozófiájukban, az intézetek tipizáltságában is. Működési filozófiájuk lényege abban összegezhető, hogy a fogvatartottak személyiségfejlesztésére, oktatására, szakképzésére, családi kapcsolataik fenntartásának elősegítésére, ellátására, egészségük megőrzésére sokkal nagyobb figyelmet – és természetesen nagyságrendekkel magasabb pénzüsségeket fordí-

tanak, – mint a magyar büntetés-végrehajtási intézetekben. Az intézetek rendszerében pedig markánsan elkülönülnek a szigorúan őrzött, magas biztonsági fokozatú börtönök, a közepes biztonsági fokozatú börtönök, a félig nyitott, a nyitott intézetek, vagy egy intézeten belüli ilyen típusú részlegek;

- az Európai Unió börtönrendszerek fogvatartotti kezelési metodikáinak lényege szerint a fogvatartott a szigorúbb és enyhébb rezsimekben intézetbeli magatartása, személyiségének fejlődése, megszerzett végzettsége, képzettsége alapján kerül elhelyezésre, és mindezek a tényezők határozzák meg az általa élvezett előnyöket, vagy az őt ért hátrányokat.
- jellemző az is, hogy az ún. „civil kontroll” nagy szerepet játszik az bv. intézetek felügyeletében, ellenőrzésében. Ez főként a felügyelő bizottságok, büntetés-végrehajtási bizottságok, intézőbizottságok, intézeti tanácsok, intézeti bizottságok működésében nyilvánul meg, amelyekben mindig képviselteti magát a települé-

si, kistérségi, vagy régiós önkormányzat is.

A magyar büntetés-végrehajtás helyzete különös tekintettel az Európai Unió igényeire

A jelenlegi magyar büntetés-végrehajtási rendszer jogi szabályozása csak alapjaiban felel meg az Európai Unió igényeknek. A büntetések és intézkedések végrehajtásáról 1979-ben adták ki a 11. törvényerejű rendeletet (már a jogszabályi forma is elavult), és a szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályairól szóló IM rendeletet pedig 1996-ban alkották meg. Felvetődik tehát a jogi szabályozás megújításának igénye.

A magyar Büntetés-végrehajtási Szervezet egy katonai, centrális, aláfőlérendeltségen alapuló, egyenruhás, fegyveres rendvédelmi szervezet. E jellemzők minősítéséhez érdemes megismerni az Európai Börtönszabályok A személyzet c. III. részéből az 54/2. pontot.

„Az alkalmazottakat általában főállású hivatásos börtöntisztviselőkké kell kinevezni és köztisztviselői státusba kell helyezni. Állásuk garanciája csak-

A magyar büntetés-végrehajtás főbb adatai

	lakosság	fogvatartottak száma	100 ezer lakosra jutó fogvatartottak száma	az intézetek befogadóképessége	telítettség	a börtön-személyzet létszáma
Magyarország	10 155 000	18 000	178	11 234	161%	8 283
					tiszt	1 130
					tiszthelyettes, zászlós	5 094
					közalkalmazott	1 126
					polgári alkalmazott	933

is a kifogástalan magatartás, a hatékonyság, a testi és lelki egészség, valamint a megfelelő iskolázottság legyen.

A fizetés legyen elegendő ahhoz, hogy vonzza és megtartsa a pályán az alkalmas férfiakat és nőket, a kiegészítő juttatások és szolgálati feltételek – tekintettel a munka nehézségére – legyenek előnyösek”.

Az ajánlás alapján megkérdőjelezhető a katonai jelleg és felvetődik az illetmény- és pótlérendszer reformjának igénye is.

Az Európai Unió tagállamok börtönrendszereinek főbb adataival is érdemes összehasonlítani a magyar büntetés-végrehajtási rendszer jellemzőit.

Hazánk mintegy 10 milliós lakosságához viszonyítva magas a napjainkban állandósuló 18.000 fős fogvatartotti létszám. A 100. 000 lakosra jutó fogvatartotti létszám (178) is kiemelkedően magas. A büntetés-végrehajtási intézetek befogadó képessége 11.234 fő, ami azt jelenti, hogy a 32 büntetés-végrehajtási intézet telítettsége jelenleg 161 %-os, amire az Európai Unió országaiban nincs is példa.

Még egy további adattal is bizonyítható elmaradásunk az Európai Unió országokhoz viszonyítva. **Hazánkban a büntetés-végrehajtási szervezet létszáma jelentősen alacsonyabb (7.350 fő) a fogvatartotti létszámmal összevetve.**

A magyar büntetés-végrehajtási intézetek rendszere nem olyan differenciált, mint az Európai Unió tagállamoké. Vannak ugyan különleges biztonsági körleteink, amelyek nagyjából megfelelnek az európai szigorúan

örzött, magas biztonságú intézetek követelményeinek, de ilyen intézeteink nincsenek, csak intézet-részeink. A közepes biztonsági fokozatú minősítés talán a legjellemzőbb a legtöbb magyar intézetekre. **A félig nyitott, nyitott rezsimek hiányoznak a magyar büntetés-végrehajtási rendszerből. A szabadságvesztés végrehajtásának jelenlegi, magyarországi gyakorlatában a fokozatok (fegyház, börtön, fogház) bírói ítélet által meghatározott zártsága érvényesül. A rendszerben nem érvényesül a rezsimekben való mozgási lehetőség, amely beszűkíti a személyiségfejlesztés, a motiválás lehetőségeit.**

A magyar büntetés-végrehajtási intézetek országbeli területi elhelyezkedése, befogadó kapacitása nem felel meg a régiós igényeknek. Ez azt jelenti, hogy jelenleg nem vagyunk képesek azt az uniós gyakorlatot érvényesíteni, amely szerint **a fogvatartottakat abban a régióban kell elhelyezni, ahol szabadságvesztésük megkezdése előtt éltek, laktak, ahol hozzátartozóik élnek, amennyiben erre lehetőség nincs, akkor a szomszédos régióban.** Magyarországon jelenleg a fogvatartottak hozzátartozóira jelentős költségeket rónak a látogatásra utazások, és ez a családi, társas kapcsolatok lazulásához, megszűnéséhez vezethet.

A magyarországi börtönökben a fogvatartottak oktatásához, képzéséhez, sportolásához, a szakmai tevékenységhez, a közművelődéshez a napi egy - egy óra időtartamú szabadlevegőn tartózkodáshoz szükséges létesítmények, területek csak igen **szűkösen biztosítottak.**

Bár a magyar büntetés-végrehajtási intézetekben működik civil kontroll (pl. a Helsinki Bizottság tevékenysége, a börtönmissziók, a karitatív szervezetek, egyházak), de még **nem érvényesülnek eléggé a települési, kistérségi vagy régiós érdekek.**

A magyar büntetés-végrehajtás fejlesztésének fő irányai, céljai, feladatai az Európai Unióhoz történő csatlakozás nézőpontjából

1. A magyar büntetés-végrehajtásra vonatkozó jogi szabályozást úgy tartalmában, mint formájában meg kell újítani. Módosítani szükséges a Büntetés-végrehajtási Szervezetről szóló 1995. évi CVII. törvényt, és egy új törvény tervezetét kell kidolgozni, a szabadságvesztés, az előzetes letartóztatás, a kényszergyógykezelés, az igazságügyi elmemegfigyelés, az elzárásra beutalás, az idegenrendészeti őrizet, büntetés-végrehajtási intézetekben történő végrehajtásának szabályairól. Ezen alapszabályozás megtörténte után a végrehajtás gyakorlatának egységesítése érdekében jelentős számban kell kiadni **IM rendeletet, országos parancsnoki és intézetparancsnoki intézkedéseket.** Végül, – mivel az ördög a részletekben bújkol meg – **szabályzatok, módszertani útmutatók, ajánlások** kiadásával kell a jogszabályok keretein belüli szakszerű gyakorlat kialakulásához hozzájárulni.

2. A büntetés-végrehajtási intézetek számát, kapacitását növelni kell úgy, hogy az intézeti telítettség leg-

alább 100 – 120 % között legyen. Két kormányhatározat jelentős intézményfejlesztést határozott meg. Így azt észak-keleti régióban és az észak-nyugati régióban egy-egy 700, Martonvásáron egy 550, Nagyfán és Állampusztán egy-egy 150, Debrecenben egy 150, Nógrád megyében egy 100 fős előzetes ház, Kelet-Magyarországon egy 100 fős női börtön, Pécsen egy 50 fős regionális fiatalkorú intézet létesítését írták elő. **A létesítések, bővítések finanszírozási lehetőségeit a költségvetési forrásokon túl más területeken is keresni kell.** Ennek megvalósítása már megkezdődött azzal, hogy **PHARE** forrásból pályázaton megnyertük a pécsi fiatalkorúak regionális intézete létrehozásának pénzügyi fedezetét. További forrás **a magántőke bevonása** az intézetek létesítésébe, egyes funkcionális (élelmezés, karbantartás, mosatás, oktatás, munkáltatás) szolgáltatások biztosításába. Néhány napja kaptuk meg a Pénzügyminisztérium hozzájárulását ahhoz, hogy két 700 fős intézet létesítése ilyen módon, a PPP (public-private-partnership) módszerével megtörténhet. Jelenleg folyik a projektek megvalósítási terveinek kidolgozása, a megfelelő ingatlanok kiválasztása. Remélhetően a két intézet létesítése, üzembe helyezése olyan kísérlet lesz, amelynek tapasztalatai hozzájárulnak további intézetek magántőke bevonásával történő létesítéséhez.

3. **Növelni szükséges a Büntetés-végrehajtási Szervezet létszámát is,** nem csak az új intézetek létesítése miatt, hanem a már működő intézetek biztonságának, hatékonyságának növelése érdekében. Szükséges lenne, hogy leg-

alább a 2:1, fogvatartott-személyzet arányszáma kialakuljon.

4. **Ki kell alakítanunk a büntetés-végrehajtási intézetek régiós elvek szerinti működési rendszerét.** Jelenleg ezt úgy képzeljük el, hogy a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága létszámát tovább csökkentjük, (jelenleg 160 fő), és a 7 statisztikai régióban régió parancsnokságokat hozunk létre. A kis létszámú régió parancsnokságok tulajdonképpen a nagyobb, jelenleg is működő vezető intézetekre épülnének, amelyek mint büntetés-végrehajtási szakmai és költségvetési önálló szervek, ellátnák a csatolt – részjogkörű büntetés-végrehajtási szakmai és költségvetési – szervek, intézetek egyes funkcionális (gazdasági, személyzeti, informatikai, stb.) irányítását, kiszolgálását is. E rendszer kialakításában határozott elképzelésünk az, hogy növeljük a régió parancsnokságok, különösen az intézetek büntetés-végrehajtási hatáskörét, leadva ezeket a minisztériumi, országos parancsnoksági hatáskörökből. Így megvalósulhat az, hogy a fogvatartottak ügyeiben ott döntenek, ahol a legtöbb információval rendelkeznek. E megoldástól a bürokrácia jelentős csökkenését is reméljük.

5. A jelenlegi büntetés-végrehajtási intézeteket, az újonnan létesítendő, kibővítendő intézetekkel együtt át kell alakítani úgy, hogy biztonsági, kezelési és sok más tekintetben elkülönüljenek a szigorúan őrzött, magas biztonsági fokozatú, a közepes biztonsági fokozatú, a félig nyitott és nyitott intézetek, és az ilyen részlegek is egy-egy intézetben belül.

6. **Korszerűsíteniünk kell a Büntetés-végrehajtási Szervezetet, jellegét tekintve.** Távlati célként felmerülhet a hivatásos, közalkalmazott, polgári munkavállaló állománycsoportok átminősítése köztisztviselői, közalkalmazotti állománycsoportokra. Alapvető rendező elvként tartjuk szem előtt, hogy egy ilyen jelentőségű korszerűsítést csak akkor hajtható végre, ha ez együtt jár a személyzet erkölcsi-anyagi elismerésének növekedésével, továbbá ha az előkészítés és a végrehajtás körültekintően, az állomány érdekképviseleti szervezeteinek előzetes egyetértésével történik. **A korszerűsítésnek ki kell terjednie a büntetés-végrehajtási szakképzés reformjára is.** E reformon belül főként a tiszthelyettes- és zászlósképzésre, az idegen nyelvi és az informatikai oktatásra, a vezetőképzésre, továbbá minden állománykategória vonatkozásában a rendszeres továbbképzésre kell külön figyelmet fordítanunk.

7. Javaslatot kell tenni arra, hogy a büntetés-végrehajtási intézetekben a **civil kontroll jobban érvényesüljön, és a települési, megyei önkormányzatok szerepe növekedjen** az intézetek működésével összefüggésben.

A magyar büntetés-végrehajtás Európai Uniói igényekhez történő felzárkózása már 1990-ben megkezdődött. Több jogszabályi változás történt. Néhány intézet felépült. Így a kecskeméti fiatalkorúak regionális intézete, a Fővárosi Bv. Intézet Maglódi úti objektuma, a Szegedi Fegyház és Börtön Dorozsmai úti objektuma, a Szirmabesenyői Fiatalkorúak Regionális intézete. Néhány hónap múlva megkezdí működését a veszprémi új – zöld-

mezős beruházással készült – előzetes ház. A 14 legnagyobb büntetés-végrehajtási intézetünkben **informatikai oktató kabineteket hoztunk létre és a 32 intézetből 30-ban újra van általános iskolai oktatás.** Egyre növekszik a **tanműhelyek száma az intézetekben.** **Működési gyakorlatunk változott** annyiban, hogy jobban élünk a fogvatartottaknak adható elismerések és kedvezmények, az enyhébb végrehajtási szabályok lehetőségeivel. A korábbiaknál sokkal nagyobb mértékben biztosítunk **munkalehetőséget, szakoktatási, munkaerő-piaci képzési feltételeket.**

Az Európai Unió büntetés-végrehajtási gyakorlat megismerésében nagy segítséget kapunk főként a **holland és a német büntetés-végrehajtási szervezetektől.** A holland büntetés-végrehajtás finanszírozza azt a **MATRA projektet,** amely a „*twining prisons*” „*ikerbörtönök*” kapcsolatrendszerét létrehozta és működteti, továbbá a fiataloké, a hosszú időtartamú szabadságvesztésre ítélt, a kábítószerfüggő fogvatartottak, a különösen veszélyes fogvatartottak kezelése tárgyában, magyar oktatók kiképzésével, holland börtönökben történő, beosztottak részvételével végrehajtott gyakorlatokkal, fogvatartotti program-minták közös ki-

dolgozásának irányításával nyújt segítséget részünkre.

Mindezek alapján reális az az értékelés, amely a magyar büntetés-végrehajtásról szerepel az **Európai Bizottság 2002. évi éves jelentése Magyarországra előrehaladásáról a csatlakozás felé c. dokumentumban,** a 20. oldalon, a 6. bekezdésben.

„A magyarországi börtönök továbbra is zsúfoltak, de ennek ellenére színvonaluk megüti a nemzetközi mércét. A vizsgált időszakban régi épületek modernizációja és kibővítése, valamint egy új büntetés-végrehajtási intézmény létesítése révén javulás történt ezen a téren. A hosszú távú kormányprogram végrehajtása alapján további beruházások vannak folyamatban, melyek a magyarországi börtönök elhelyezési viszonyainak további javítását célozzák.”

A minősítés az értékelés mellett kifejezi a fejlesztés iránti várakozást is. **A fejlesztés szükséges és előnyös nem csak azért, hogy megfeleljünk az Európai Unió igényeinek, hanem mert ezzel elősegíthetjük a magyarországi közbiztonság kedvező szinten tartását.**

Dr. Bökönyi István

Irodalomjegyzék

1979. évi 11. törvényerejű rendelet a büntetések és intézkedések végrehajtásáról.

1995. évi CVII. törvény a büntetés-végrehajtási szervezetről.

6/1996. (VII. 12.) IM rendelet a szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályairól.

A büntetés-végrehajtás intézet-rendszerének bővítéséről, fejlesztési programjáról szó-

ló 2072/1998. (III. 31.) és a 2147/2002. (V. 10.) Kormányhatározatok.

Penological Information Bulletin, Council of Europe – Nov. 23-24. – December 2002.

Jelentés a Magyar Kormány Számára a Kínzás és Embertelen vagy Megalázó Bánásmód, vagy Büntetés Megelőzésére Létrejött Európai Bizottság (CPT) magyarországi látogatásáról (1999. december 5 – 16.).

Az Európai Börtönszabályok (Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság, Büntetés-végrehajtási Szakkönyvtár, 1990/5.).

Az Európai Tanács börtönügyi és egyes büntetőjogi határozatait, ajánlásait (Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság, Büntetés-végrehajtási Szakkönyvtár, 1998/3.).

Rabnevelés Európában (Szemelvények az Európai Börtönnevelési Társaság kiadványai-ból. Büntetés-végrehajtás Országos Parancs-

nokság, Büntetés-végrehajtási Szakkönyvtár, 2001/1.).

Magyarország. Országjelentés az emberi jogok érvényesüléséről 2001. Kiadó: Az USA Külügyminisztériuma a demokrácia, az emberi jogok és a munkaügy kérdéseivel foglalkozó hivatala (Bureau of Democracy, Human Rights and Labor, 2002. március 4.).

Az Európai Bizottság 2002. évi jelentése Magyarország előrehaladásáról a csatlakozás felé (MK Külügyminisztériuma, Integrációs és Külgazdasági Államtitkárság nem hivatalos fordítás).

Az Európai Parlament határozata az Európai Unió belüli fogvatartási körülményekről (fordítása megjelent a Börtönügyi Szemle 1999. évi 3. számában).

Európai kihívások, magyar válaszok a büntetőjog és a büntetés-végrehajtás területén¹

A nemzetközi, ezen belül, elsősorban az európai kitekintés, az összehasonlító és áttekintő elemzés a büntetőjog és a büntetés-végrehajtás területén is kiemelkedő jelentőségű. A nemzetközi áttekintést a nemzeti jogokon felülemelkedő feladatok teljesítése, mint például az alapvető emberi jogok biztosítása, a nemzetközi dokumentumokban foglalt követelmények szem előtt tartása és érvényesítése, továbbá a végrehajtás során jelentkező különféle problémák megfelelő kezelése is szükségessé teszi.

Az emberhez méltó büntetés-végrehajtás kialakításának minimális garanciái, az erre irányuló törekvések nem csupán a második világháború után született nemzetközi egyezményekben és szabályokban jelentek meg, hanem már jóval korábban is. Ilyen jellegű igényt ugyanis már az 1872-ben, Londonban tartott bűnügyi kongresszuson megfogalmaztak. A Nemzetközi Bűnügyi és Büntetés-végrehajtási Bizottság 1929-ben részletes szabályozást is kidolgozott. Ennek 1933-ban módosított változatát a Népszövetség Közgyűlése 1934-ben határozatba is foglalta.²

A jelenlegi európai bűnügyi integráció két egymással, olykor párhuzamosan is haladó folyamatot ölel fel. E folyamat motorjaként szereplő intézmények az Európa Tanács és az Európai Unió.

Az Európai Unió szabályozás keretében a rendőrségi és a igazságügyi együtt-

működésre vonatkozó ún. harmadik pillér nem rendelkezik külön a büntetés-végrehajtásról és a Corpus Juris Europae (CJE) sem tartalmaz végrehajtási rendelkezéseket.³ Ez azonban nem jelenti azt, hogy a végrehajtásra vonatkozóan ne lennének nemzetközi egyezmények, továbbá határozatok, ajánlások. Ezekről a büntetés-végrehajtást is érintő fontosabb egyezményekről a 23-24. oldalon található táblázatok adnak rövid áttekintést.

A büntetés-végrehajtási jog két síkját kell tehát megkülönböztetni, egyrészt a nemzeti, másrészt a nemzetközi vetületet. Kiváltképp az emberi jogok és a szabadságjogok hangsúlyozott előtérbe kerülése és érvényesítése, a strasbourgi bírósági, ellenőrző fórumok a nemzetközi büntetés-végrehajtási jog erejét jelzik. A mérce e tekintetben is a közös európai standard.

Hazánkban a rendszerváltást követő integrációs és jogharmonizációs törekvések célja az volt, hogy az Európai Emberi Jogi Egyezmény előírásainak megfeleljenek. Követelmény volt az, hogy a büntetés-végrehajtási (bv.) jog is igazodjék a megváltozott helyzethez. Vagyis szükségessé vált, hogy a már többször módosított bv. tv. a jogállamiság követelményeivel összhangba kerüljön. Ennek az igénynek tett eleget az 1993. évi XXXII. törvény, a bv. kódex novellája, amely mélyreható változásokat idézett elő a bv. jog területén.⁴

Az Európai Emberi Jogi Egyezmény és a magyar büntetés-végrehajtás

Az Európai Emberi Jogi Egyezményt hazánkban, 1993-ban a XXXI. törvénnyel hirdették ki a Magyar Közlönyben és ebben az egyezményben a 2. cikktől a 14. cikkig található meg a klasszikus emberi jogok és szabadságjogok katalógusa. Ily módon ez összehasonlítható más nemzetközi egyezményekkel, nemzeti alkotmányokkal. Az egyezmény magában foglalja az élethez való jogtól (2. cikk), valamint a kínzás, az embertelen és lealacsonyító büntetés, vagy bánásmód tilalmától (3. cikk) a 8. cikkben a magán- és a családi élet tiszteletének jogán át egészen a 14. cikkig, a diszkrimináció tilalmáig.

A strasbourgi bírói – ellenőrző - felülvizsgáló szervek különböző jellegű panaszokkal kell, hogy foglalkozzanak, amelyek az előbb említett egyezményben szabályozott jogok egyikének vagy másikának a megsértésére vonatkoznak. A csaknem 40 éves strasbourgi praxis során a fogvatartottakkal szembeni bánásmód irányelvei és szempontjai kialakultak, fejlődtek és konkretizálódtak egyrészt az Emberjogi Bíróság számtalan ítéletében, másrészt a Kínzás Elleni Bizottság vizsgálataiban, jelentéseiben. Megérmé a fáradságot ezeket a dokumentumokat, ítéleteket, irányelveket, jelentéseket szisztematikusan feldolgozni és elemezni, majd külön kötetben, szélesebb körben publikussá tenni. Ennek eredményeként a magyar büntetés-végrehajtás európai emberjogi fundamentumát lehetne átfogóan megalkotni, és támpontokat, eligazodási, tájékoztató pontokat kaphatnánk számos végrehajtási kérdés jövőbeni szabályozását illetően.

A büntetés-végrehajtásban dolgozók és az emberi jogok közötti kapcsolat többszörös. A végrehajtás személyi állománya egyidejűleg

címzettje, őrző-védője és birtokosa-rendelkezője az emberi jogoknak. Az utóbbi érvénysül, pl. a szabad véleménynyilvánítás joga, az egyesülési, gyülekezési jog, vagy a magánélet tiszteletben tartásának joga tekintetében. A strasbourgi bírói - ellenőrző - felülvizsgáló szervek joggyakorlatában érthetően az első, azaz a címzetti aspektus áll az előtérben. A büntetés-végrehajtás, az állami tevékenység különösen érzékeny területe. A végrehajtási személyzet és a fogvatartott személy között speciális hatalmi viszony áll fenn, amelynek keretében az alapjogilag védett szférába történő olyan beavatkozások is megengedettek, amelyek az intézet falain kívül nem, vagy nem azonos mértékben lennének igazolhatók, továbbá a nyilvánosság közvetlen „ellenőrzése” sem juthat kifejezésre. Ehhez még a szabadságelvonásban gyakran megnehezített „joghoz jutás” is hozzájön, amit az a speciális „alávetettség” szituáció teremt, amely az érintetteket még erősebben visszatarthatja attól, hogy jogi útra lépjenek, akkor is, ha alapjogaikban sértve érzik magukat.

A strasbourgi joggyakorlatban⁵ különösen két garanciális szabály áll az érdeklődés középpontjában. Az egyik a kínzás tilalmát megfogalmazó 3. cikk, a másik a magán-, illetve a családi élet, a lakás és levezés tiszteletének jogáról rendelkező 8. cikk.

Ami a 3. cikk szerinti kínzás és embertelen, lealacsonyító büntetés vagy bánásmód tilalmát illeti, ez az abszolút garanciális szabályok közé tartozik, vagyis, amely semmilyen körülmények között sem korlátozható vagy nem helyezhető hatályon kívül. A „semmilyen körülménybe” értendő akár a háborús vagy szükséghelyzet, akár a súlyos vagy veszélyes büntetésekkal szembeni fellépés, akár a területi vagy időbeni kiterjedés. Itt tehát a jó néhány alapjogba történő beavatkozásnál szokásos és szükséges mérlegelés a köz- és a ma-

gánérdek között, s különösen a beavatkozás arányosságának vizsgálata esik.

Ahhoz azonban, hogy egy visszaélés a 3. cikk alkalmazási körébe kerüljön, egy meghatározott súlyossági fokot el kell érnie. A súlyosságnak ez a minimális mértéke függ a bánásmód jellegétől és tartalmától, továbbá a beavatkozás tartamától, fizikai és pszichikai hatásaitól, valamint életkortól, nemtől és az érintett egészségi állapótól is.

A büntetés-végrehajtás területén a legnagyobb gyakorlati jelentőségre emelkedett a 8. cikkben megfogalmazott garanciális szabály. Már a végrehajtási intézet kiválasztása, illetve a külvilággal való kapcsolattartás is a testi- és szellemi integritás védelmét ugyancsak magában foglaló 8. cikk szempontjából releváns lehet. Hasonlóképp a végrehajtási intézetekben a rend, az átvizsgálási és felügyeleti intézkedések, a látogatási szabályok, a fegyelmi intézkedések, a börtönruhára, az ételmezésre, a szabadidő kialakítására vonatkozó előírások is. Ebben az egyezményben rögzített garanciális szabályok alkalmazását és az egyes beavatkozásokat aszerint kell mérni, hogy szabályozottak-e, legitim célt követnek-e és egy demokratikus társadalomban ténylegesen szükségesek-e. Ez utóbbi alatt a büntetés-végrehajtás szempontjából általában az intézeti rend fenntartásának és a bűncselekmények megakadályozásának a szükségességét kell érteni.

Mindenekelőtt a 8. cikknek az a rész tartalma, amely a magánélet védelméről rendelkezik, jut jelentőséghez a bv-jog gyakorlatában a 3. cikk kiegészítéseként, amennyiben a 3. cikkhez megkívánt minimális intenzitási mértéket a visszaélés nem érte el. Ily módon a két cikk tartalma szerinti elhatárolása kiemelkedő jelentőségű, tőle függ ugyanis, hogy a beavatkozás igazoltsága egyáltalán kérdéses és vizsgálendő, avagy nem.

A Svájc elleni egyik panasz tekintetében a panaszos az egyik végrehajtási intézetnek azt a fegyelmi szankcióval végrehajtott eljárást kifogásolta, amely a fogvatartottakat időszakosan vizeletvizsgálat alá vetette. A panaszos ebben az egyezmény 3. és 8. cikkének megsértését látta. Az európai fórum megítélése szerint az említett beavatkozás nem érte el a 3. cikkhez szükséges minimális súlyosságot. Ellenben a 8. cikk szerinti beavatkozás megengedhetősége attól függ, hogy az törvényileg előírt volt-e, legitim célt követett-e és szükséges volt-e az intézeti rend fenntartásához és a bűncselekmények megakadályozásához.

Ha azonban az előbbi kérdésekre igenlő a válasz, akkor is a 3. cikk megsértése lesz, ha a vizelet vagy a testi vizsgálat egészében lealacsonyító körülmények között történne. A 2001. november 15-i ítélet szerint Lengyelország ellen nyújtott be panaszt egy fogvatartott, aki a választójogát a börtönben nem gyakorolhatta. A panaszost az adott időpontban négy bv. alkalmazott testi vizsgálatnak vetette alá. Ennek érdekében vetkőzésre szólították fel. A fogvatartott fehérmeműig levetkőzött. A meztelenre történő levetkőzésnek a megtagadását követően a fogvatartott ismét a cellájába küldték, s így a választójogát nem tudta gyakorolni. Itt ebben a konkrét esetben a testi vizsgálat szükségességének hiánya megalapozója volt a lealacsonyító bánásmód megállapításának. A Litvánia elleni 2001. július 24-i ítélet szerint a panaszosnak a látogatója fogadását követően a bv. személyzet előtt és egy nő jelenlétében kellett levetkőzni és leterdelni. Ebben a helyzetben a bv. alkalmazottak kesztyű nélkül vizsgálták nemi szervét, valamint a látogató által hozott élelmiszert. Ebben az esetben is a 3. cikk megsértését állapították meg.

A Stüm/Svájc esetről a vizsgálóbíró megtagadta az Amnesty International munka-

társnőjének címzett levél továbbítását, amelyben a fogvatartott Stülm a végrehajtási körülményeket a legélesebben kritizálta és a vizsgálóbíró – egyebek mellett – „disznónak”, „íróasztalgylkosnak” nevezte. Ebben az esetben törvényi előírás vonatkozott a beavatkozásra és az legitim célt (bűncselekmény megakadályozása) követett. A strasbourgi bírói fórum azonban a 8. cikk megsértésének minősítette az esetet, mivel az elítélt levelezési jogának hatékony gyakorlása nem akadályozható meg, továbbá a levél visszatartása nem volt szükséges az intézeti rend fenntartásának szempontjából sem. A vizsgálóbíró amennyiben úgy gondolja, az őt ért sérelem miatt külön kezdeményezzen eljárást fűzte hozzá a bírói fórum.

Az újabb bírósági joggyakorlat szerint, ha a fogvatartottnál a rendőrségi fogdában testi sérülések fordulnak elő, az államnak kell bebizonyítani, hogy ez a fogvatartott magatartásának tulajdonítandó, vagyis a hatósági visszaélés feltételezéséről és a bizonyítási teher megfordulásáról van szó ez esetben.

Az állam az egyezményt nem csak azáltal sértheti meg, hogy a fogvatartott alapjogaiba aktívan beavatkozik, hanem úgy is, hogy meghatározott intézkedéseket elmulaszt a sérelem elhárítása érdekében. Ilyen kötelezettségeket a joggyakorlat a legkülönbözőbb összefüggésekben megállapított, a szabadságelvonás területén is. Így az egyik esetben azt vizsgálták, hogy a bv. személyzet minden szükséges és elvárható intézkedést meg tett-e a fogvatartott halálának megakadályozására, aki állítólag a cellatárs által okozott tűz áldozata lett. Egy másik esetről, a rendőri letartóztatás alkalmával okozott sérüléseknél, az orvosi vizsgálat elrendelésének elmulasztása embertelen bánásmódnak bizonyult, hiszen az állam kötelezettsége az

egyes személyek testi integritásának védelme, ennek megfelelő biztosítása.

Az újabb joggyakorlat alapján már a korábbi szokásos helyzet és magyarázat, vagyis a szakszemélyzet vissza-visszatérő hiánya, valamint a végrehajtási személyzet hiányos vagy fogyatékos képzése a szabadságelvonás tekintetében sem vezet feltétlenül kimentéshez, mivel ez az állam kötelessége és felelőssége, s az egyezmény szerint ez megalapozhatja a felelősségre vonást, ha ezzel összefüggésben a fogvatartottak jogaiba eltűnt vagy aránytalan beavatkozások történnek.⁶

E rész rövid összegzéséként megállapítható, hogy az emberjogi egyezménnyel hatékonyságában semmilyen más regionális vagy univerzális jogvédelmi rendszer nem ér fel. A jogi hatásait, erejét tekintve az Európa Tanács legjelentősebb műve maradt. Az egyezménynek a tagállamok általi megfelelő ratifikálása után nemzeti jogként is létezik, sőt részben alkotmányi ranggal, miként Ausztriában.⁷

Az ítélkezési gyakorlattal kapcsolatos újabb tendencia tehát egyrészt a fogvatartotti jogoknak a korábbi időszakhoz képest egyértelműbb és hatékonyabb strasbourgi védelme, másrészt az államnak, a végrehajtási személyzetnek a büntetés-végrehajtással összefüggő növekvő és erősödő felelőssége. Úgy gondolom, hogy ennek a fokozottabb felelősségnek a hazai bv. személyzet és az érintett szervek körében történő tudatosítása mindenképpen célszerű és indokolt.

A közeljövőben az egyezményhez új kiegészítő jegyzőkönyv várható a fogvatartotti jogokról, miután az előkészítő munkálatok a megfelelő bizottságokban rövidesen lezárulnak. Az új dokumentum várhatóan további fogvatartotti jogokat rögzít, mint pl. információs jogok, ingyenes tolmácsolásra, fordításra való jog, megfelelő egészségügyi ellátás-

hoz való jog, beleegyezés nélküli orvosi kísérletek tilalma.⁸

Az 1966. december 16-i *Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának* 10. cikke tartalmazza az elvi követelményeket. E szerint a szabadságuktól megfosztott személyekkel emberségesen és az emberi személyiség veleszületett méltóságának tiszteletben tartásával kell bánni. Továbbá a büntetés-végrehajtási rendszerben olyan bánásmódot kell alkalmazni, melynek alapvető célja az elítéltek „javítása” és a társadalomba való beilleszkedésük elősegítése. Az ENSZ – nek ezt az egyezségokmányát hazánk az 1976. évi 8. számú törvényerejű rendelettel tette közzé, és az egyezségokmány fakultatív jegyzőkönyvét is kihirdettük 1988-ban. Kiemelendő, hogy a reszocializáció követelménye először a nemzetközi jogban ennek az egyezségokmánynak 10. cikke (3) bekezdésében található meg azzal a kiegészítéssel, hogy több más nemzetközi dokumentummal szemben az egyezségokmány hazánkban is hatályos jog, illetve a hatályos jog része. Ennek értelmében Magyarország elismerte az ENSZ ellenőrző mechanizmusa egyik formájaként az Emberi Jogi Bizottság illetékességét arra, hogy a személyektől származó, jogsértésekre vonatkozó bejelentéseket megvizsgálja.

Az Európa Tanács büntetés-végrehajtással kapcsolatos egyes ajánlásairól

A nemzeti jogrendszerekben a büntetés – és az intézkedés – végrehajtását befolyásolják a fogvatartottakkal való bánásmódra vonatkozó egyéb nemzetközi rendelkezések, ajánlások is. Ilyen – a fogvatartottakkal kapcsolatos bánásmód minimális elvárásait tartalmazó – szabályokat, ajánlásokat a második világháború után először 1955-ben, Genfben, a bűncselekmények megelőzéséről és a bűn-

tettek kezeléséről szóló első ENSZ-kongresszuson fogadtak el (Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners), amit az ENSZ Gazdasági és Szociális Tanácsa 1957-ben elfogadásra és alkalmazásra ajánlott a kormányoknak.

Némi módosítással ezt a szabálygyűjteményt fogadta el az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága, s ajánlotta tagországai kormányainak figyelmébe az 1973. évi 5. számú határozatában. A meglévő rendelkezések hiányosságainak, illetve fogyatékosságainak kiküszöbölése érdekében egy új változat született és lépett az 1973. évi szabályok helyébe. A kereken száz cikket magában foglaló *európai büntetés-végrehajtási minimális szabályokat* 1987-ben a 3. számú határozattal fogadták el (angolul: The European Prison Rules, franciául: Régles Pénitenciaires Européennes). Ezek a *börtönsszabályok* valóban *ajánlás* jellegűek, nem kényszeríthetők ki, ugyanakkor fontos hatást gyakorolnak a nemzetközi közösségben az együttműködést szem előtt tartó országok büntetés-végrehajtási színvonalának emelésére. Létrehozása óta az európai börtönsszabályzat a végrehajtási normák javításának, a humánus és progresszív pönológia elősegítésének szimbólumává, illetve ösztönzőjévé vált.⁹

A fenti *börtönsszabályok* 11. pontja azokat a főbb – elsősorban *elkülönítési* – *követelményeket* fogalmazza meg, amelyeket a megfelelő rezsimben való elhelyezés során érvényesíteni kell. Hazánkban, ismeretesen, a különböző végrehajtási fokozatba tartozó büntettek elkülönítése, azaz a szabadságvesztés végrehajtása az 1978. évi Btk. óta az elkövetett bűncselekmény jellege, a büntetés mértéke, az elítéltek előélete alapján három végrehajtási fokozatban történik. A fegyházban, a börtönben és a fogházban eltérően alakul a végrehajtás rendje, más lesz az elítéltek külvil-

lágtól való elkülönítése, őrzése, felügyelete, ellenőrzése, az intézetben belüli mozgása, életrendje, stb. Ezzel összefüggésben indokolt megjegyezni azt, hogy a Btk. jelenlegi kodifikációja kapcsán a bv. vezető szakemberei köréből olyan elképzelések is napvilágot láttak, amely szerint végrehajtási fokozatok nélküli egységes szabadságvesztés-büntetést kellene, hogy szabályozzon az anyagi büntetőjog és ezen büntetés végrehajtásának részletszabályai a bv. törvényben kapnának helyet. Azért hogy a szabadságvesztés végrehajtási fokozatának megállapítása a büntetés-végrehajtási apparátus jogkörébe kerüljön, hasonlóan a nyugat-európai országok gyakorlatához. Az írás szerint a jogfejlődés eredményeként megszűnt annak szükségessége, hogy az anyagi jog (Btk.) bábáskodjék a végrehajtási jog felett. Továbbá a szabadságvesztés-büntetés progresszív és differenciált végrehajtásában a jelenlegi végrehajtási fokozatok gátat jelentenek.¹⁰

A Kodifikációs Bizottság ezzel kapcsolatban akkor úgy foglalt állást, miszerint nem engedhető meg, hogy a fokozat megállapításakor teljesen a büntetés-végrehajtási szervezet szempontjait vegyék figyelembe. Indokolt, hogy a bűncselekmény, a kiszabott büntetés súlya, a büntetett előélete és bűnössége is döntő ismérv maradjon és, hogy a döntést az ítélkező bíró hozza meg a végrehajtási fokozatot illetően, a végrehajtási rezsim tekintetében viszont illesse meg döntési jogkör a bv. bírót, illetve a büntetés-végrehajtást.¹¹

Az európai börtön szabályok a fogvatartottak elszállásolására vonatkozó normái elsőként az egyszemélyes zárkában való elhelyezés követelményét fektetik le, mely követelmény – a gyakorlati problémák, hiányok folytán – nem minden bv. számára teljesíthető. Hazánkban a fenti követelménynek való meg-

felelés az illúziók világába tartozó, ehelyett a fogvatartottak közös elhelyezéséről van szó, amit sok esetben, mint ahogy nálunk is, a szükség diktál.

A hazai Bv. Szabályzat [6/1996. (VII. 12.) IM rendelet] nagy hangsúlyt helyez arra, hogy a fogvatartottak szálláshelye, elhelyezési körülményei megfeleljenek, mind az egészségügyi, mind pedig a higiéniai követelményeknek, ide értve például az ésszerű mozgástérre, világításra, fűtésre, szellőzésre, az egy főre jutó légköbméterre vonatkozó előírásokat. Ez utóbbi tekintetében hazánkban a Bv. Szabályzat kimondja, hogy minden elítéltnak legalább 6 köbméter légtérrel, illetőleg férfi elítéltek esetén 3 m², fiatakorúak, valamint nők esetén pedig 3,5 m² mozgástérrel kell biztosítani [137 § (1) bek.]. A végrehajtási intézményeinkben uralkodó túlszűfolttság jelenleg nem teszi lehetővé e szabály gyakorlati megvalósítását.¹²

Ugyancsak problematikusnak tekinthető a fogvatartottak lakóhelyhez legközelebb eső végrehajtási intézménybe történő elhelyezésének biztosítása. A rendelkezésre álló adatok szerint a lakóhelyhez közeli elhelyezést az elítéltek kb. 20-30%-ánál sikerült csak érvényesíteni.

Az enyhébb végrehajtási szabályok (EVSZ) érvényesülésével kapcsolatban az rögzíthető, hogy az EVSZ hatálya alá 111 főt helyeztek, amelyből börtön fokozatú 67 fő volt, fogház fokozatú 44 fő. Az EVSZ hatálya alá tartozó elítéltek létszáma 2001. december 31-én 68 fő volt.¹³ Ezek a rendkívül alacsony minősíthető adatok továbbra is azt jelzik, hogy az EVSZ gyakorlatával – a rávonatkozó módosításokat követően is – változatlanul, valami nincs rendjén (úgy hírlík, hogy a retorziótól, vagyis az esetleges szökés miatti felelősségre vonástól való félelem befolyásolja alapvetően az EVSZ rendelkezések alkalmazását).

val, pontosabban nem alkalmazásával kapcsolatos parancsnoki döntéseket).

Az európai nemzetközi dokumentumok nem garantálnak jogot a *börtönmunka* díjazására, mivel egy ilyen munkadíjazás nem védett emberi jog. A legtöbb európai országban rendkívül csekély összegű a munka díjazása (50-150 euró, a németeknél a szövetségi alkotmánybíróság ezzel kapcsolatos döntésére¹⁴ is tekintettel 2001 óta kb. 200 euró), sőt Portugáliában nincs is ilyen díjazás. E kérdés jelentősége viszont mindinkább nő (adósságtörlesztés, társadalombiztosításba történő bekapcsolódás, kárjótétel). Az elítélteket csak kevés európai államban vonják be teljes körűen a társadalombiztosításba. Így pl. a franciáknál, cseheknel, olaszoknál az elítélteknek jogigényük van a munkanélküli segélyre, továbbá beteg- és nyugdíjbiztosításra. Cipruson csak nyugdíjbiztosítás, Ausztriában pedig munkanélküli segély létezik, Svájcban beteg- és nyugdíjbiztosítás.¹⁵

Az elítélteknek különböző biztosítási formákba történő bekapcsolása, illetve a nagyobb mértékű és tisztességesebb munkadíjazás kérdésköre hazánkban igazából még nem téma, de úgy vélem a közeljövőben e kérdés megnyugtatóbb megoldása több ok folytán sem lesz megkerülhető. Ha például komolyan vesszük azt az általánosan deklarált elvi tételt, hogy a szabadságvesztés-büntetés végrehajtása a szabadságelvonáson túl további hátrányt nem jelenthet, úgy – ezt a jelenlegi helyzettel összevetve – az ellentmondás eléggé egyértelmű. De az elemi igazságérzet is azt kívánja, hogy amennyiben egy elítélt évekig jól és tisztességesen dolgozik, úgy ezt a megfelelő díjazáson túl – többek között – a nyugdíj megállapításánál is figyelembe kellene venni. Például amennyiben egy jól dolgozó elítélt havonta a minimálbér körüli díjazásban részesülne, úgy az indokolt lenne, hogy a szüksé-

ges levonások mellett a számára saját nyugdíjalapot is képezhetnének.

Az Európai Börtönszabályok érzékeny szabályozási hiánya mindenekelőtt bizonyos *speciális fogvatartotti csoportokkal* kapcsolatos (fiatalkorúak, nők, terroristák, kábítószeresek, *külföldiek*). Ez utóbbival összefüggésben a jelenlegi nyugat-európai helyzet egyik végrehajtási specialitása a külföldi fogvatartottak relatíve magas aránya. A németeknél és a franciáknál az elmúlt években a külföldiek arányát kb. 23%-ra becsülték. Más országokban, mint pl. Svájcban ennél jóval magasabb a külföldiek száma. Itt az átlagos arány az 50%-ot is megközelíti. Az átlagos arány azonban a svájciaknál eltérően alakul: a külföldi fogvatartottak kb. 70%-a a visszaesők intézeteiben található. Az első bűntényeseknél ez 40%, az előzetes letartóztatottnál pedig 43%.¹⁶ Ehhez képest az angoloknál és a volt szocialista országokban jóval kevesebb a külföldi fogvatartottak aránya. Magyarországon 1998. december 31-én a fenti arány 4, 3%, 2000. december 31-én 5, 2% volt, míg 2001. végén ez a részesedés 5, 6% (874 külföldi).¹⁷ Tehát hazánkban is 1998-tól kezdődően emelkedő a tendencia. Ez a körülmény további speciális problémákat felvet (het), főként az eltérő kultúrkörű külföldiek esetében, akiknek vallási, étkezési szokásai nagyon különbözőek. De még az egymáshoz viszonylag közeli területek külföldi fogvatartottjainak megfelelő elhelyezése is nagyon nehezen oldható meg (pl. szerb/albán, szerb/horvát, török/kurd fogvatartottak együttes elhelyezése).

Köztudomású, hogy a legtöbb büntetés-végrehajtási intézet elhelyezési gondokkal küzd. A büntetés-végrehajtás régi épületei, amelyek többsége századfordulós, esetenként korábbi alapítású, már nem kedveztek az új normáknak, ezért szükségessé vált a hazai végrehajtási intézmények bővítése, átalakítása.

A bv. intézetek túltelítettsége miatt sok esetben gondot jelent az elkülönítési előírásoknak való megfelelés is.¹⁸ A Kínzás és Embertelen vagy Megalázó Bánásmód, vagy Büntetés Megelőzésére Létrejött Európai Bizottság 2000 júliusi jelentése a végrehajtási intézményeink legjelentősebb problémaforrásaként éppen a túlszűfolttságot jelölte meg.¹⁹

A végrehajtási intézmények befogadóképessége mellett vissza-visszatérő gondot okoz a bv. személyi állományának csökkenő létszáma, az őket mind szélesebb körben terhelő kötelezettségek köre, és nehezíti a helyzetet egyes fogvatartotti kategóriák állandó felügyeletének, őrzésének feladata is. Általában a magyarországi gazdasági háttér sem kedvez a végrehajtási teendők megoldásának, hiszen jelentősen megszabja a végrehajtás lehetőségeit. Így kedvezőtlenül hat többek között a fogvatartottak ellátására, képzésére, foglalkoztatására is. Számottevő hazai probléma, hogy börtöneink személyi állományából gyakorlatilag hiányzik a szakmailag felkészült és tapasztalattal rendelkező középkorú végrehajtási személyzet. Erre a körülményre a jövőben indokolt lenne jobban tekintettel lenni, egyrészt a nyugdíjazásokkal kapcsolatos szabályozás és gyakorlat tekintetében, másrészt az egyéb „indokolás nélküli” elbocsátások elrendelésénél is.

A fogvatartottak egészségügyi állapota enyhén romló tendenciát mutat, amely többek között az orvoshoz fordulás gyakoriságában mérhető le. A végrehajtási intézmények túlszűfolttsága, a sok esetben öreg, kiszolgáló épületek rossz állaga közvetlenül kihatással vannak a közegészségügyi helyzetre. A tárgyi és személyi feltételek egyaránt fejlesztéseket igényelnének. Gondot jelent több esetben az elavult műszerpark, a gyógyszerkeret elégtelensége, vagy éppen az egészségügyi személyzet hiányos létszáma. Pozitívumként könyvelhető el ugyanakkor, hogy a fogvatar-

tottak térítésmentesen részesülhetnek gyógyszerellátásban, illetve a megelőző szűrési rendszer révén ezekhez az egészségügyi szolgáltatásokhoz könnyebben hozzáférnek, mint a szabad társadalomban.²⁰

Ehhez a problémakörhöz kapcsolódik az Európa Tanács R (98) 7. számú a „Börtönbeli egészségügyi ellátás etikai és szervezeti aspektusairól” címet viselő, 1998. április 8-án elfogadott ajánlása is.²¹

Küzdelem a túlszűfolttság ellen

A fogvatartotti ráta (az adott ország népességének minden 100. 000 lakosára jutó fogvatartotti szám) az összehasonlító, különösen a túlszűfolttsággal kapcsolatos elemzések számára kétségtelenül nagyon fontos támpontot nyújt. E tekintetben tényként rögzíthető, hogy Európában elsősorban az északi/skandináv államok rendelkeznek a legalacsonyabb fogvatartotti aránnyal (35-65), amennyiben az igen kis országoktól, mint pl. Andorra, Monaco, Ciprus, Szlovénia stb. eltekintünk. Ezzel szemben a világ börtönnépességének mintegy a fele az USA, Oroszország és Kína végrehajtási intézményeiben várta ítéletét, illetve töltötte büntetését (a világon összesen kb. 8, 5 millió fogvatartott fele). 2000. év elején világviszonylatban a legnagyobb fogvatartotti népesség (100. 000 lakosra vetítve 730 fő) Oroszországban volt. Másodikként az USA követte 690 fővel.²²

2001. december 31-én hazánk fogvatartotti száma 17. 275, 2002 vége felé pedig közel 18. 000, így rátánk nyugat-európai mércével mérve rendkívül magas, kb. 180 fő volt. Ez ellen sürgősen és feltétlenül lépni kell, mert mindez nem csupán negatív eltérést jelent a követendő európai iránytól, hanem folyamatosan jelentős elhelyezési problémákat idéz elő, figyelemmel a telítettségre is, ami 160% körüli. Vagyis a jelenlegi magyar bv.

helyzet jellemzésére az aggasztó túlszűfolttság megjelölés a legtalálóbb.²³ A túlszűfolttság hatását illetően pedig röviden, de nyomatékosan azt kell kiemelni, hogy a büntetés-végrehajtást, a végrehajtási rezsimeket, ezen túl az egész végrehajtási rendszert hátrányosan befolyásolja, az értelmes, az emberhez méltó végrehajtást pedig rendkívül megnehezíti.

A fogvatartotti ráta azonban egyedüli összehasonlítható mérce nem lehet. Ha ez így lenne, akkor a már említett nagyon kis területű és lélekszámú országok lennének a követendők. Amennyiben pedig a csekély szabadságvesztésre ítélési arányt vennénk alapul, úgy Japán végezne az előkelő első helyen. Az is megfigyelhető, hogy szép számmal vannak olyan európai országok, ahol viszonylag gyakori a szabadságvesztésre ítélés (pl. a franciáknál 18%, a svájciaknál 16%, hasonlóan a dánoknál és a hollandoknál is), de mégis viszonylag csekély fogvatartotti rátát tudnak felmutatni.²⁴ A kérdés ezzel összefüggésben az, hogy ezt milyen módon tudják elérni. Megítélésem szerint a rövid, de lényegi válasz erre a komplex megközelítés, a koherens rendszerű vegyes stratégiát alkalmazó kriminálpolitika. Részletesebb magyarázatot próbál adni a fenti kérdésre az Európa Tanács R (99) 22. számú – 1999. szeptember 30-i Miniszteri Bizottsági ülésen elfogadott – ajánlása a börtönök túlszűfolttságáról és a börtönépesség inflálódásáról.²⁵

Az ajánlás szerint annak érdekében, hogy a tagállamok elkerüljék a túlszűfolttságot a bv. területén, meg kell határozni a büntető intézmények befogadási képességét. Ahol túlszűfolttság jelentkezik, külön hangsúlyt kell helyezni arra, hogy tiszteljék az emberi méltóságot, és a börtönszemélyzet kötelezze el magát az emberséges és pozitív bánásmód mellett. Legyen teljes körűen ismert a személyzet feladatköre és a modern börtönvezetésnek

megfelelően történjen az irányítás. Az Európai Börtön szabályokkal összhangban különös figyelmet kell szentelni az egy főre jutó tér nagyságának, a higiéniai követelményeknek, az egészségügyi ellátásnak, a megfelelő élelmezésnek és a különféle szabadidős programoknak. A zsűfolttság negatív következményeinek semlegesítése érdekében a családdal való kapcsolattartás lehetőségét a legnagyobb mértékben biztosítani kell, és el kell nyerni a társadalom támogatását, rokonszenvét is. Amennyire csak lehet használni kell a szabadságvesztésnek azokat a módokat (félíg nyitott, nyitott rezsimek, az eltávolítás), amelyek hozzájárulhatnak az elítélt sikeresebb reszocializációjához, megőrzi család és társadalmi kötelekeit és csökkentik a büntetés-végrehajtási intézetek falain belüli feszültséget.

A börtönök túlszűfolttségéhez, a börtönépesség inflálódásához szorosan kapcsolódik az az ajánlás, amelyet az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága eredetileg 1992 októberében fogadott el. A közösségi szankciók és intézkedések európai szabályzatáról szóló ajánlást 8 évvel később, 2000 novemberében a Miniszteri Bizottság R (2000) 22. számú **A közösségi szankciók és intézkedések európai szabályzata végrehajtásának javításáról** címet viselő új ajánlása váltotta fel. Az ajánlás két mellékletet is tartalmaz. Az elsőben az a kíváncsi fogalmazódott meg, hogy a közösségi szankciók és intézkedések általában ne legyenek határozatlan tartamúak. Az ajánlás 2. melléklete irányelveket tartalmaz a közösségi szankciók és intézkedések szélesebb körű, még hatékonyabb használatának elérése érdekében.²⁶

Az Európai Unió egyik bv.-vel kapcsolatos határozatáról

Nem csekély jelentőséggel bír az a tény, hogy az Európai Parlament az Európai Unió

tagállamaiban uralkodó fogvatartási körülményekkel kapcsolatban – az 1996. január 18-i határozatát követően 1999 elején – ismét állást foglalt. Az Európai Parlament elégedetlen, és félreértelmezhetetlenül javítást és reformokat követel. Kétséget kizáró módon kimondja, hogy az európai büntetés-végrehajtási intézetek nagy részében az elemi emberi jogok, de még az adott tagállam alkotmányának rendelkezései sem érvényesülnek. Példaként említésre kerültek a túlszűfolttság negatív következményei, amelyek sürgősen megoldásra szorulnak. A tagállamokat emlékezteti arra is, hogy a büntetés-végrehajtást a reszocializációs céloknak megfelelően kell kialakítani.

Érdekes megállapítást tesz az Európai Parlament: a kormányzatoknak továbbra is felelősséget kell vállalniuk a végrehajtási intézetek megszervezéséért és a fogvatartás feltételeiért. Ezzel nyilvánvalóvá tette, hogy az állam a büntetés-végrehajtás felelősségétől privatizálás útján nem szabadulhat meg.²⁷

Összefoglalva elmondható, hogy büntetés-végrehajtási joganyagunk a lehetőségekhez mérten igyekszik megfelelni a vele szemben több nemzetközi egyezményben, ajánlásban támasztott követelményeknek és az esetek döntő többségében nem is a jogi szabályozással van a probléma, hanem a megfelelő feltételrendszer hiányában a gyakorlati megvalósítással.²⁸ Hasonló következtetésre jut a büntetés-végrehajtás országos parancsnoka is, aki szerint a magyar bv. jogi szabályozottsága és végrehajtási gyakorlata – a fő problémát okozó rendkívüli zsúfolttság ellenére – folyamatos fejlődést mutat és megfelel az európai elvárásoknak. A nemzetközi és hazai jogban rögzített emberi jogok a magyar

bv. során összességében érvényesülnek. Ezt támasztják alá a különböző nemzetközi szervezetek, így többek között a CPT-vizsgálat megállapításai is.²⁹

Talán nem haszontalan röviden visszaidézni Pilisszentkereszten 1994 májusában tartott nemzetközi konferencián *Lang úr*, a finn bv. főigazgatója szakértői nyilatkozatát, amely szerint a legégetőbb tennivalók a volt szocialista országokban, így hazánkban is a következők: „*csökkenteni kell az előzetes le tartóztatottak számát, változtatni kell az emberekkel eddig kialakított bánásmódon, mindehhez megfelelő anyagi háttérrel kell találni, s végezetül biztosítani kell a személyzet állandóságát, miközben az új szemléletmódnak megfelelően magas szintű képzésben kell őket részesíteni*”.³⁰ Úgy tűnik a fenti idézetben foglaltak ma is változatlanul a honi bv. előtt álló feladatok.

Az előbbieken említettekén túlmenően a gyakorlati feltételek egész sorának javítása, a fogvatartásra rendelkezésre álló férőhelyek számának jelentős bővítése, a bv. szakmai jellegének erősítése, meghatározott jogintézmények gyakorlati megvalósításának átgondolása és jobbítása – egyebek mellett – ugyancsak a hazai büntetés-végrehajtás előtt álló feladatok körébe tartozik. Megítélésem szerint tehát a magyar büntetés-végrehajtás feltételrendszerének, illetve gyakorlatának összértékelése jelenleg és a közeljövőben az elégedettségre még távolról sem adhat okot és alapot, pláne ha a magyar viszonyokat a nyugat-európai helyzethez mérjük.

Dr. Nagy Ferenc

ENSZ		Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya	
Európa Tanács	Európai Emberjogi Egyezmény		Európai Szociális Charta
Év	1950. (1993. évi XXXI. tv.)	1966. (1976. évi 8. Sz. tör.)	1961/1996. (1999. évi C. tv.)
Tartalom/jogok	• az élethez való jog (2. cikk 1.) • a kínzás tilalma (3. cikk) • a törvényes letartóztatás vagy őrizetbe vétel (5. cikk) • a tisztességes tárgyaláshoz és bírói határozathoz való jog (6. cikk 1.) • az ártatlanság véelme (6. cikk 2.) • nullum crimen/nulla poena sine lege (7. cikk 1.) • a gondolat-, lelkiismeret- és vallásszabadság (9. cikk) • a véleménynyilvánítás szabadsága (10. cikk) • nem lehet szabadságelvonás szerződéses kötelezettség nem teljesítése (adósság) miatt (4. KJ) • a halálbüntetés eltörlése (6. KJ) • a külföldiek véelme az önkényes kiutasítástól (7. KJ)	• az élethez való jog (6. cikk 1.) • a kínzás tilalma (7. cikk) • az önkényes fogvatartás tilalma (9. cikk) • az emberséges bánásmód, elkülönítési alapelvek és végrehajtási cél (10. cikk) • nem lehet szabadságelvonás szerződéses kötelezettség nem teljesítése (adósság) miatt (11. cikk) • a tisztességes tárgyaláshoz és bírói határozathoz való jog (14. cikk 1.) • az ártatlanság véelme (14. cikk 2.) • nemo tenetur (14. cikk) • ne bis in idem (14. cikk 7.) • nullum crimen/nulla poena sine lege (15. cikk) • a gondolat-, lelkiismeret- és vallásszabadság (18. cikk) • a szabad véleménynyilvánítás (19. cikk) • a halálbüntetés eltörlése (2. FJ)	• a munkához való jog (1. cikk) • a szervezkedés jog (5. cikk) • a kollektív tárgyalásokhoz (béralkuhoz) való jog (6. cikk) • a gyermekek és a fiatalok véelme (7. cikk) • a szakmai képzéshez való jog (10. cikk) • az egészség véelméhez való jog (11. cikk) • a társadalombiztosításhoz való jog (12. cikk) • a szociális és egészségügyi (orvosi) segítségre való jog (13. cikk) • a család véelme (16. cikk)
Ellenőrzési szerv	Emberi Jogok Európai Bírósága (19. cikk)	Emberi Jogok Bizottsága (28. cikk)	Szakértői Bizottság (25. cikk)
Egyéni panasz	Igen (34. cikk)	I. FJ	Nincs
Állami panasz	Igen (33. cikk)	Igen (41. cikk)	Nincs
Állami jelentés	Megkeresésre (52. cikk)	Igen (40. cikk)	Igen (21. cikk)

TANULMÁNY

ENSZ	Kínzást Tiltalmazó Nemzetközi Egyezmény	Kínzás Elleni Európai Egyezmény	Gyermek jogairól szóló Egyezmény
Európa Tanács			
<i>Év</i>	1984 (1988. évi 3. sz. tvr.)	1987 (1995. évi III. tv.)	1989 (1991. évi LXIV. tv.)
<i>Tartalom/jogok</i>	• a kínzás legális definíciója (1. cikk) • a parancsra cselekvés nem jelent jogigazolást (2. cikk 3.) • nincs kiutasítás más államba fenyegető kínzás esetén (3. cikk) • a kínzás bűncelekményi tilalmazottságának kötelezettsége a nemzeti büntetőjogban (4. cikk) • a kínzás tilalma oktatási és tájékoztató anyagokban (10. cikk) • a kínzásra vonatkozó rendszeres ellenőrzés kötelezettséges (11. cikk) • kínzással kicsikart bizonyítás tilalma (15. cikk)	• a bizottság látogatási joga (2. cikk) • az időszakos vagy rendkívüli látogatás (7-9. cikk) • a bizottsági jelentéstétel minden látogatás után (10. cikk) • az államokról szóló jelentések bizalmassága (11. cikk 1.) • az állam beleegyezése a jelentés közzétételéhez, ide értve az állam állásfoglalását (11. cikk 2.) • a bizottság általános éves jelentése (12. cikk)	• gyerekek a 18 év alatti személyek (1. cikk) • a kínzás tilalma (37. cikk) • a halálbüntetés tilalma gyermekeknél (37. cikk) • a feltételes elbocsátás lehetősége nélküli életfogytig tartó szabadságvesztésnek a tilalma (37. cikk) • az önkényes letartóztatástól való védelem (37. cikk) • az elköltöztetett elhelyezés (37. cikk) • a fogvatartás, mint utolsó kiút (37. cikk) • a jogi képviselőt (37. cikk) • az ártatlanság védelme (40. cikk) • a gyermekjogok ismertetésének kötelezettség (42. cikk)
<i>Ellenőrzési szerv</i>	Kínzás Elleni Bizottság (17. cikk)	Kínzás Elleni Európai Bizottság (1. cikk)	Gyermekjogi Bizottság (43. cikk)
<i>Egyéni panasz</i>	Fakultatív (22. cikk)	Nincs	Nincs
<i>Állami panasz</i>	Fakultatív (21. cikk)	Nincs	Nincs
<i>Állami jelentés</i>	Igen (19. cikk)	Önkéntesen a zárójelentéshez magyarázatként (11. cikk 2.)	Igen (44. cikk)

Jegyzetek

1. A Magyar Börtönügyi Társaság 2002. december 13-i tudományos ülésén elhangzott előadás írásban szerkesztett változata.

2. Vö.: *Szűk László*: Az emberi jogok érvényesítése a büntetés-végrehajtás területén. In: *Az emberi jogok és a büntetés-végrehajtás*. Budapest, Büntetés-végrehajtási Szakkönyvtár. 1990/2. 27-28. old.

3. Vö.: *Bereczki Zsolt*: Az Európai Unió börtönügyi politikája. Börtönügyi Szemle. 2002. 4. szám. 75-84. old.

4. *Nagy Ferenc*: Az elmúlt évtizedben. A büntetés-végrehajtási jog fejlődése, módosulásai. Börtönügyi Szemle, 2000. 3. szám. 24-32. old.; *Juhász Zsuzsanna*: A hazai büntetés-végrehajtási jog és az Európai Börtönszabályok ajánlásai. In: *Tóth Károly* (szerk.): *Acta Jur. et Pol. Tomus LXII. Fasc. 9.* Szeged, 2002. 7-8. old.

5. *Balogh András József*: A strasbourgi bíróság gyakorlata a büntetés-végrehajtási ügyekben. Börtönügyi Szemle, 2002. 2. szám, 77-92. old. A szerző színvonalas tanulmányában jól összegzi a korábbi joggyakorlatot, de az említett munkában a legfrissebb hivatkozása 1996-ból származik. Vagyis, célszerű ez alkalommal az utóbbi időszak strasbourgi joggyakorlatáról rövid és vázlatos képet adni.

6. Az újabb strasbourgi joggyakorlatról, az előbbieken említett ítéletekről lásd *Schürmann, Frank*: *Strafvollzug und europäische Menschenrechtskonvention*. In: *Baechtold, Andrea – Senn, Ariane* (Hrsg.): *Brennpunkt Strafvollzug*. Stämpfli Verlag Bern, 2002. 255-267. old.

7. *Kaiser, Günther – Schöch, Heinz*: *Strafvollzug. Lehr- und Handbuch*. 5. Aufl. C.F. Müller Verlag, Heidelberg, 2002. 72. old.

8. *Kaiser, Günther – Schöch, Heinz*: I.m. 72-73. old.

9. *Nagy Ferenc*: Egyes államok büntetés-végrehajtási rendszere a II. világháború után. In: *Horváth Tibor* (szerk.): *Büntetés-végrehajtási jog*. 2. átdolgozott kiadás. Rejtjel Kiadó, Budapest. 2001. 35. old. Az Európai Börtönszabályokat lásd in: *Az emberi jogok és a büntetés-végrehajtás*. Büntetés-végrehajtási Szakkönyvtár, Budapest, 1990/2. 120-162. old. Az Európai Börtönszabályok megjelent továbbá „*Ajánlás az európai büntetőszabályzatról*” címmel Mavi Viktor szerkesztette *Az Európa Tanács emberi jogi dokumentumai c. kötetben*, KJK, Budapest, 1996. 229-258. old. (Az persze igen kérdéses, hogyan lehet a Prison Rules kifejezést büntető szabályzatra fordítani.).

10. *Csordás Sándor – Csóti András – Garami Lajos – Müller Anikó*: Szabadságvesztés végrehajtási fokozatok nélkül? Börtönügyi Szemle. 2001. 4. szám. 23-38. old. Ugyanezen tanulmány megjelent még a Büntetőjogi Kodifikáció. 2001. 2. szám. 25-32. old.

11. *Pázsit Veronika*: Tájékoztató a Kodifikációs Bizottság üléseiről. Büntetőjogi Kodifikáció. 2001. 2. szám. 34. old.

12. *Pacsek József*: Törvényes bánásmód. Börtönügyi Szemle, 2001. 2. szám. 20-21. old.

13. Büntetés-végrehajtási szervezet Évkönyve 2001. Budapest, BVOP. 48. old.

14. BVerfGE 1998. július 1-jei ítélete a munka díjazására vonatkozó korábbi szabályt alkotmányellenesnek minősítette és a törvényhozót kötelezte a fennálló reszocializációs koncepciónak az alkotmányos követelményekkel történő összhangba hozatalára.

15. *Kaiser, Günther – Schöch, Heinz*: I.m. 88-89. old.

16. *Baechtold, Andrea*: *Straf- und Massnahmenvollzug*. 4. Aufl. Universität Bern, 2001. 63. old.

17. Büntetés-végrehajtási szervezet Évkönyve 2001. I. m. 79. old.

18. Pacsek József: Törvényes bánásmód. I. m. 19-21. old.

19. Lásd Vókó György: Jogvédelem. A CPT-jelentés és az arra adott magyar válasz. Börtönügyi Szemle. 2001. 2. szám. 1-18. old.

20. Heylmann Katalin: A fogvatartottak egészségügyi helyzete a büntetés-végrehajtási intézetekben. Börtönügyi Szemle. 2002. 3. szám. 49-56. old.

21. A fenti ajánlás bemutatását és áttekintését lásd Nagy Ferenc – Juhász Zsuzsanna: Egészségügy a börtönben – Gondolatok az Európa Tanács R (98) 7 ajánlása kapcsán. Börtönügyi Szemle. 2002. 1. szám. 7-20. old.

22. Walmsley, Roy: World Prison Population: Facts, Trends and Solutions Keynote Paper. HEUNI Paper, no. 15., 2001. 15-23. old.

23. Nagy Ferenc: Adatok és gondolatok a börtönnépesség alakulásáról. Belügyi Szemle, 2002. évi 2-3. szám. 75. old.

24. Kaiser, Günther – Schöch, Heinz: I. m. 63. old.

25. Lásd: Juhász Zsuzsanna: Az Európa Tanács két börtönügyi tárgyu ajánlásáról. Börtönügyi Szemle. 2002. 4. szám. 85. s. köv. old.

26. Lásd: Juhász Zsuzsanna: Az Európa Tanács két börtönügyi tárgyu ajánlásáról. I. m. 89-93. old.

27. A határozat magyar nyelvű fordítását lásd: Börtönügyi Szemle. 1999. 3. szám. 5-12. old. Az említett határozatnak magyar nyelvre történő fordítója Karsai Krisztina.

28. Lásd: Juhász Zsuzsanna: A hazai büntetés-végrehajtási jog és az Európai Börtön-szabályok ajánlásai. I. m. 35. old.

29. Bökönyi István: Emberi jogok. (Érvényesülésének helyzete a hazai büntetés-végrehajtási intézetekben) Börtönügyi Szemle, 2000. 2. szám. 77. old.

30. In. Büntetés-végrehajtási Szakkönyvtár, Budapest, 1995/1. 18. old.

Büntetőpolitika és büntetés-végrehajtás a rendszerváltozáson innen és túl

Bevezető gondolatok

Dolgozatomban megkísérlem annak elemzését, hogy a különböző büntetőpolitikai áramlatok miként hatottak a büntetés-végrehajtás szakmai állapotára, minőségére. A hazai büntetés-végrehajtás a szélesebb értelemben vett igazságszolgáltatási intézményrendszer egyik tagja, amely a rendőrség, az ügyészség, a bíróság és a pártfogó felügyelői-utógondozó intézmények közé ékelődve látja el – felfogásom szerint – bűnmegelőzési tevékenységét. Általában elfogadva azt, hogy a büntető igazságszolgáltatás - a kriminológiai irodalom szerint a harmadlagos bűnmegelőzési szféra – számottevő hatást nem képes a bűnözésre gyakorolni. Funkcióját pusztá léteével tölti be, /1/ de pusztá léte is képviselhet eltérő minőségeket. Így pl. a rendőrség rendelkezhet jobb felderítési mutatóval, a bíróságok kevésbé mechanikus és gyorsabb büntetés - kiszabási gyakorlattal, a büntetés-végrehajtás és a pártfogó felügyelet a szabadultak társadalmi integrációja eredményesebb elősegítésének képességével. A büntetés-végrehajtást közelebbről szemlélve, annak bűnmegelőzési hatékonysága önmagában aligha mérhető, hiszen tevékenysége az igazságszolgáltatás más szervezeteitől és számos más faktortól is függ. Mégis, a büntetés-végrehajtás is rendelkezik olyan, minőségi mutatókkal, szakmai értékekkel, normákkal, alapelvekkel, amelyeket több

évtizedes fejlődése során maga, valamint olyanokkal, amelyeket e szakterület egyetemes európai fejlődése alakított ki. Ilyen a korábbi évtizedekben is érvényesülő elvek voltak a büntetés végrehajtásának törvényessége, humanitása, az elítéltek társadalmi beilleszkedésének elősegítésére irányuló célszerűsége, a végrehajtás differenciáltsága (az elítéltek klasszifikációja és individuális kezelése mentén). A rendszerváltozás időszakában pedig a honi szakma olyan, európai vezérelvekhez igazodott, mint a normalizálás, a nyitottság, illetve a felelősség elve. Ez utóbbi elvek ötvözik mindazokat a filozófiai, szakmai értékeket, amelyeket az európai büntetés-végrehajtás már részben megvalósított, illetve a jövőben megvalósítani törekszik. Úgy gondolom ezek azok az általános értékmérők, amelyek meghatározzák a magyar büntetés-végrehajtás szakmai minőségét, közvetve pedig a bűnmegelőzésben betöltött szerepének hatékonyságát. A szervezet működésének minőségi oldaláról általánosan közelítve – Huszár László szakavatott fogalompárjával élve – lehet proaktív, illetve reaktív. Proaktív a bv. szervezet akkor, ha az igazságszolgáltatás egyik pilléreként alkalmas a társadalom szolgálatában bűnmegelőzési funkciót is betölteni, reaktív akkor, ha a szervezettől csupán azt igénylik vagy csak arra képes, hogy a társadalmi, szakmai elvárások minimumát nyújtsa és biztonságosan, rend-

kívüli eseményektől mentesen működjön. Ez utóbbi működési funkció is lehet jól bizonyíthatóan hatékony, mégis fényévnnyire marad el attól, ami egy európai uniós tagállamtól elvárható. /2/

A rendelkezésemre álló, összehasonlítható adatok alapján a kései Kádár-korszak utolsó öt évében és a rendszerváltozás óta eltelt tizenkét év kormányzati periódusaiban felismerhető büntetőpolitikai tendenciák büntetés-végrehajtási konzekvenciáit igyekszem bemutatni.

A rendszerváltozáson túl

2.1. Hazánkban a II. világháborút követő 50-es évek elején a totális államhatalom kialakításának időszakában a sztálini típusú büntetőpolitika, a büntetőjog alkalmazásával reagált minden, a törekvéseitől eltérő mozzanatra, magatartásra. Az '56-os forradalom utáni büntetőpolitika már a kétarcú lenini modellt idézte fel: egyfelől kegyetlenül leszámolt a politikai ellenfelekkel, másfelől joviális arcát fordította a dolgozó osztályhelyzetű, **megtévedt bűnelkövetők** felé. A 60-as évektől, a korábbi évtizedtől karakteresen konszolidáltabb politikai arculatot mutató Kádár-korszak monolitikus hatalmi struktúrája, ha árnyaltabb és közvetettebb formákban is de automatikusan alkalmazta a büntetőjog szigorításának eszközét a szocializmus építését veszélyeztető jelenségekkel szemben. Ez történt többek között a 70-es évek első felében a többszörös visszaeső, illetve alkoholfüggő, a 80-as évek első felében az élősködő, munkakerülő bűnelkövetőkkel szembeni szabadságelvonással, illetve szabadságkorlátozással járó szankciók bevezetésével. A hazai szakirodalom a 70-es évektől, de különösen a 80-as években megfontolt önkorlátozásra hívta

fel a büntetőhatalom képviselőit, felismerve a büntetőjogi eszközöknek a társadalmi viszonyok befolyásolására alkalmatlanságát. A szakirodalomban egyre erősödő kritika tárgyát képezte a büntető igazságszolgáltatási rendszer **börtön centrikus szemlélete**. Ez a kritika már azokra a nyugat-európai törekvésekre és tendenciákra alapozott, amelyek a szabadságelvonással járó szankciókat, azok diszfunkcionális hatása miatt, szűkkörűen, „ultima ratioként” kívánta alkalmazni.

Az 1978-as Btk. hatályba lépésekor ugyan az igazságügy-miniszter nyomatékosan hangsúlyozta, hogy végrehajtandó szabadságvesztésre csak valóban indokolt esetben kerüljön sor, de a jogalkalmazás gyakorlatában ez nem következett be. A büntető-ítélkezésben a bíróságok elenyésző arányban alkalmazták az alternatív büntetési formákat. A szabadságvesztés-büntetés, amely a 70-es évek második felében elvesztette hegemon szerepét a pénzbüntetéssel szemben, 1980-tól 1988-ig újból a szankciórendszer leggyakrabban alkalmazott büntetési formája lett. A bűncselekmények számának egyenletes – de nem drasztikus – emelkedése /lásd: 1. sz. tábla/ önmagában még nem indokolta a fogvatartottak számának ilyen arányú növekedését. Ez inkább a büntetőhatalom türelmének fogyatkozását jelezte a politikai-gazdasági rendszer válságjelenségeinek fokozódása miatt. Ennek következménye a fogvatartotti populációnak a korábbi két évtizedben példa nélkül álló megnövekedése lett (1986 májusában elérte a Kádár-korszakban tapasztalt csúcslétszámot a 25 ezer főt). A büntetőpolitika megtorló tendenciájának erősödését jelezte az is, hogy a fogvatartotti állományban a 80-as évek közepére rendkívül meg-

emelkedett az első-bűntényesek abszolút száma és aránya. Ugyancsak növekedett a rövid tartamú (1 évig), illetve az 1-3 évig terjedő szabadságvesztésre ítélték száma és aránya. /3/

2.2. Az 1979. évi bv. kódex megalkotásakor a jogalkotó még azzal számolt, hogy csökken a fogvatartottak száma, így a 70-es évek végén rendelkezésre álló szűkös tárgyi feltételek még lehetőséget kínálnak a kódex előremutató céljainak megvalósítására. A kódex az európai börtön - humanizációs mozgalom sodrába kerülve nem a büntetés megtorló, elrettentő hatásának növelésében, hanem az elítéltek nevelésében jelölt ki további tennivalókat. Szakítva a korábbi hurraóptimista átnevelési ideológia elméletileg és gyakorlatilag is tarthatatlan deklarálásával, a nevelést gyűjtő fogalmává tette mindazon pozitív hatásoknak, amelyek az elítéltet esélyesebbé teszik a társadalomba való beilleszkedésre. Ezek közé tartoztak az elítéltek szocializációs hiányosságainak a pótlása, így az iskolai oktatása, szakképzése, és készségteremtő munkavégzésére irányuló törekvések stb. A gyakorlat nem igazolta a kódex várakozásait. 1986-ra a fogvatartottak létszáma 35%-kal haladta meg az 1980-as létszámot. Az így kialakult helyzetben egy sor, halaszthatatlannak tartott fejlesztési elképzelés mint a fogvatartottak elhelyezési körülményeinek, ellátásuknak javítása, munkadíjazásuk fejlesztése, stb. – nem valósulhatott meg. De nem csupán a fejlesztést, már a fenntartást is veszélyeztette a 80-as évek elejétől erősödő általános gazdasági recesszió. Ez a romlás a 80-as évek közepétől érzékenyen hatott a személyi állomány jövedelmi viszonyaira, ezért ennek következtében elkezdődött a kvalifikált munkaerő kiván-

dorlása a szervezetből. Az évtizedek óta hagyományosan alulpreferált büntetés-végrehajtás így a 80-as években – egészen a rendszerváltozásig - **tartós válságkezelésre** kényszerült. A szervezet a szűkös anyagi és szellemi erőforrások felhasználási prioritásait 15-20 évre szánt fejlesztési (1983-ban nevelési, 1986-ban munkáltatási) koncepciókban rögzítette. E rövid-életű programtervezetek, amelyeknek feladata lett volna a szűkülő erőforrások **patikamérlegben történő** kiadagolása, takarékos felhasználása, már csekély hatást gyakoroltak a nevelés és a munkáltatás feltételeinek javítására, valamint a személyi állomány fluktuációjának fékezésére. /4/

Az 1985-88 közötti tartós – bár az utolsó két évben némileg csökkenő – zsúfoltság (lásd: 2. sz. tábla) a rendkívüli események megelőzésének irányába kényszerítette csoportosítani a szervezet erőforrásait. A jelzett négy évben a fegyelmi fenyítések száma meghaladta az évi húszszert (1985-ben pl. 22.461 esetben történt fegyelmi felelősségre vonás, ez tizenkétezerrel haladta meg az 1993-96 között évenként kiszabott fegyelmi büntetések számát). Az erőfeszítések ellenére nőtt a rendkívüli események (a szökések, a személyzettel aktívan szembeszegülők) stb. száma. A fogvatartottak romló hangulatához nyilvánvalóan hozzájárultak a túlzúsóftosság olyan mellékhatásai, mint a foglalkoztatottság csökkenése, a zárkán belüli élettér zsugorodása, az egyéni problémák, sérelmek feloldásának késedelmessége, vagy elmaradása, de a személyi állományban megjelenő sok új, a szakmában tapasztalatlan ember konfliktus-kezelési járatlansága is. A megkeményedő büntetőpolitika a börtönfalakon belül is éreztette

hatását. A végrehajtási rendszer progresszivitásának intézményei, valamint a büntetésfélbeszakítás engedélyezésének gyakorlata 1986-87-ig erőteljes korlátok között érvényesülhetett */lásd: 5. és 8. sz. táblák/*. A fogvatartottak munkáltatása téren mutatkozó relatíve magas arányszámok (lásd 6. sz. tábla) mögött a büntetés-végrehajtásra háruló foglalkoztatási kényszer állt. A 80-as évek közepére a külső gazdaság gyorsuló recessziója a bv. vállalatokat is elérte. Csökkenni kezdett a fogvatartottak munkája iránti kereslet, a vállalatok gazdálkodása egyre labilisabbá vált. Az elítéltek túlzott foglalkoztatása a vállalatok gazdaságos működését veszélyeztette.

2.3. A 80-as évek első felének megtorló büntetőpolitikájával való szakítás első jelei gorbacsovi politika, a „*peresztrojka*” és a „*glasznoszty*” hazai térnyerésével mutatkoztak meg. A szembenálló világrendszerek konvergenciája átláthatóvá és összehasonlíthatóvá tette az olyan, korábban gondosan titkolt büntetés-végrehajtási mutatókat, mint a fogvatartotti ráta, a börtönök férőhely-kapacitása, zsúfoltsága, stb. Az évtized közepére kialakult rendkívül kedvezőtlen hazai helyzet javítása, a **szalonképesség megóvása** érdekében kibocsátott 20/1986. sz. NET határozat (a jogpolitikai irányelvekről) arra ösztönözte a jogalkalmazást, hogy a kisebb súlyú bűncselekményt első ízben elkövetőkkel szemben lehetőleg mellőzze a végrehajtandó szabadságvesztést. Ez az intézkedés 1987-88-ban az 1 évnél rövidebb időtartamú szabadságvesztés büntetésre ítélték számának csökkenésével járt *(lásd: 4. sz. tábla)*, amely hozzájárult a fogvatartotti létszám csökkenésének megindulásához (ezt segítette elő átmenetileg az előze-

tesen letartóztatottak létszámának apadás is a büntetőeljárás törvény 1987. évi módosításával, *lásd: 2. sz. tábla*). A kriminálpolitika enyhülése tükröződik a rendszerváltozás előtti években a végrehajtás progresszivitásának intézményein, különösen a végrehajtási fokozat enyhítésén, az átmeneti csoportba helyezés szélesebb körű alkalmazásának alakulásán, valamint a büntetés-félbeszakítás kiugróan magas engedélyezésén */lásd: 5. és 8. sz. táblák/*. Ugyanakkor a 80-as évek második felétől a bv. szervezetnek egy egyre erősödő kedvezőtlen folyamattal kellett szembesülnie: a szabadulás előkészítésének problémáival, az utógondozásnak és a pártfogó felügyeletnek az ellehetetlenülésével, a külvilág objektív és szubjektív fogadókészségének jelentős csökkenésével. /5/

A fentieket összefoglalva: a 80-as években a végrehajtandó szabadságvesztés széleskörű alkalmazása a Kádár-korszak utolsó, megtorló büntetőpolitikai fellépése volt. Ha ennek az 1980-tól 1986-ig terjedő büntetéskiszabási gyakorlatnak a bűnözésre gyakorolt hatását vizsgáljuk, megállapítható, hogy a következő években a hatóság a tudomására jutott bűncselekmények növekedését fékezni nem tudta, arra befolyást gyakorolni nem volt alkalmas. Ugyanakkor azonban, az ország növekvő gazdasági nehézségei, valamint a büntetőintézetek túlszűfoltóságából adódó gondok halmozódása, a **büntetés-végrehajtási szervezet működési feltételeinek, az igazságszolgáltatási rendszerben betöltött funkcióinak jelentős romlásával jártak.**

A rendszerváltozáson innen

3.1. A rendszerváltozás kezdetén a régióban, így hazánkban a bevezetett refor-

mok közös tartalma az emberi jogi **deficit** csökkentése volt a büntető igazságszolgáltatás területén, továbbá a bűnözésre való reagálás intézményrendszerének humanizálása. E reformfolyamattal párhuzamosan a 80-as évek végétől elinduló politikai átalakulás és gazdasági szerkezetváltás következtében kialakuló anómiás helyzet nem maradt hatás nélkül a bűnözés hazai alakulására. A növekvő és új vonásokat mutató bűnözés rendkívüli kihívás elé állította a bűnüldöző és a büntető igazságszolgáltatási szerveket. A 90-es évek második felének hazai szakirodalmi joggal kifogásolja, hogy az 1990-95 között kialakult bűnözési helyzetre tekintettel nem alakult ki átfogó kriminálpolitikai koncepció, a büntető igazságszolgáltatás területén a korábbi autokratikus rendszer tagadásaként egy **emberjogi aspektusú liberalizációs folyamat** zajlott le. /6/ A 90-es évek első fele ítélkezési gyakorlatának enyhülésére erőteljesen hatottak a Btk-nak olyan módosításai, mint a **büntetési rendszer átalakítása**, így a halálbüntetés eltörlése vagy a szabadságjogok és az emberi jogok tiszteletének szem előtt tartásával a szigorított őrizetnek, az alkoholisták munkaterápiás intézeti kezelésének, valamint a szigorított javító-nevelő munkának kiiktatása. A Btk. 1993-as módosításával további, a börtöncentrikus szemlélet ellen ható rendelkezések jelentek meg. Így pl. a szabadságvesztés generális minimumának leszállítása 1 napra, a főbüntetés helyett kiszabott mellékbüntetés alkalmazhatósági határának két év börtönbüntetésről három évre emelése, a visszaesőket érintő hátrányos rendelkezések hatályon kívül helyezése, különösen pedig a gazdasági, illetve vagyoni eleni kisebb súlyú bűncselekmények értékhatárának jelentős megemelése. Mindezek

hatására a fogvatartotti populáció számotérvő csökkenése következett be. E létszám csökkenésében további, jelentős szerepe volt az 1989. és 1990. évi közkegyelmi rendelkezéseknek, amelynek során mintegy 3000 elítélt szabadítására került sor. Csökkenést eredményezett 1990-ben a szabálysértési eljárásban alkalmazott elzárás elrendelhetőségének módosítása is. Az 1993. évi Btk. módosítás pedig lehetővé tette a többszörös visszaesők feltételes szabadságra bocsátását, amely újabb 3000 fő elítélt szabadítását jelentette. Az 1985. évi mutatókhoz viszonyítva az 1995-ben mért adatokat, megállapítható, hogy miközben a hatóságok tudomására jutott bűncselekmények száma 302 %-kal nőtt, a fogvatartotti létszám 54 %-kal csökkent (lásd: 1. és 3. sz. táblák).

3.2. A 90-es évek közepén készített optimista előrejelzések tartósan 14-15 ezer fő körül határozták meg a hazai fogvatartotti állomány nagyságát, abban a reményben, hogy hazánk túljutott a gazdasági szerkezetváltozás sokk-terápiáján és a bűnözés mederben tartásához elegendő a szabadságelvonással járó jogkövetkezmények és kényszerintézkedések jogállami korlátok és nyugodt büntetőpolitikai megfontolások szerinti, „ultima ratio” -ként való alkalmazása. Az így előre jelzett 140-150-es fogvatartotti ráta a 90-es évek közepére az Európában is megemelkedett átlag-rátaához (70-90 fő/100 ezer lakos) még mindig magasnak tűnt, ez azonban indokolható volt a hazai bűnözés szerkezetének az európaaitól eltérő voltával, valamint szankciórendszerünk szűkös lehetőségeivel. Ebben az időszakban sokat ígérő törekvések indultak meg a bűnügyi tudomány területén az alternatív szankciók kínálatának szélesítése tárgyában.

A hazai büntetés-végrehajtás ekkor, a büntető igazságszolgáltatás punitivitásának rendszerváltozás előtti és utáni – fentebb bemutatott – alakulásából joggal következtethetett arra, hogy a lecsökkent és megállapodott fogvatartotti létszám kedvezően befolyásolja a szakmai munka fenti paramétereit.

A 90-es évek elején különös mozgásba lendül a büntetés-végrehajtás elméleti művelése. A szemléleti torlaszok megszűntével a hazai bv. szabályozásának különösen az ENSZ és az Európa Tanács normáihoz, ajánlásainak közelítésével felvetődött a magyar büntetés-végrehajtás átfogó reformjának gondolata. A rendszerváltozás éveiben felgyorsultak az európai börtönmodell megismerésére és hazai alkalmazásukra irányuló törekvések. E fejlődés elvi magját az a változtatási igény jelentette, amely a korábbi paternalista berendezkedésű börtöntől egy új típusú fogvatartásig vezetne volna a honi börtönügyet. E korszerű szakmai irányultság feltetelezte **az elítéltekkel való szorosabb együttműködést**, hiszen azt a felismerést tartalmazta, hogy a büntetőintézet a társadalomba történő visszailleszkedést mindössze elősegítheti, de e cél megvalósításának hordozója elsősorban maga az elítélt. A nyugat-európai tapasztalatok szemléletünk alakulására számos kérdésben jelentős hatást gyakoroltak. A kezelési ideológia válsága, a börtönártalmak felismerése nyomán Európa-szerte megindult a szabadságvesztés-büntetések alkalmazásának redukálása. A 80-as évek elejére uralkodóvá vált az a felfogás, hogy a szabadságvesztés nem nélkülözhető a büntetési rendszerből, de ugyanakkor a legtöbb államban szakítottak a börtönbüntetés hatékonyságát mindenáron növelni kívánó ne-

velési, kezelési módszerek mindenhatóságába vetett elképzelésekkel. Előtérbe került az a realista felfogás, amely a büntetőintézeti körülmények elkerülhetetlenül személyiségkárosító hatásának mérséklését, **a börtönviszonyok humanizálását** tűzte ki célként. E folyamatra jelentős hatást gyakoroltak azok a törekvések, amelyek a nyugati demokráciákban az **egyéni, emberi jogok** – különösen pedig a hatalmi túlkapásoknak kitett rétegek, személyek – védelmére irányultak. Az Egyesült Nemzetek, majd az Európa Tanács által életben tartott nemzetközi intézményrendszer segítségével kialakított európai börtönmodellnek két alapvető igénynek kell megfelelnie: az egyik a társadalomnak a biztonsághoz való joga, a másik a fogvatartott személy emberi méltóságának tisztelete. Ezekből formálta ki a nyugat-európai államok közössége azokat a büntetés-végrehajtási jogalkotást és jogalkalmazást orientáló **börtönügyi alapelveket**, amelyeket a hazai börtönügy a 90-es évek elején meginduló jogharmonizációs munka során a saját fejlődésének iránymutatójául elfogadott. Ezek az alapelvek a normalizálás, a nyitottság és a felelősség elvei voltak. /7/

A **normalizálás elve** szerint a szabadságvesztés végrehajtási körülményeit, az elítéltek életmódját, a fogvatartás anyagi, infrastrukturális feltételeit, valamint az elítéltek jogi helyzetét a lehető legjobb közelíteni kell a szabad élet általános feltételeihez, illetve a *civil*, állampolgári jogi helyzethez. Amennyire könnyen megvalósíthatónak látszott a jogi normalizáció, annyira távolinak tűnt a fogvatartás anyagi körülményeinek gyökeres változtatása. A magyar börtönügy terhes öröksége ugyanis döntően olyan intézetekből áll,

amelyeknek többsége még a XIX. században épült és egy letűnt világ kőbe zárt börtönfilozófiáját hordozza. Az elaggott intézeti infrastruktúra, az intézetek területi elhelyezkedése, nagyságrendje, külső és belső építészeti megoldásai akadályozták a fogvatartottak regionális, differenciált, az emberi jogoknak és szükségleteknek megfelelő elhelyezését. A történelmi okokból jelentős részben az ország középső területein lévő intézetek elhelyezkedése és befogadóképessége sem felelt meg az adott régió bűnözési helyzetének, de a differenciált elhelyezés (nők, férfiak, nyitott, félig zárt, zárt stb.) szempontjainak sem. Az európai börtönszabályok az elítéltek egyéni elhelyezését tekinti alapvető követelménynek (szükség esetén megengedi a közös elhelyezést is). A hazai intézetrendszer az elmúlt évtizedek kollektívista pedagógia felfogásának örökségeként a közös elhelyezést preferálta, aminek következtében a 80-as évek végén mintegy 3300 zárkában helyezték el a 15 ezer főt meghaladó fogvatartotti állományt. A lakóhelyiségek mozgástere tehát korántsem elégítette ki a személyes szükségleteket, de a lakóhelyiségeken kívüli közművelődési, sport- és különböző kezelési programok végrehajtására alkalmas területek hiánya miatt a büntetés-végrehajtás e fontos feladatát is csak szűkös korlátok között tudta teljesíteni. E helyzet javítását csak új intézetek létrehozásával, átépítésekkel, szanálással, az intézeti infrastruktúra gyökeres korszerűsítésével lehetett volna elérni, egy hosszú távú fejlesztési stratégia mentén. Már a rendszerváltozás utáni első években azonban világossá vált, hogy a kormányzat szándéka nem terjed ki a hazai börtönügy infrastruktúrájának fejlesztésére.

A nyitottság elvén az elítéltek szellemi és fizikai izolációját a lehetőségig oldó törekvést értjük. Ez egyfelől szélesíteni igyekszik a fogvatartott kapcsolatát a külvilággal, másfelől növeli a börtön és a társadalmi környezet közötti interakciót a külső erőforrások, szolgáltatások igénybe vételével, a közvélemény, a média rendszeres, hiteles tájékoztatásával. A nyitottság elvének érvényesítését a bv. kódex 1993-as módosítása számos új intézmény beiktatásával látta el. A szabadságvesztés zártágát az intézet ideiglenes, rövid tartamú elhagyási lehetőségeivel (rövid tartamú eltávozás, kimaradás, rendkívüli kimaradás) oldotta fel, illetve a végrehajtás progresszivitásának szélesítése érdekében bevezette az **enyhébb végrehajtási szabályok** alkalmazását. Ez utóbbival megerősítette a hazai börtönrendszerből addig hiányzó félig zárt rezsimet. Ezek az új intézmények egyben arra voltak hivatottak, hogy ösztönzőként az elítélteket nagyobb teljesítésre, normakövetésre, együttműködésre serkentsék.

A nyitottság elvének gyakorlati érvényesítésével a magyar büntetés-végrehajtás 1993 és 1997 között Európa egyik legnyitottabb börtönrendszerét alakította ki. Az elv gyakorlati térnyerését jelzi, hogy a tárgyalt időszakban a progresszív végrehajtási rendszer csaknem valamennyi elemének mutatói az elítéltek számára kedvezően alakultak (lásd az 5. sz. táblát). Az 1993 és 1995 között feltételelesen szabadságra bocsátottak magas aránya, 1992 és 1997 között az enyhébb végrehajtási fokozatba helyezett elítéltek számának növekedése, az enyhébb végrehajtási szabályok hatálya alá helyezettek 1998-ig tartó növekvő esetszáma, de ugyanígy a kérelemre történő büntetésfélbeszakítás enge-

délyezésének a tárgyalt időszakban mutatózó magas aránya (lásd a 8. sz. táblát) jelzi a büntetés-végrehajtásnak az elitéltekkel együttműködésre törekvő, segítő-támogató szakmai irányváltását. E kétség kívül az európai irányba mutató fejlődésnek ma már átláthatók kedvezőtlen összefüggései is. Így a hazai büntetés-végrehajtásban a korábban példa nélkül álló nyitás egy megnövekedett és dinamikus növekvő bűnözés állapotában történik, miközben a bírói gyakorlat a végrehajtandó szabadságvesztés kiszabását helyeselhető módon – az „utolsó lehetőség” korláta, közé szorítja. A törvényi szabályozás szerinti nyitás nagyságrendje a szakmát is meglepetésként érte, különösen a különböző rezsimoldó intézmények megfelelő koherenciájának hiánya miatt. Valójában a pozitív ösztönzéshez a megfelelő követelményrendszer kiépítése, szélesítése nem történt meg, így a nyitás haszonélvezője lett az az elitelt is, aki nem aktív együttműködő, hanem csupán passzív normakövető volt. A nyitás csúcspontja 1998-ra tehető, amikor az intézetekből különféle jogcímen történő ideiglenes eltávozások esetszáma 26.451 volt. Az eltávozásokból a visszatérést elmulasztók 1,5-2% közötti aránya, még mindig a szakmai rizikó határain belüli volt. Ugyanakkor e nyitás kétségtelenül pozitív szakmai hozadéka az intézetekben jól érzékelhetően javuló légkör, a család és egyéb kapcsolatok ápolásának, a szabadulás előkészítésének kedvezőbb lehetőségei voltak.

A nyitottság elvének jegyében a hazai börtönügynek és a társadalomnak egy, a korábitól gyökeresen eltérő kommunikációs viszonyt kellett kialakítania. Már a rendszerváltozás első éveiben eltűnt a börtönügy korábbi, a pártállami korszak

erőszakszerveire jellemző titkossága, megközelíthetlensége. Ugyanakkor a bűnözés erőteljes, robbanásszerű emelkedése a lakosság biztonságérzetének látványos romlásával, a bűnözéstől való félelmének növekedésével járt együtt. A közvélemény-kutatási adatok ekkor kimutatták, hogy ez a folyamat megnövelte a megtorló intézkedések szélesítésének társadalmi igényét. A rendszerváltás a médiát is felszabadította, amely mentesülve a pártállami kontroll alól, jelentős szerepet kapott a közvélemény formálásában. Az írott és elektronikus média, – mint ez a 90-es évek elején kiütöközött a börtönről – és a börtönökről szóló információit nem a mondanivaló szakmai-, hanem hírérték- és szenzációtartalma szerint szelektálta. Így nem lehetett közömbös, hogy a hazai börtönügynek milyenek a médiakapcsolatai akkor, amikor a bűnözéstől való félelem növekedésével párhuzamosan zajlik a börtönügy erőteljes európaizálása, humanizálása. Ezekben az években az a felfogás uralkodott, hogy a börtönbüntetéssel kapcsolatos értékválasztást a humanizáció és a represszió között a szakmai köröknek kell meghatározni és nem a hazánkban amúgy is ingadozó többnyire pesszimista közvélekedésnek. Számottevő és javarészt eredményes erőfeszítések történtek a börtönügy szakmai törekvéseinek minél szélesebb körű bemutatására egy társadalmi konszenzus kialakítása érdekében, hogy a társadalom felismerhesse érdekeit a börtönügy humanizációs törekvéseiben.

A nyitottság elve megvalósításának egy újabb dimenzióját nyitotta meg a rendszerváltozás azzal, hogy reményteljesen újraéledtek azok a társadalmi- és karitatív szervezetek, amelyek az intézetek falain belül és azokon kívül gyakorlati se-

gítséget nyújtottak a börtönügy céljának megvalósításában.

A felelősség elve az elítéltek felelősségérzetének, önbecsülésének, önállóságának fejlesztésére való törekvést foglalja magában. Elvi alapját a börtönügy emberi jogi koncepciója kínálja, amely tagadja a büntetőhatalom korlátlan beavatkozási lehetőségét az elítélt életébe, és amely szerint az elítélt elvonhatatlan (emberi) jogok alanya, aki így önrendelkezési joggal is rendelkezik. Ez az alapelv döntési felelősségét hangsúlyozva a végrehajtási folyamat alanyává, közreműködőjévé avatja az elítéltet, a börtön szerepe pedig a társadalmilag elfogadható életvezetés kialakításához való segítségnyújtás. Az instruktív-paternalista büntetés-végrehajtástól az együttműködő-szolgáltató börtönig vezető szakmai út azonban különösen a történelmi örökségekkel terhelt Kelet-Közép-Európában – nem könnyen és gyorsan átjárható. Ez egy új típusú bánásmódkultúrát, elsősorban a börtönszemélyzet részéről jelentős szemléletváltozást követelt meg. Az elítélt-emberképnek a 90-es években az európai normák követése mentén való átalakulását, az emberi és állampolgári jogokkal körülbástyázott önrendelkezését a személyzet egy része saját jogainak, hatalmának és tekintélyének relatív csökkenéseként élte meg. Nyilvánvalóvá vált, hogy az elítélt emberi identitását, partnerségét elfogadó szakmai szemlélet kialakításához a személyi állomány minőségi kritériumainak javításán keresztül vezet az út. Ez pedig nem mehet végbe a szakma anyagi és erkölcsi helyzetének javítása nélkül.

3.3. A büntetéskiszabási gyakorlat módosulása, az elítélések és a végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték számá-

nak jól érzékelhető növekedése 1997-től kezdődött el (lásd: 1. sz. tábla). A büntető igazságszolgáltatás a bűnözés struktúrájának kedvezőtlen változására – a nemzetközi kapcsolatokkal rendelkező szervezett bűnözés megjelenésére, az állampolgári biztonságérzetet is gyengítő bűncselekmények számának növekedésére – az ítélkezés szigorításával reagált. 1998-tól a hazai kriminálpolitika – elsősorban az angolszász államokéhoz hasonlóan – növekvő mértékben „politizálódott”, a lakosság biztonságérzete növelésének hangsúlyozása mellett. Ennek hatására a jogalkotás a Btk. rendelkezéseit számos helyen a szigorítás irányában módosította. A szigorítás hatásának büntetés-végrehajtási konzekvenciái 1997 és 2001 között az alábbi adatokkal jellemezhetők. A fogvatartotti létszám az 1997. december 31-án regisztrált 13.405 főről 2001. december 31-re 17.275 főre, 28 %-kal növekedett (lásd: 2. sz. tábla). Nőtt az intézetrendszer túltelítettsége: az 1997-ben még 22%-os túltelítettség 2001 végére 59%-ra emelkedett. A vizsgált időszakban különösen az első büntényesek és a többszörös visszaesők száma és aránya növekedett (ez utóbbiak a feltételes szabadon bocsátás szabályainak szigorítása miatt, lásd: 3. sz. tábla). Ugyancsak jelentősen megnőtt az intézetekben a rövid – 1 évig terjedő – szabadságvesztésre ítélték száma és aránya, miközben a közép (3-5 évig) és a hosszú tartamú (5 év feletti) szabadságvesztésre ítélték száma alig emelkedett, arányuk pedig csökkent (lásd: 4. sz. tábla). A letöltött szabadságvesztés átlagos tartama 2001-ben 4 év 1 hónap volt, a nyugat-európai államokéhoz viszonyítva rendkívül magas. E mutatók alapján egyértelműen felismer-

hető, hogy az utóbbi évek büntetőpolitikája a szabadságvesztés-büntetés alkalmazásának súlyában és gyakoriságában is érvényesítette hatását. Ennek preventív következménye azonban erősen vitatható. Ma már szélesebb szakmai körökben ismertek azok a kutatási eredmények, amelyek szerint legalább 25%-kal kell növelni a börtönnépességet ahhoz, hogy a bűnözési ráta 1-2%-kal csökkenjen. A bűnözés megfékezéséhez tehát érdemes más utakat és módokat keresni. /8/

Témánk szempontjából azonban arra a kérdésre kell választ találnunk, hogy a megtorló büntetőpolitikai tendenciának a büntetés-végrehajtáson belüli térhódítása milyen hatással és következményekkel jár emez szakmai arculatára nézve.

A végrehajtási rendszer progresszivitásának mutatói a vizsgált időszakban - a feltételes szabadságra bocsátás kivételével - a szabadulás közeledtével történő enyhítés szűkítését jelzik. Így az enyhébb fokozatba helyezettek száma 1997-től 2001-ig több mint 50 %-kal, az enyhébb végrehajtási szabályok hatálya alá helyezettek 90 %-kal csökkentek. Az átmeneti csoportba helyezések száma 1997 és 2000 között főként az enyhébb végrehajtási szabályok hatálya alatt állók jelentős csökkenése miatt - nőtt, de a 2001. évben már e területen is nagyarányú létszámcsökkenés mérhető (lásd: 5. sz. tábla). Különösen erőteljes csökkenés tapasztalható, az intézetek ideiglenes elhagyását lehetővé tevő intézményi lehetőségek terén: míg 1998-ban az ideiglenes intézet-elhagyások száma 26.451 eset volt, addig ez 1999-re 13.007-re, 2000-ben 4.082-re, 2001-ben 2.409 esetre csökkent. Ugyancsak erőteljesen visszaszorult a kérelemre történő büntetés-félbeszakítások engedélyezése: míg 1997-

ben 1.158 esetben, 2001-ben csupán 176 esetben engedélyeztek büntetés-félbeszakítást (lásd: 8. sz. tábla).

Az elmúlt évekre tekintve megállapítható, hogy a hazai börtönviszonyok materiális feltételei a fogvatartotti létszám dinamikus emelkedése folytán tovább romlottak. Az 1997-től 2001-ig terjedő időszakban regisztrált mintegy 4 ezres létszámemelkedést csupán 1.200 fős, rendkívüli erőfeszítéssel végrehajtott férőhelybővítés kompenzálta. A férőhely-szűke egyébként a hazai börtönügy krónikus, de időszakonként szakmai válság felé sodró, rendkívüli problémája. A Csemegi-kódex hatályba lépése után kiépült börtön-infrastruktúra 1910-ig, a Trianon után fennmaradt intézethálózat 1925-1940-ig rendelkezett elegendő férőhellyel (mindkét időszakot stagnáló bűnözés és kiegyensúlyozott büntetőpolitika jellemezte). Az extrém Rákosi-korszakot nem számítva, a Kádár-korszak 1957-től 1989-ig terjedő 33 évében 19 olyan év volt, amikor 18 ezernél magasabb, 7 olyan év, amikor 16-18 ezer fő közötti és mindössze 4 olyan év volt, amikor 14 ezer fő alatti létszámot regisztráltak /minden év december 31-én/. A Kádár-korszakban is több ízben felmerült a börtönök korszerűsítésének és a férőhelybővítésnek gondolata, de a megvalósításhoz vagy a politikai szándék, vagy az anyagi források hiányoztak. A rendszerváltozás után a börtönügy eurokompatibilitásának biztosítása csupán az elvek elfogadása és a jogalkotás szintjén valósulhatott meg, az évszázada feltorlódott materiális deficit felszámolására más, fontosabb tennivalók prioritása miatt nem kerülhetett sor.

A tartós túlszűfolttség következtében számos okból az előírt körülményeket

nem sikerül megteremteni. A börtönlakosság túlnépesedésével együtt járó élettér-szűkülés pszichológiai hatásai közismertek, amelyeket a hazai büntetés-végrehajtás még rendkívüli erőfeszítések árán sem képes kompenzálni a foglalkoztatottság biztosításával, a szabadidő-tevékenység programkínálatával, az egyéni problémák hatékony orvoslásával.^{/9/} A zsúfoltság továbbá arra kényszeríti a börtönadminisztrációt, hogy átszállításokkal biztosítsa az intézetek lehetőleg azonos túlterhelését, ez pedig egyfelől a differenciált elhelyezés ellen hat, másfelől a legnagyobb kockázatú fogvatartottakra rendezi át az intézetek biztonsági rendszerét.^{/10/} Mindez a zárt intézetek rezsimjének általános szigorodásához, a fogvatartotti oldalon pedig ennek ellenhatásaként az alcsoportok, az ellenségesen szembenálló szubkultúra-tenyészet kialakulásához vezethet. A nagyobb tömegű fogvatartott fékentarása, a rend és a fegyelem fenntartásához szükséges intézkedések előtérbe kerülése, a biztonsági szempontok fokozott és kényszerűen egyoldalú érvényesítése a végrehajtás törvényi célját a biztonsági szempontokhoz képest másodlagossá teheti, egyben felerősítheti a büntetés diszfunkcionális hatását.

Fentebb érintettük, hogy a rendszer-váltás utáni börtönügyünk leginkább érvényesített alapelve a nyitottság volt, ennek kétségkívül pozitív, modernizációs irányultsága mellett szakmailag indokoltan mértékű alkalmazásával. A 90-es évek végén fellépő megtorló büntetőpolitika – néhány közfelháborodást kiváltó esemény indokával – a nyitottság jelentős szűkítésére tett lépéseket. Az enyhébb végrehajtási szabályok hatálya alá helyezésnek 1999. évi módosításával – megítél-

lésünk szerint – az intézmény alkalmazása racionális korlátok közé került. A büntetés-végrehajtási jogalkalmazókra azonban irracionális politikai nyomás is nehezedett a szakmai indokoltságon jóval túlmutató zárttság elérése érdekében. Az enyhébb végrehajtási szabályok hatálya alá helyezésnek 90%-os, de ezen túl az enyhébb fokozatba helyezésnek 50%-os, a büntetésfélbeszakításnak 85%-os, általában az intézetek ideiglenes elhagyásának 90%-os redukálása a hazai végrehajtási rendszerből a nyitottság elvét csaknem teljesen kiiktatta. De ez a gyakorlat a rendszer progresszivitásának jelentős térvésztesével is járt, amely jórészt akadályozza az elítéltek társadalomba való beilleszkedésének esélyét és kivonja a fogvatartottak együttműködésre hívó ösztönzési lehetőségeit a szakma kezéből. A nyitottság ilyen jelentős, differenciálatlan korlátozásával a hazai büntetés-végrehajtás egy újabb szélsőséges megoldás csapdájába került.

A felelősség elvének érvényesülése is a fentiekből következően szűk korlátok közé szorult. Ez az elv, amely a végrehajtás eredményességét az elítélt önbecsülésén, önrendelkezésén, egy rehabilitációs szakmai folyamatba való partneri bevonásán keresztül kívánja elősegíteni, eltávo-
lodott a 90-es évek eleji szándékoktól. Az objektív okokból /túlzsúfoltság/ és a szemléleti okokból egyoldalúan előtérbe állított biztonsági tényezők a személyi állomány és a fogvatartottak közötti elidegenedést, bizalmatlanságot erősítik, az intézetekben a rosszlelkű paternalista, uralmi viszonyt élesztik újra. Ennek a veszélynek a valósággá válását az elítéltekkel közvetlen kapcsolatban levő személyi állomány fluktuációja, felkészíthetlensége,

pozitív hagyományokhoz nem kötődő elitált-emberképe felgyorsíthatja. A személyi állomány-elitált kapcsolat, az intézetek mindennapi életében kialakult emberi érdekek, viszonyulások bonyolult szövedékét, aligha lehet részleteiben szabályozottá tenni, ez jórészt a személyi állomány szakmai felkészültségének, anyagi és erkölcsi megbecsültségével befolyásolható morális állapotának függvénye.

Záró gondolatok

4.1. Aligha vitatható, hogy a politikai hatalom gyakorlóinak joga és lehetősége, alkalmasint kötelessége is a büntetőpolitikának a társadalom érdekében történő formálása. Az már vitatható, hogy a politikai hatalom milyen célok, eszközök és módszerek mentén kívánja a kriminálpolitikát a társadalom, vagy éppen a saját szolgáltatásban érvényesíteni. Gönczöl Katalin megállapítása szerint a fejlett demokráciákban jórészt elfogadottá vált, hogy a büntetőhatalom nem mindenható, csupán segédeszköz, amely ha közmegegyezésen alapul, hozzájárulhat a társadalmi béke erősítéséhez.^{11/} Király Tibor pedig arra hívja fel a figyelmünket, hogy ez a hatalom a társadalmat sehol a világon nem szabadította meg a bűnözéstől, mert egyes bűnöket megtorolhat, de gyenge ahhoz, hogy megjavítsa a közmorált.^{12/} Hazánkban az elmúlt évtizedek politikai hullámverésében, a büntetőhatalom önkorlátozó megfontoltsága még nem vált jellemzővé, szerepét a politikai hatalom képviselői többnyire túldimenzionálták, gyakorta rövid távú szükségletek kiszolgálójává tették. Szakmai irodalmunk csaknem egységes abban, hogy az ilyen büntetőpolitika nem csupán eredménytelen, hanem erőteljes diszfunkcionális vonásokat is mutat.

A büntetés-végrehajtás a múltban sem tehette, a jövőben sem befolyásolhatja a büntetőpolitika alakításának irányát, de üzeneteket küldhet innen, az *igazságszolgáltatási folyamat végpontjáról*. Így növekvő szakmai és tudományos tekintélyének latbavetésével üzenheti, hogy az igazságszolgáltatás folyamata az ítélethirdetéssel nem ér véget, az ítélet csupán potenciális lehetőséget kínál a társadalom számára veszélyt jelentő réteg fékentartására. Üzenheti, hogy szakmai érdekei nem öncélúak, hanem a társadalom békéjét szolgálják, így pl. szakmai érdeke a fogvatartottak létszámának mértéktartó és lehetőleg nagyobb hullámszoktól mentes alakulása /ami nem eshet messze a demokratikus jogállam önkorlátozó büntetőhatalmának szándékától/. Üzenheti, hogy a hazai börtönügy hagyományosan alacsony szintű, maradékelvű finanszírozása nem jellemzi azoknak az államoknak a sorát, amelyekhez csatlakozni kívánunk.

Úgy véljük, hogy a józan, döntései következményeit is gondosan mérlegelő büntetőhatalom megtalálja a társadalmi érdek és a büntetés-végrehajtás szakmai érdeke között a börtönökből a társadalomba visszalépő emberek minőségében rejlő kézenfekvő azonosságot.

4.2. A büntetőpolitika és a büntetés-végrehajtási szervezet közötti kapcsolatnak a vizsgált időszakban volt egy olyan dimenziója is, amelyben a büntetőhatalom hol a gondoskodó-jóvialis hol pedig a büntető-haragvó hangulatát a börtönfalakon belül is érvényesíteni kívánta. A különösen kétséges eredményességet ez utóbbi beavatkozás válthatja ki. Az európai államokban és hazánkban is már régi keletű az a felismerés, hogy a büntetőjog érvényesülésének különböző, egymásra épülő

stádiumai vannak: így a törvényi büntetéssel fenyegetés stádiumában a büntető rendelkezések a cél szempontjából generálpreventív jellegűek, a büntetés kiszabásában a bűncselekmény tett- és bűnösségarányos viszonzásában kell a beavatkozás célját látni, míg a büntetés-végrehajtás során elsősorban a speciálpreventív célt, az elítélt társadalomba visszavezetésének elősegítésére kell törekedni. /13/ Ez azt is jelenti, hogy míg a társadalom rosszalló értékítéletének megjelenése a törvényi szankciókban és az ítéletben helyénvaló, addig az a más funkciót viselő büntetés-végrehajtás során szakmai korlátok közé kell szorítani. Vagyis: a törvény és a bíróság határozza meg a malum mértékét és ne a büntetés-végrehajtás (nem véletlen, hogy az Európai Börtönszabályok a szabadság elvonását elegendő hátránynak tekintik és a járulékos hátrányok lehetséges csökkentésére hív fel). E céltévesztés je-

lentős mértékben torzíthatja a büntetés-végrehajtás bűnmegelőzési funkcióját, amely a társadalomra tekintve próbálja befolyásolni az elítéltek jövőbeli sorsának alakulását. Több mint hiba, ha ennek ellenében arra törekszik, hogy a fogvatartottakat totális kontroll alatt tartva, a biztonságot veszélyeztető tényezőket demónizálva, működésének egyoldalú mutatója a rendkívüli események alacsony szinten tartása legyen. Ez utóbbi tendencia hazánk büntetés-végrehajtását nem csupán Európától távolítja el, hanem saját haladó hagyományaitól is.

Úgy gondolom, a hatékony büntetőpolitika kiformálásához a politikai hatalom képviselőinek döntéseik számos következményeit figyelembe kellene venniük még a büntetés-végrehajtás szakmai érveit is.

Dr. Lőrincz József

1. sz. tábla

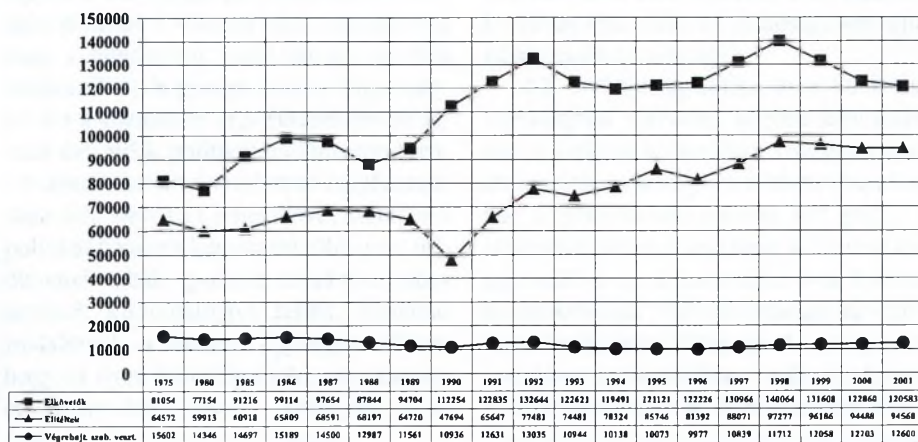
A bűncselekmények, az elkövetők és az elítéltek számának alakulása 1985-2001 között

Év	Bűncselekmények	Elkövetők	Elítéltek	Végrehajtható szab. vesztésre ítélték
1975	120889	81054	64572	15602
1980	130470	77154	59913	14346
1985	165816	91216	60918	14697
1986	182867	99114	65809	15189
1987	188397	97654	68591	14500
1988	185344	87844	68197	12987
1989	224943	94704	64720	11561
1990	341061	112254	47694	10936
1991	440370	122835	65647	12631
1992	447215	132644	77481	13035
1993	400935	122621	74481	10944
1994	389451	119491	78324	10138
1995	502036	121121	85746	10073
1996	446050	122226	81392	9977
1997	514403	130966	88071	10839
1998	600621	140064	97277	11712
1999	505716	131608	96186	12058
2000	450673	122860	94488	12203
2001	465694	120583	94568	12600

Forrás: A KSH és az Igazságügyi Minisztérium adatai alapján

1. sz. grafikon

Az elkövetők, az elítéltek és a végrehajtható szabadságvesztésre ítélték számának alakulása

2. sz. tábla

A fogvatartotti létszám alakulása 1985-2001 között (1)

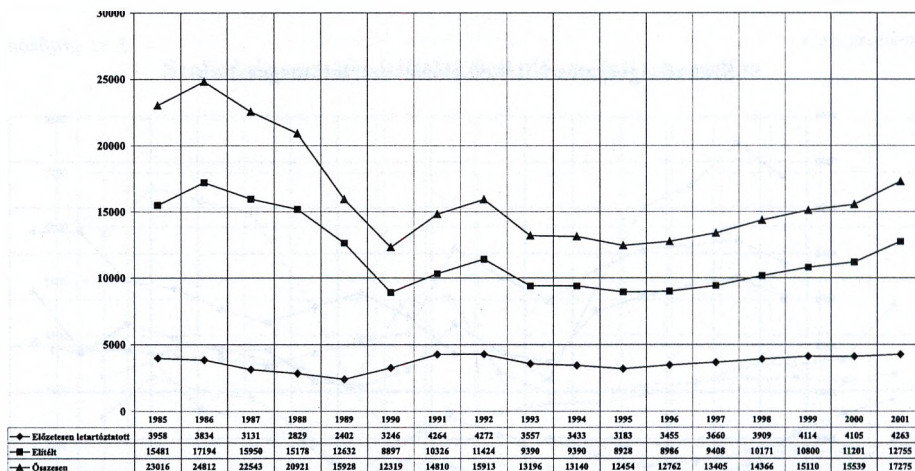
Év	Előzetesen letartóztatott	Elítélt	Kényszer-gyógykezelt	Elzárásra beutalt	Egyéb (2)	Összesen
1985	3958	15481	250	1902	1425	23016
1986	3834	17194	231	1709	1844	24812
1987	3131	15950	225	1646	1591	22543
1988	2829	15178	223	1236	1455	20921
1989	2402	12632	199	155	540	15928
1990	3246	8897	146	30		12319
1991	4264	10326	152	68		14810
1992	4272	11424	143	74		15913
1993	3557	9390	130	119		13196
1994	3433	9390	121	196		13140
1995	3183	8928	128	215		12454
1996	3455	8986	147	174		12762
1997	3660	9408	165	172		13405
1998	3909	10171	173	113		14366
1999	4114	10800	181	15		15110
2000	4105	11201	173	60		15539
2001	4263	12755	194	63		17275

(1) Az adatok a december 31-ei létszámot tartalmazzák

(2) Az időközben megszűnt szigorított őrizet, szigorított javító-nevelő munka és a munkaterápiás alkoholelvonás összesített adatait

2. sz. grafikon

A fogvatartotti létszám alakulása 1985-2001 között

Szabadságvesztésre ítélték előélet szerinti megoszlása 1985-2001 között

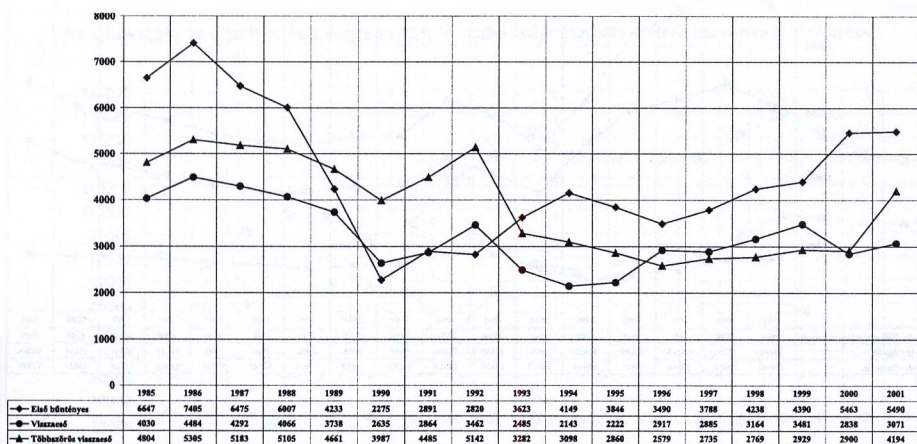
3. sz. tábla

Év	Első büntényes	Összes % aránya	Visszaeső	Összes % aránya	Többbszörös visszaeső	Összes % aránya	Összesen
1985	6647	42.94	4030	26.03	4804	31.03	15481
1986	7405	43.07	4484	26.08	5305	30.85	17194
1987	6475	40.60	4292	26.91	5183	32.50	15950
1988	6007	39.58	4066	26.79	5105	33.63	15178
1989	4233	33.51	3738	29.59	4661	36.90	12632
1990	2275	25.57	2635	29.62	3987	44.81	8897
1991	2891	28.23	2864	27.97	4485	43.80	10240
1992	2820	24.68	3462	30.30	5142	45.01	11424
1993	3623	38.58	2485	26.46	3282	34.95	9390
1994	4149	44.19	2143	22.82	3098	32.99	9390
1995	3846	43.08	2222	24.89	2860	32.03	8928
1996	3490	38.84	2917	32.46	2579	28.70	8986
1997	3788	40.26	2885	30.67	2735	29.07	9408
1998	4238	41.67	3164	31.11	2769	27.22	10171
1999	4390	40.65	3481	32.23	2929	27.12	10800
2000	5463	48.77	2838	25.34	2900	25.89	11201
2001	5490	43.04	3071	24.08	4194	32.88	12755

Forrás: Bv. Országos Parancsnoksága

Szabadságvesztésre ítélték előélet szerinti megoszlása

3. sz. grafikon

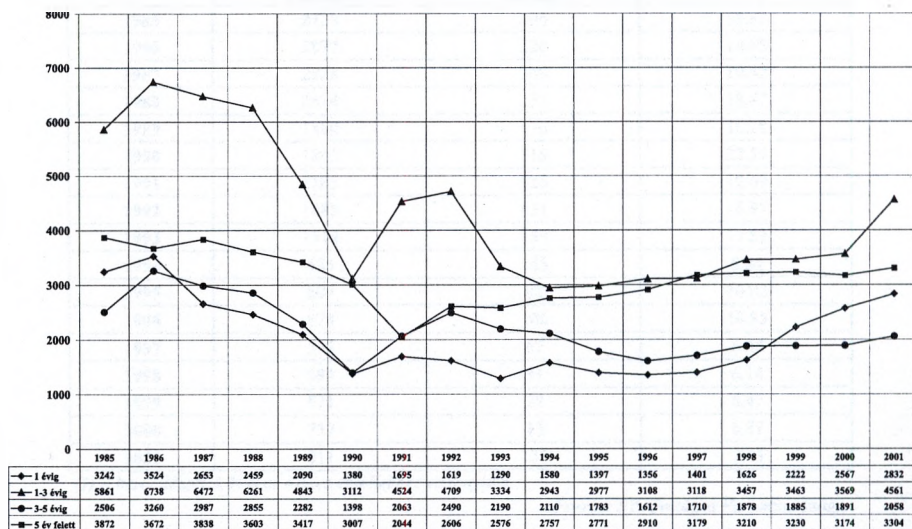

Szabadságvesztésre ítélték ítéleti idő szerinti megoszlása 1985-2001 között

Év	1 évig		1-3 évig		3-5 évig		5 év felett		összes elítélt
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	
1985	3242	20.94	5861	37.86	2506	16.19	3872	25.01	15481
1986	3524	20.50	6738	39.19	3260	18.96	3672	21.36	17194
1987	2653	16.63	6472	40.58	2987	18.73	3838	24.06	15950
1988	2459	16.20	6261	41.25	2855	18.81	3603	23.74	15178
1989	2090	16.55	4843	38.34	2282	18.07	3417	27.05	12632
1990	1380	15.51	3112	34.98	1398	15.71	3007	33.80	8897
1991	1695	16.41	4524	43.81	2063	19.98	2044	19.79	10326
1992	1619	14.17	4709	41.22	2490	21.80	2606	22.81	11424
1993	1290	13.74	3334	35.51	2190	23.32	2576	27.43	9390
1994	1580	16.83	2943	31.34	2110	22.47	2757	29.36	9390
1995	1397	15.65	2977	33.34	1783	19.97	2771	31.04	8928
1996	1356	15.09	3108	34.59	1612	17.94	2910	32.38	8986
1997	1401	14.89	3118	33.14	1710	18.18	3179	33.79	9408
1998	1626	15.99	3457	33.99	1878	18.46	3210	31.56	10171
1999	2222	20.57	3463	32.06	1885	17.45	3230	29.91	10800
2000	2567	22.92	3569	31.86	1891	16.88	3174	28.34	11201
2001	2832	22.20	4561	35.76	2058	16.13	3304	25.90	12755

Forrás: Bv. Országos Parancsnoksága

Szabadságvesztésre ítélték ítéleti idő szerinti megoszlása

A végrehajtási rendszer progresszivitásának mutatói 1985-2001 között

Év	Elítéltek szabadulása			Végrehajtási fokozat		Átmeneti csoportba helyezett		Evsz. hatálya alá helyezés	
	kitöltve	feltételelesen %		enyhébb	súlyosabb	fő	% (1)	fő	% (2)
1985	8002	7220	47.00	287	23	187	4.83		
1986	8072	7233	47.00	270	35	227	6.18		
1987	8327	7116	46.00	549	57	273	7.11		
1988	8236	6306	43.00	549	54	262	7.27		
1989*	7674	5606	42.00	726	35	293	8.81		
1990*	5805	4716	44.00	788	22	249	8.28		
1991	5188	3080	37.00	547	9	229	11.20		
1992	5503	4031	42.00	735	29	219	8.40		
1993	4034	7150	64.00	797	11	140	5.43	359	3.82
1994	3367	5009	60.00	663	22	92	3.34	963	10.26
1995	3596	4573	56.00	595	17	59	2.13	1008	11.29
1996	4800	4541	48.00	659	17	41	1.41	984	10.95
1997	4968	4408	47.00	664	11	107	3.37	1168	12.41
1998	5203	4328	44.00	574	10	178	5.55	1220	11.99
1999	5635	4517	44.00	378	8	284	8.79	722	6.69
2000	5469	5725	51.00	265	29	430	13.55	109	0.97
2001	5430	6140	53.00	303	28	123	3.72	111	0.87

(1) Az átmeneti csoportba helyezett létszám december 31-i állapotát tükrözi, a %-os arány az 5 év feletti itélettel rendelkezők elítéltekhez viszonyít.

(2) Az enyhébb végrehajtási szabályok alá helyezettek %-os arányát az összes elítélt viszonylatában mutatja ki.

* Az 1989. évi illetve az 1990. évi szabadulók adatai nem tartalmazzák a két évben összesen 2713 fő kegyelemmel szabadult elítélt számadatát.

Forrás: Bv Országos Parancsnoksága

6. sz. tábla

Fogvatartottak munkával foglalkoztatottsága 1985-2001 között

Év	Költségvetési rendszerben	Vállalatnál, gazdasági társaságoknál	Összes foglalkoztatott	Foglalkoztatási arány (1)
1985	4303	13620	17923	77.87
1986	4466	14629	19095	76.96
1987	4370	14260	18630	82.64
1988	4124	13469	17593	84.09
1989	3095	11037	14132	88.72
1990	3206	6817	10023	81.36
1991	3081	4907	7988	53.94
1992	3113	4609	7722	48.53
1993	3084	4411	7495	56.80
1994	3348	4291	7639	58.14
1995	3420	4244	7664	61.54
1996	3280	3963	7243	56.75
1997	3178	4065	7243	54.03
1998	2956	4411	7367	51.28
1999	2736	4365	7101	47.00
2000	2654	4272	6926	44.57
2001	2781	4616	7397	42.82

(1) A foglalkoztatottak %-a az összes fogvatartottak viszonylatában.

Forrás: Bv. Országos Parancsnoksága

7. sz. tábla

Elítéltek iskolai oktatásban való foglalkoztatottsága 1985-2001 között

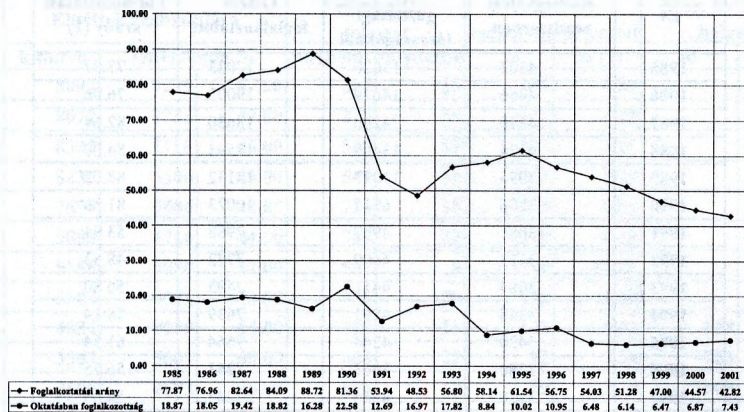
Év	beiskolázva		oktatásban foglalkoztatottság % (1)
	általános	közép	
1985	2725	196	18.87
1986	2877	226	18.05
1987	2828	269	19.42
1988	2624	232	18.82
1989	1880	176	16.28
1990	1893	116	22.58
1991	1185	125	12.69
1992	1488	451	16.97
1993	1514	159	17.82
1994	685	145	8.84
1995	807	88	10.02
1996	878	106	10.95
1997	543	67	6.48
1998	594	31	6.14
1999	671	28	6.47
2000	737	33	6.87
2001	811	137	7.43

(1) A beiskolázottak %-a az összes elítéltekhez viszonyítva.

Forrás: BV. Országos Parancsnoksága

5. sz. grafikon

Fogvatartottak munkával és elítéltek iskolai oktatással foglalkoztatottsága
1985-2001 között (%)

8. sz. tábla

A büntetésfélbeszakítás engedélyezése 1985-2001 között

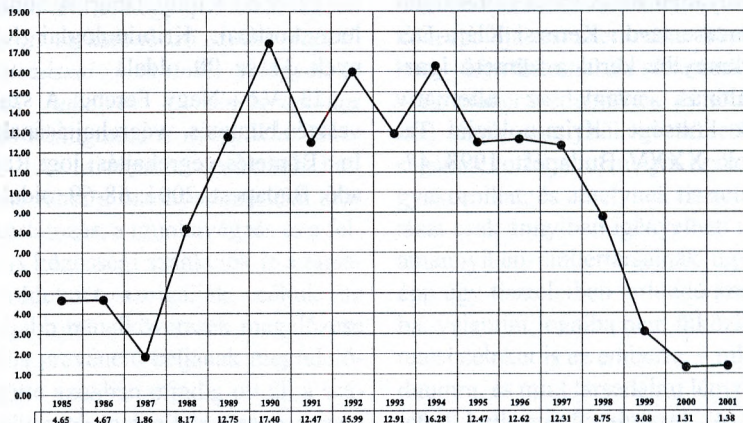
Év	Engedélyezés						Hivatalból	Összes engedélyezés
	Kérelemre							
	miniszteri hatáskörben	orsz.pk-i hatáskörben	int. pk-i hatáskörben	összes	% (1)			
1985		115	605	720	4.65		720	
1986		118	685	803	4.67		803	
1987	7	33	257	297	1.86	10	307	
1988	21	137	1082	1240	8.17	60	1300	
1989	108	162	1341	1611	12.75	427	2038	
1990	27	170	1351	1548	17.40	75	1623	
1991	14	123	1151	1288	12.47	72	1360	
1992	97	207	1523	1827	15.99	102	1929	
1993	56	106	1050	1212	12.91	107	1319	
1994	50	84	1395	1529	16.28	80	1609	
1995	35	73	1005	1113	12.47	110	1223	
1996	52	124	958	1134	12.62	128	1262	
1997	70	103	985	1158	12.31	272	1430	
1998	28	77	785	890	8.75	188	1078	
1999	4	13	316	333	3.08	104	437	
2000	3	6	138	147	1.31	80	227	
2001	3	12	161	176	1.38	78	254	

(1) Az összes elítélt %-ban

Forrás: Bv. Országos Parancsnoksága

6. sz. grafikon

Büntetésfélbeszakítás engedélyezése kérelemre az összes elítélt %-ban

Jegyzetek

1. Lásd: Farkas Ákos: A falra akasztott nádálca. Osiris Kiadó, 2002. 146. oldal.
2. Lásd: Huszár László: Az inga járása (néhány gondolat a fogvatartotti programokról). Börtönügyi Szemle, 200. 3. sz. 35. oldal.
3. A 80-as évek hazai büntetőpolitikájának részletes kritikai elemzését találjuk Gönczöl Katalin: Csökkenthető-e a börtönnépesség (Esély, 1990. 5. sz.) c. cikkében.
4. A 80-as években a büntetés-végrehajtás tevékenységéről részletesebben: Lőrincz-Nagy: Börtönügy Magyarországon. Budapest, BvOP. 1997. 43-44. oldal.
5. Az utógondozás, a pártfogó felügyelet feltételeinek romlásáról a 80-as évek második felében lásd részletesebben: Kerezsi Klára: A pártfogás dilemmája: kontroll, vagy segítő kapcsolat. tanulmányban. Esély, 1990. 5. sz.
6. E folyamat elnevezése és részletesebb elemzése lásd.: Kerezsi Klára-Dér Mária: Mennyibe kerül a büntető igazságszolgáltatás, avagy az alternatív szankciók költsége. Kriminológiai Tanulmányok. XXXV. Budapest, 1998. 47-54. oldal.
7. A téma kifejtését lásd.: Lőrincz József: Harmonizációs törekvések és problémák a magyar börtönügyben a rendszerváltozás időszakában. Börtönügyi Szemle, 2001. 4. sz. 15-23. oldal.
8. Kertész Imre idézi amerikai és angol kutatók következtetését. In.: Kertész Imre: Miért zsúfoltak a börtönök? Belügyi Szemle, 2002. 2-3. sz. 92. oldal.
9. A túlszúfoltság kedvezőtlen hatásairól ír Balogh András József: Oktatás és túlszúfoltság c. cikkében. (Belügyi Szemle, 2002. 2-3. sz. 100-106. oldal.).
10. V.ö.: Garami Lajos: A legfőbb mozdatóerő (egy ügyészégi jelentés margójára) Börtönügyi Szemle, 2001. 2. sz. 34. oldal.
11. A büntető hatalom természetéről lásd.: Gönczöl Katalin: Bűnös szegények. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1991. 174-202. old.
12. V.ö.: Király Tibor: A büntetőhatalom korlátai. Kriminológiai Közlemények. 33. sz. 90. oldal.
13. V.ö.: Nagy Ferenc: A szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának célja. In.: Büntetés-végrehajtási jog. Rejtjel Kiadó. Budapest, 2001. 68-69. oldal.

Elmélkedés a pártfogó felügyeletről

A pártfogó felügyelet jelentősége, célja, szerepe, tartalma

Az elmélet művelői kitartóan szorgalmazzák a nem szabadságvesztéssel járó szankciók alkalmazását, azt, hogy a társadalmi rendszerváltásnak a szankciórendszerben is tükröződnie kell, amelynek során az alternatív gondolatoknak és az áldozati érdekeknek is helyet kell kapniuk, például a tettes-áldozat-egyezség formájában.¹ A büntetőjog eszközrendszere önmagában alkalmatlan a bűnözésben újratermelődő társadalmi problémák és az egy-egy bűncselekményben kifejezésre jutó egyéni konfliktusok, krízishelyzetek megoldására.² Kerecsi Klára az alternatív szankciókra állítja, hogy „... közösségekben végrehajtott és különböző szintű szabadságkorlátozással kombinált felügyeletet jelentenek, amelyek a reintegrációhoz szükséges támogatást is nyújtják az elkövetőknek.” Az alternatív szankciók hátrányeleme lehet a bizonyos mértékű szabadságkorlátozás, a munkavégzés és a felügyelet. A közösségi szankciók is a társadalom védelmét szolgálják, céljuk az egyéni újabb bűnelkövetések megelőzése a speciális prevenció céljának megfelelően, mögötte azonban mindig ott áll a szabadság elvesztésének a lehetősége, azaz a büntetés általában szabadságvesztésre változtatható át.

A büntetőjogi szankciók napjainkban már sokat humanizálódtak, eszközeikben

bővültek, de lényegében ma is az embernek, mint társadalmi és fizikai lénynak az élet, a szabadság, a becsület, a vagyoni és egyéb javai, az ezzel kapcsolatos jogai korlátozását, illetve megvonását jelentik, ami a végrehajtás folyamatában valósul meg, teljesedik ki. Korunkban az egyes elméletek kizárólagosságával szemben olyan új emberközpontú egyesítő elmélet kidolgozására lenne szükség, amely tükrözi az új évszázad, az új évezred és a büntetési célok sokoldalúságát, pluralizmusát. A tudományos kutatás egyrészt sokkal bonyolultabb kutatási módszerek kifejlesztését igényli, másrészt az elméletnek is sokkal differenciáltabbá kell válnia napjaink kérdéseinek gyors megválaszolásában. Az ezredfordulón a büntetőjog, a büntetőeljárás és a büntetés-végrehajtás koncepciója és szerkezete középpontjában – mint tettesnek és sértettnek egyaránt – az ember védelmének és tiszteletének kell állnia, amelyből levezethető szabadságának korlátja is, melyet csak annyiban gyakorolhat, és amelynek tiszteletben tartását csak annyiban igényelheti másoktól, amennyiben embertársainak ugyanolyan, épp úgy tiszteletben tartandó szabadságába, valamint jogaiba nem ütközik. A büntetési célokat is az emberre, – mint individuumra, és mint társadalmi lényre – tekintettel kell megfogalmazni. A hatékony büntetési rendszer megvalósítása esetén sem hagyható figyelmen kívül a társadalmi beilleszkedés objektív feltétele, valamint a társadalmi viszonyok, amelyek

kedvező alakulása hozzásegít a visszaesés számának csökkenéséhez. A büntetés végrehajtására a büntetőjogi eszközöket olyan, szociálpolitikai intézkedésekkel kell kiegészíteni, amelyek alkalmasak arra, hogy a büntetés-végrehajtás során kialakult készségek révén a szabadult képes legyen beilleszkedni a társadalomba. Az utógondozásnak egy ilyen típusú szociálpolitikai intézménynek kell lennie. A bűncselekményt elkövetők reszocializációja eredményességének növelése szükségessé teszi a büntető igazságszolgáltatási, és a büntetés-végrehajtásban közreműködő szervek színvonalas, a törvényességi követelményeket maradéktalanul kielégítő munkája mellett a társadalom legkülönbözőbb erőinek még aktívabb, szervezetesebb, koordináltabb, szabályozottabb részvételét. Az, hogy az elítélt a büntetés kitöltése után ismét a bűnözés útjára lép-e, attól is függ; milyen körülmények közé kerül, a környezete miként befolyásolja, és szükséges esetben kaphat-e támogatást a társadalomba való beilleszkedéshez, ami azonban nem szorítkozhat csak a szociális támogatásra. A büntetések pusztán hátrányokozó jellege fölött eljárt az idő, a nevelés és a rehabilitáció módszereinek a jogállamiság követelményei között kell érvényesülniük. A hátrányokozást a nevelés olyan eszközeként kell felfognunk, mint amiben kifejezésre jut a büntetés visszatartó hatása.

A visszaesés, ezen belül is különösen a többszörös visszaesés trendjének kedvezőtlen alakulása okait keresve kutatási eredményeim igazolták azt a korábbi, szintén kutatásból eredő tapasztalatot, hogy a visszaesési arány a büntetés kitöltését követő első évben, illetve első hat hónapban a legnagyobb. Ezt a kutatást

nemcsak a szabadságvesztés büntetésből szabadultakra nézve végeztem el, hanem a többi büntetésre és intézkedésre nézve is. Ez volt az újszerűsége. E szankciók vonatkozásában is hasonló következtetésre lehetett jutni, csak egyharmadnyi arányszámmal, hiszen nem olyan súlyú tettekről és személyekről van szó.

Napjainkban az új büntető törvénykönyvben meghatározott, valamennyi büntetési nemek a végrehajtására vonatkozó szabályokat törvénynek kell tartalmaznia.

A pártfogó felügyelet társadalomvédelmi célokat szolgáló, a Btk. 70. § (1) bekezdés 7. pontjában megjelölt büntetőjogi intézkedés, amelynek „*célja, hogy az elkövető ellenőrzésével és irányításával elősegítse annak megakadályozását, hogy ismételten bűncselekményt kövessen el, és segítséget nyújtson a társadalomba való beilleszkedéséhez, az ehhez szükséges szociális feltételek megteremtéséhez.*”³ Az ellenőrzés és az életmód irányítása érdekében a pártfogoltat magatartási szabályok terhelik. A pártfogó felügyelet nem azonosítható az utógondozással, de a pártfogoltat megilletik azok a jogok, amelyeket a Bv. tv. az utógondozottnak biztosít.⁴ „*A pártfogó felügyelet alatt álló személy köteles a jogszabályban és bírósági határozatban előírt magatartási szabályokat megtartani, a pártfogóval rendszeres kapcsolatot tartani, és részére az ellenőrzéshez szükséges felvilágosítást megadni.*”⁵

A pártfogó felügyelet alatt álló, jogi helyzetének fő jellegzetessége, hogy – személyes szabadsága megvonása nélkül – magatartási szabályokkal teremtett korlátok között kénytelen élni. A minden felnőtt korú pártfogoltat terhelő, úgynevezett általános magatartási szabályokat a Bv.

tvr. 96. §-a határozza meg. A pártfogolt köteles ezeket a szabályokat megtartani, valamint azokat, amelyeket a bíróság egyéni mérlegelés alapján külön előírt számára. A magatartási szabályok kétségtelenül beavatkozást jelentenek az állampolgár jogi helyzetébe. A pártfogoltat ugyanúgy megilletik az utógondozottnak biztosított jogok, támogatás, mint az utógondozásban részesülő, nem pártfogó felügyelet alatt álló szabadult elítéltet.

A fiatalok pártfogó felügyeletét nem a bírósági hivatásos pártfogó, hanem a gyámhatóság mellett működő pártfogó látja el.

A katonai sajátosságok figyelembevételével a magatartási szabályok kötelezőek a katonai pártfogoltra is.

Annak a hatásrendszernek, amely alá az elítélt a büntetés, intézkedés végrehajtása alkalmával kerül, elemét alkotja a büntetést megelőző és a szabadulást, a kitöltést követő időszak is. Az utógondozás keretében a szabadságvesztésből szabadult elítélt segítséget és támogatást kérhet, különösen a munkába állásához, a letelepedéséhez, szállás biztosításához, a megkezdett tanulmányai folytatásához, gyógykezeléséhez és gyógyító eljárásához.⁶ A bv. intézet köteles elősegíteni, hogy az elítélt rendezze a szabadulása utáni letelepedésével és munkába állásával kapcsolatos ügyeit.

„Pártfogó felügyelet elrendelésének akkor van helye, ha a feltételes szabadság (48. §), illetve a próbaidő (72. §, 89. §) eredményes elteltéhez az elkövető rendszeres figyelemmel kísérése szükséges. A próbára bocsátott vagy a felfüggesztett szabadságvesztésre ítélt visszaeső (Btk. 72. § (4) bekezdés, 89. § (6) bekezdés), valamint az, akivel szemben a vádemelést el-

*halasztották, pártfogó felügyelet alatt áll.”*⁷ Probára bocsátás és felfüggesztett szabadságvesztés mellett a pártfogó felügyeletet az ítéldbíró, feltételes szabadság esetén a bv. bíró, a vádemelés elhalasztásakor pedig az ügyész rendeli el. A pártfogó felügyelet alatt állók száma 1993 óta emelkedett. Habár 1990. január 1-jén 7.183 fő, 1992. január 1-jén mindössze 2.945 fő állt még pártfogó felügyelet hatálya alatt. 2000. január 1-jén viszont már 6.108, 2001. január 1-jén 6.743, 2002. január 1-jén 6.812, 2003. január 1-jén 6.826 fő volt a pártfogó felügyelet alatt állók száma. A pártfogoltak létszámának emelése igényli a pártfogó felügyelet működésének, szervezetének újraszabályozását, hogy funkcióját a jogi és társadalmi környezettel és követelményekkel való nagyobb összhangba hozza. A pártfogók hatáskörébe utalt feladatok szakszerű ellátása érdekében speciális jogi, kriminológiai és pszichológiai, gyógypedagógiai, valamint szociális szervezői ismeretek elsajátítására van szükség. Mindez felveti az intézményes továbbképzésük biztosítását. A pártfogó felügyeletet napjainkban még a megyei (fővárosi) bíróságok büntetés-végrehajtási csoportjain belül működő hivatásos pártfogók hatják végre. A pártfogó felügyelet végrehajtásában közreműködik a rendőrség, az állami szervek, a társadalmi szervezetek, a helyi önkormányzatok, a munkáltatók, a karitatív és öntevékeny szervezetek, munkájukat pedig segítik és támogatják az állampolgárok. Az előkészítésben jelentős szerepe van a nyomozó hatóságoknak (rendőrség), az ügyészségnek, valamint a bv. intézeteknek is. Szükséges már a nyomozati iratanyagban, illetve a büntetés-végrehajtási iratokban dokumen-

tálni azokat az adatokat, tényeket, amelyek a pártfogó felügyelet elrendelésére irányuló kezdeményezést megalapozzák.

A pártfogó felügyelet fontos része a bűnmegelőzési munkának, célja a bűnelkövetőben és annak életkörülményeiben, környezetében rejlő, bűnismétlésre készítő kockázatok csökkentése. Az elmúlt időszakban nagyon nehezen tudta csak betölteni funkcióját, nem volt egységes a szervezete, hiszen a független bíróságok keretében, a bíróságok alárendeltségében működött. A pártfogoltak, s a velük kapcsolatos ügyek számának emelkedése a bűnmegelőzési feladatokról vette el a pártfogók figyelmét. A legrosszabb, tartahatatlannak jellemzett helyzet a felnőtt korúak pártfogó felügyelete során alakult ki. Mindenképpen egyet lehet érteni azokkal a törekvésekkel, amelyek szerint szükség van az egységes szervezet és szakmai irányítás kialakítására, a feladatok ellátásához szükséges létszám és technikai feltételek megteremtésére. A bűnelkövetők társadalmi integrációjával, az ennek érdekében kifejtett pártfogó felügyelői tevékenységgel nem vitathatóan a bűnözés csökkenthető.

A bíróság ítélkező tevékenysége, – amelyhez a bírói függetlenség tapad – a jogerős határozat közlésével, az erről szóló értesítő kiállításával, a végrehajtásra adott utasítással lezárul.⁸ A pártfogó felügyelet végrehajtása nem bírósági feladat, nem igazságszolgáltatás, hanem büntetés-végrehajtási és bűnmegelőzési tevékenység, ami igazságügyi igazgatás lehet csak. Elvi jelentőséggel mutatott rá Magyarországon az Alkotmánybíróság 53/1991. (X. 31.) AB. számú határozata indokolásának II. 2. pontjában arra, hogy a bíróságok büntetés-végrehajtással kapcsolatos tevé-

kenysége igazgatási és nem bírói tevékenység.⁹ A pártfogó hálózat, olyan országos irányító szerv létrehozását indokolja, amelyben területi és funkcionális intézmények működése, megfelelő létszám biztosítása és technikai feltételek létrehozása szükséges. Nem halasztható tovább e területet érintően a tudományos megalapozás és a módszertani megújulás sem. Ezt segítené elő a Pártfogó Felügyelői Szolgálat felállítása.¹⁰

A büntetések és intézkedések kombinált, egymást kiegészítő alkalmazásának az igénye is már korábban felmerült, de nem kétfajta intézménytípus közötti lényegi sajátosságok felszámolásával, hanem az elkövetőre való ráhatás sokoldalúságának és komplexitásának megteremtésével.¹¹ Az intézkedés hatékonysága általában attól függ, hogy mennyire konkrét, ellenőrizhető és egyéniesített.

Szemelvények a történeti előzményekből

Arra, hogy az elítéltek jelentős részének újabb bűncselekmény elkövetésének megelőzésére és a társadalomba való beilleszkedése érdekében irányításra és ellenőrzésre van szüksége, – bizonyos elkövetők csak így tarthatók vissza újabb bűncselekmény elkövetésétől – már az ókorban is rájöttek. A pártfogó felügyelet intézményrendszerű biztosításának gyökerei az őskereszténység időszakában megtalálhatók az egyházak tevékenysége révén. A gondolat a XVIII. század végétől megindult börtönreformálási mozgalom eredményeképpen vált uralkodó eszmévé. Magyarországon a XIX. század második felében jelentek meg ezek a történelmi előzmények először a gyakorlatban (1873.), majd az 1878. évi V. tc. 27. §-

ában foglaltak révén. Az 1908. évi Büntető Novella a próbára bocsátás intézményét vezette be a „javulékony, de veszélyeztetett” fiatalkorúakkal szemben. A múlt század első felében intézményesült a pártfogói rendszer, ám az 1940-es évekig a fiatalkorúak pártfogásában a jótékonyági szervezetek játszottak meghatározó szerepet. Az 50-es évektől e feladatot a tanácsok gyámhatóságai látták el. 1970-ben a 131/1970. (MK. 15.) MM utasítás teremtette meg a fiatalkorú bűnelkövetőkkel foglalkozó hivatásos pártfogói rendszert. A felnőttkorúak pártfogó felügyelete az utógondozásból fejlődött ki egyértelműen. Az 1105/1954. (XII. 17.) MT számú határozatnak is voltak utógondozási vonatkozásai, kifejezetten erről rendelkezett már az 55/1960. (XII. 22.) Korm. számú rendelet, amely a börtönből szabadult személyek munkába állására nézve adott szabályozást. A 12/1965. (XII. 11.) Korm. számú rendelet szervezeti keretet rögzített, a végrehajtása tárgyában kiadott 9/1966. Eü. M számú utasítás pedig módot nyújtott önkéntesen vállalkozó pártfogó felügyelő kirendelésére. Az 1966. évi 21. sz. tvr. az elítéltek szabadulásának előkészítését a büntetés-végrehajtás szerves kiegészítőjévé kívánta tenni. A büntetés-végrehajtási szervek ezzel kapcsolatos feladatait a 110/1967. IM számú utasítás szabályozta a részleteiben. Az 1975. évi 20. tvr. szerint a szabadságvesztésből szabadult személyek utógondozását a bíróságok rendelték el. Ekkor a felnőttkorúakkal kapcsolatban is létrehozták a hivatásos pártfogók működését. Az 1978. évi IV. törvény, a Btk. az intézkedések között szabályozta a pártfogó felügyelet jogintézményét, és ezzel a hivatásos pártfogók tevékenységét a büntető igazságszolgálat-

táshoz sorolta. 1979-től pedig rábízta a munkabüntetések végrehajtását is a törvényhozó a hivatásos pártfogókra, először a javító-nevelő munka, majd 1993-tól a helyébe lépő közérdekű munka végrehajtásának megszervezését is. Új jogintézményként 1995-től – a vádemelés elhalasztásának keretében – az ügyész pártfogó felügyelet alá helyezhette a fiatalkorú gyanúsítottat, 1999. március 1-jétől pedig a felnőttkorú gyanúsítottakat is a vádemelés elhalasztása esetén.

Ha a pártfogó felügyeletnek a tartalmát is képező utógondozás iránti igényt keressük a történelemben visszanyúlva, azt láthatjuk, hogy messze megelőzte a jogintézményként való megalkotását. Már előjáróban is ki kell emelni, hogy más a pártfogó felügyelet és más az utógondozás, habár ez utóbbi tartalma része az előbbinek is.

Az elítéltek gondozására 325-ben tartott niceai zsinat egy külön szervezetet létesített Hocutratore Pauperum néven.¹² Hasonlóképpen már az ókorban a karházi püspökök a diakónusok kötelességévé tette, hogy viseljék gondját az elítélteknek.¹³ A XVIII. század végétől megindult börtönreformálási mozgalom eredményeképpen ismét egyik fontos kérdéssé lép elő. John Howard nem csupán az elítéltek helyzete és a börtönállapotok gyökeres javításáért szállt síkra, hanem törvényjavaslatot is nyújtott be az „elbocsátott elítéltek gondozásáról.” Az utógondozás, az úgynevezett patronázs további felkarolói¹⁴, további jótékony egyesületeket és intézeteket hoztak létre. Az utógondozás terén jó példát mutatott az 1826-ban alapított Rajna-Weszfáliai Börtönügyi Társaság, amelyet a szabaduló elítéltek segítésére hozott létre Liedner. Mintaszerűen szervezte az utógondo-

zás ügyét Belgium, ahol már 1850-ben, 1870-ben, majd 1891-ben külön törvényt alkottak a gyermekvédő- és rabsegélyező egyesületek állami támogatásáról. A teljes kibontakozása és megerősödése az angol progresszív börtönrendszer végleges kialakulásával vált lehetővé. Az utógondozás először Angliában lett nem csupán társadalmi, hanem állami feladat, és Észak-Amerika teremtette meg a börtönügyi és utógondozási patronázs munka nemzetközi fejlesztésének és elősegítésének modern eszközéül a Nemzetközi Börtönügyi Kongresszus intézményét.

Az utógondozással kapcsolatban Eötvös József már 1838-ban kifejtette, hogy *„csak, ha a büntető társaság mellett egy másik áll, mely a süllyedt szerencsétlent magához felemelni igyekszik, csak ha a rendes tömlöci kormányt egyes polgárok segítik, részint a lekipásztort felváltva, vizsgálással közelítve a rabokhoz, részint oktatva őket, vagy kiszabadulásuk után jövő jólétekről gondoskodna, csak akkor remélheti mindezen intézmény sikerét.”*¹⁵

Deák Ferencnek és társainak európai színvonalú 1843-as javaslata össze tudta volna foglalni és a megvalósulás felé vinni az utógondozást és a patronázst is, mint ahogy erre Finkey Ferenc több írásban rá is mutatott. Az utógondozási javaslatok az 1867-es kiegyezés és konszolidáció idején éledtek újjá, és ekkor lépett előtérbe valójában az úgynevezett rabsegélyezés eszméje.¹⁶ Buda-Pesten 1773-ban alakult meg az első magyar rabsegélyező egyesület. A Patronázs Egyesületek Országos Szövetségét 1909-ben alapították. A XIX. század vége felé a fegyencóvás, majd a rabsegélyezés fogalmak voltak használatosak. Ezt a század elején a patronázs munka fogalomhasználat váltotta fel. A

korabeli magyar szakirodalom még nem használta az utógondozás fogalmát, csak az 1940-es évektől vált gyakorivá. Schäfer István 1949. évi írása szerint *„a visszaesők... magas arányszámának lecsökkentése érdekében ... elsősorban az utógondozás kiépítése látszik a legsürgetőbb feladatnak.”* Az utógondozás szükségességét hangsúlyozva mutatott rá; *„a végzetes következményekkel járó százalmas tévedés”* az utógondozást akár felesleges jótékonykodásként felfogni, akár azt hinni, hogy a bíraskodással és a büntetés-végrehajtással – de utógondozás nélkül – az állam *„büntetőjog szempontú kötelességei”* kimerültek.¹⁷ A XIX. század végén, illetve a XX. század első harmadában a fogház misszió tagjai meglátogathatták az intézeteket és felügyelet mellett beszélgethettek az elítéltekkel. A fogház ügyész, illetve az igazgatóság köteles volt ügyelni arra, hogy a fogház misszió tagjainak a fogvatartottakkal érintkezése ne veszélyeztesse a nyomozás vagy vizsgálat érdekeit, a jogerősen elítélteket illetően pedig a büntetés céljait, és általában a letartóztatási intézet rendjét és fegyelmét.

Az utógondozás is témája volt a nemzetközi börtönügyi kongresszusoknak. Az 1878-as stockholmi kongresszuson felvett rabgyámolításból, az 1930-as prágai kongresszus már állami feladatot fogalmazott meg. Pártfogó és patronázs egyesületek létrehozását, átmeneti otthonok fenntartását szorgalmazták. A börtönöknek nem volt semmiféle jogszabályban előírt kötelezettségük, hogy segítsék az elítélteket a szabadulás után. Ez a feladat társadalmi alapon szerveződő egyesületekre és magánszemélyekre hárult.

Finkey Ferenc 1943-ban rámutatott arra, hogy a mostoha körülmények megaka-

dályozták Deák Ferencnek és társainak 100 évvel korábbi, európai színvonalú és egyben magyar javaslatának törvénnyé válását. A javaslat évfordulóján érdemesnek találta elmélkedni arról, hogy annak hármass tagozódása: büntető törvénykönyv, bűnvádi perrendtartás és külön büntetés-végrehajtási kódex nem merőben tudományos külsőség, hanem hatalmas rendszer, amely a maga szerves erejével össze tudta volna foglalni és a megvalósulás felé vinni az utógondozást és a patronázst is. Ezzel a szociális körülmények büntetőjogi téren nagy lépéssel közeledtek volna 100 évvel korábban a megvalósulás felé. Mi most a „*Deák bicentenárium*” évében elmélkedünk erről.

Az utógondozás tartalma és különbözősége a pártfogó felügyelettől

A büntetés-végrehajtás és az utógondozás feladatai szorosan kapcsolódnak egymáshoz, már a végrehajtás ideje alatt is messzemenően figyelemmel kell lenni az utógondozásra, meg kell tenni az előkészítő intézkedéseket az utógondozás eredményessége érdekében. „*A legtökéletesebb büntetőeljárás vagy a legjobban szervezett és működő végrehajtás sem érhet el komoly eredményeket, ha nincs utógondozás.*”¹⁸ A büntetés-végrehajtás célja - annak elősegítése, hogy az elítélt szabadulása után a társadalomba beilleszkedjék és tartózkodjék újabb bűncselekmények elkövetésétől - csak részben valósítható meg a végrehajtás ideje alatt, a továbbiakban az utógondozásra vár már a feladat, hogy a büntetés-végrehajtás során kialakított pozitív készségek realizálását, a reszocializációt vagy amint a nyugati kriminológiai irodalomban fogalmazzák az utóbbi évek-

ben az integrációt biztosítsa. A Bv. tvr. 114-115. §-a, a 16/1989. (XII. 22.) IM rendelettel módosított 7/1979. (VI. 29.) IM számú rendelet 13-15. §-a meghatározta a szabadságvesztésből szabadult elítéltnak azt a jogát, hogy segítséget és támogatást kérhet, különösen a munkába állásához, a letelepedéséhez és szállás biztosításához, a megkezdett tanulmányok folytatásához. A letelepedésével és a munkába állásával kapcsolatos ügyeinek rendezése érdekében – az intézet rendjének sérelme nélkül – családtagjaival, volt vagy leendő munkáltatójával, a leendő pártfogóval levelezhet és szükség esetén személyesen is érintkezhet. A szabadult elítélt alkalmazását nem tagadhatták meg a Bv. tvr. rendelkezése szerint amiatt, hogy szabadságvesztésre volt ítélve, kivéve, ha a büntetlen előélet a munkakör betöltésének előfeltétele volt. Ekkor fogalmaztuk meg a pártfogó felügyelet és az utógondozás közötti különbséget először. Az utógondozás és a pártfogó felügyelet kapcsolatára jellemző, hogy az utógondozás tartalmát képezi a pártfogó felügyeletnek is, azonban az utógondozásnak a pártfogó felügyelettől függetlenül is kell érvényesülnie. Mindkét intézkedésnek van azonos tartalmi része, de amíg a pártfogó felügyelet kötelezettséget jelent az elítélt számára, ellenőrzési jogosultságot a hatóságnak, addig az utógondozás csupán lehetőség a segítség kérésére, igénybe vételére.

Az utógondozás és a pártfogó felügyelet közötti azonosság tehát észlelhető, azonban nagyon lényeges különbség is van közöttük, mégha történelmi kialakulásuk, pontosabban történelmi előzményeik azonosak is voltak.

Az utógondozás és a pártfogó felügyelet közötti különbségek a következők:

- a) A pártfogó felügyelet tartalmi eleme a pártfogolt ellenőrzése és irányítása mellett a segítségnyújtás, az utógondozás tartalmi eleme viszont kizárólag a szabadult támogatása a társadalomba beilleszkedésben.
- b) A pártfogó felügyeletet a bíróság, ügyészség határozattal elrendeli, az utógondozás nem igényel bírósági határozatot, és általában a szabadult kérelmére történik.
- c) Alapvető különbség, hogy a pártfogoltat mindig magatartási szabályok terhelik, az utógondozás nem jár együtt magatartási szabályok előírásaival.
- d) A pártfogolttal szemben különféle szankciók alkalmazására kerülhet sor a magatartási szabályok megszegése esetén, az utógondozás körében szankciók alkalmazása kizárt.
- e) A pártfogó felügyelet büntetőjogi intézkedés, míg az utógondozás a szabadságvesztésből szabadultat megillető büntetés-végrehajtási jogi intézmény, amely azok számára is biztosítva van, akiknek a pártfogó felügyeletét a bíróság nem rendelte el.

A pártfogó felügyeletet érintő új büntető szabályokról és a végrehajtás feltételeinek megteremtéséről

Az új Be-ben a vádemelés elhalasztásának lehetősége lényegesen módosult a hatályos rendelkezéshez képest, így például az elkövető és szükség esetén a sértett meghallgatására kerül sor, az egyes kötelezettségek előírásához az elkövető beleegyezése, illetve a sértett hozzájárulá-

sa szükséges. Annak érdekében, hogy a magatartási szabály megválasztása, illetőleg a kötelezettség előírása minél inkább illeszkedjék az elkövető személyéhez, illetve az elkövetett cselekmény jellegéhez, a pártfogó felügyelői vélemény és javaslat állna az ügyész rendelkezésére. A döntés előkészítésében tehát nagyobb szerep hárulna a pártfogó felügyelőkre a kötelezettségek és a magatartási szabályok kiválasztásának megalapozásában, továbbá a jogintézmény iránti bizalom megerősítése érdekében a végrehajtás ellenőrzésében és a kötelezettségek teljesítésének elősegítésében. A megalapozott, egységes szemléletben elkészített pártfogói véleményeket és javaslatokat is egyre gyakrabban alkalmazták majd. Az új Büntető Kódex hatályba lépésére, a kárjövátétellel kapcsolatos, illetve az alternatív és a kombinált szankciók végrehajtásából származó új szerepekre, feladatokra is a pártfogókat fel kell majd készíteni.

A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvényt módosítva, azt 114/A. §-al kiegészítve a 2003. évi II. törvény 29. §-a a következőket iktatta be: „A bíróság és az ügyész a büntetés vagy intézkedés alkalmazása, illetőleg a vádemelés elhalasztása előtt pártfogó felügyelői vélemény beszerzését rendelheti el. A pártfogó felügyelői vélemény beszerzését a törvény kötelezővé teheti. A pártfogói felügyeleti véleményt a pártfogó felügyelő készíti el.

A pártfogó felügyelői vélemény a terhelt személyiségét és életviszonyait jellemző tényeket és körülményeket – így különösen családi körülményeit, egészségi állapotát, esetleges káros szenvedélyeit, lakhatási körülményeit, iskolai végzettségét, szaktudását, munkahelyét, ennek hiányában a foglalkoztatására vonatkozó

adatokat, jövedelmi, vagyoni viszonyait - írja le, továbbá bemutatja a feltárt tények, körülmények és a bűncselekmény elkövetése között fennálló kapcsolatot.

A pártfogó felügyelő a véleményben tájékoztatást ad a terhelt adottságainak megfelelő munkalehetőségről, egészségügyi, illetőleg szociális intézményi ellátási lehetőségről, és javaslatot tehet a terhelttel szemben egyedi magatartási szabály elrendelésére.

Ha a bíróság vagy az ügyész úgy rendelkezik, a pártfogó felügyelői véleményben ki kell térni arra, hogy a terhelt a kilátásba helyezett magatartási szabályok vagy kötelezettségek teljesítését vállalja-e és képes-e teljesíteni, valamint arra, hogy a sértett hozzájárul-e a részére adandó jóvátételhez.

A pártfogó köteles és jogosult mindazokat az adatokat megismerni, amelyek a pártfogó felügyelői vélemény elkészítéséhez szükségesek, e célból az ügy iratait megismerheti, a terhelttől, a sértett-től, a tanúktól és az eljárásba bevont más személyektől felvilágosítást kérhet. Ha ez feladatának teljesítéséhez szükséges, az ügyésztől vagy a bíróságtól újabb adatokat, iratokat és felvilágosítást kérhet."

Bírói, ügyészi rendelkezés alapján kitér arra, hogy a terhelt a kilátásba helyezett magatartási szabályok vagy kötelezettségek teljesítését vállalja-e és képes-e teljesíteni, valamint arra, hogy a sértett hozzájárul-e a részére adandó jóvátételhez.

A Bv. tvr. 8. §-át megújító szabályozás szerint a feltételes szabadságra bocsátásról (Btk. 47-48., 112. §) a bv. bíró a bv. intézet előterjesztése alapján, a pártfogói felügyelői vélemény (Be. 114/A. §) kötelező beszerzését követően, a feltételes

szabadságra bocsátás lehetséges időpontja előtt az elítélt meghallgatása után határoz. A pártfogó felügyelő a véleménye elkészítése érdekében az elítéltet a feltételes szabadságra bocsátás lehetséges időpontja előtt legalább egy hónappal a bv. intézetben meghallgatja és vele ettől az időponttól kezdődően rendszeresen érintkezhet - tartalmazza a Bv. tvr. módosítása. Tehát a jogalkotó folyamatosan bővítette és bővíti a pártfogókra háruló feladatokat, az ezekhez szükséges intézményi háttér, anyagi források megteremtését azonban eddig elmulasztotta. A bíróság, az ügyesség, a bv. bíró egyre inkább tartózkodott az úgynevezett külön magatartási szabályok előírásától, mert a pártfogók képtelenek voltak azok végrehajtását biztosítani. Az irányítás és szakmai felügyelet megszokottsága - a fiatalkorú bűnelkövetőkkel kapcsolatos jogkövetkezményeket a megyei gyámhivatal mellett működő hivatásos pártfogók, a felnőttkorúakkal kapcsolatosakat pedig a megyei (fővárosi) bíróságon működő hivatásos pártfogók hajtják végre - is számos törést okozott magának az elítéltnak a beilleszkedésében, a tartalmi munkával szemben támasztott követelményeket illetően is. A rendszerváltozás gazdasági követelményei, a piaci körülmények az addig legalább szórványosan meglévő segítség lehetőségeit (pl. munkahely, munkásszálló) elvették a pártfogóktól. Azáltal, hogy a felnőttkorúak pártfogói az egyes független bíróságok mellett működtek, szakmai ellenőrzésük és irányításuk egyáltalán nem valósulhatott meg. Joggal lehetett olvasni arról, hogy a bírósági rendszeren belül nem a saját szakmai követelményeik, munkájuk szabályai szerint működnek, hanem egyfajta „maradék-elv” alapján. A fiatalkorúak

esetében főként jogtechnikailag teremtődött tisztább helyzet csak azáltal, hogy a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény a fiatalok pártfogó felügyeletét a gyermekvédelmi rendszerben helyezte el, és a pártfogó felügyeletet a védő-óvó pártfogást határozottan szétválasztotta, utóbbit a gyermekjóléti szolgálatok feladatkörébe utalva.

A pártfogó felügyelet társadalmi hasznosságát, a bűnözés elleni küzdelemben betölthető fontos szerepét támasztja alá a visszaesési adatok tanulmányozásából levonható következtetés. 1990 és 1998 között a többszörös visszaesők, különös visszaesők, visszaesők; továbbá a visszaesőnek nem minősülő, de ismételt bűnelkövetők együttes aránya egy-egy évben közel 40 %-át tette ki az összes jogerősen elítélt felnőttkorúnak. A szabadságvesztést töltők 60 %-a bűnismétlőnek volt tekinthető. A pártfogó felügyelet alatt állók átlagosan több mint 90 %-a nem vált ismételt bűnelkövetővé az intézkedés hatálya alatt. A pártfogó felügyelet magatartási szabályainak megszegése miatt átlagosan 3-5 %-a ellen indult eljárás.

Az új Be. 453. §-ának (2) bekezdése jelenleg is előírja, hogy a fiatalok ellen indított eljárásban be kell szerezni a környezetanulmányt és a fiatalok iskolai vagy munkahelyi jellemzését, és hogy a környezetanulmányt a megyei gyámhivatal mellett működő hivatásos pártfogó készíti el.

Kitekintés

A fejlett európai országok mindegyike rendelkezik pártfogó szolgálattal, a kelet-közép-európai országokban pedig folyamatosan alakítják ki ezeket. Általánosnak

tűnő megoldás szerint az Igazságügyi Minisztérium szervezetében, az alternatív szankciók végrehajtásáért, illetve a szabadulók elítéltek integrációjának elősegítéséért felelős „*professzionális szervezetként*” működnek (Anglia, Hollandia, Belgium, Finnország, Németország, Ausztria, Csehország, stb.). Szorosan kötődnek a szociális munkához, segítik a bűncselekményt elkövető vagy ilyen bűncselekményért elítélt személyek integrációját, a bűnismétlés megelőzését, a kiszabott büntetés végrehajtását, a közösség és a sértett kiengeztetését. A Kerecsi Klára által vezetett kutatás megállapítása szerint többek között a nemzetközi tapasztalatok alapján is az igen széles hatáskörrel rendelkező pártfogó felügyelet napi költsége a szabadság-elvonással járó büntetés költségeinek csupán 20-25 %-át teszi ki.

Az európai országok többségében a pártfogó szolgálatok alapvetően fontos feladatának tartják a bv. intézetekben végzett munkát. Feladatuk a feltételes szabadságra bocsátás előtti programok koordinálása, a veszélyértékelés, segítség a lakhatás megteremtésében és a munkakeresésben. Sőt nem ritkaságszámba megy, hogy a pártfogó szolgálat már a rendőrségi őrizetben vagy az előzetes letartóztatásban lévőknek is hasonló segítséget nyújt, így például Csehországban, Finnországban, Németországban, Hollandiában, Máltán, stb. A bv. intézetekkel történő formális együttműködés érdekében a szabadságra felkészítés újrászabályozását célzerű valóban elvégezni.

Svájcban a folyamatos gondozás modelljét fejlesztették ki. Eszerint a pártfogás, a gondozás már a vizsgálati fogság időszakában kezdődik, ezt azután tovább folytatják a büntetés-végrehajtáson ke-

resztül az elbocsátás utáni időszakig. Az angol-amerikai jogterületen is jellemző a pártfogó segítség bekapcsolása a nyomozati eljárásba, amely az angol pártfogó tevékenységének 20 %-át teszi ki.

A gyakorlat és a hatályos jogi szabályozás hiányosságai

Az elmúlt évtizedben egyes hivatásos pártfogók részéről néhány ügyben túlzott engedékenységi volt tapasztalható a magatartási szabályok megszegésének észlelése alkalmával. A pártfogói intézkedés elmaradása vezetett egyes ügyekben a magatartási szabályok súlyos megszegésére vagy okszerűen újabb bűncselekmény elkövetéséhez is.

„A pártfogók hatáskörébe utalt feladatok szakszerű ellátása érdekében speciális jogi, kriminálpedagógiai- és pszichológiai, gyógypedagógiai, valamint szociális szervezői ismeretek elsajátítására van szükség. Mindez felveti az intézményes továbbképzésük lehetőségének a szükségességét”.¹⁹

Felmerült, hogy a nagyobb városokban létesítsenek olyan, átmeneti szálláshelyeket, otthonokat, ahol a bv. intézetből szabadult vagy egyéb körülményeik miatt lakás, szállás nélkül maradt személyek elhelyezését ideiglenes jelleggel meg lehetne oldani. E javaslat a jogtudomány művelői részéről 1985-ben is felmerült.²⁰

Hasznos javaslat a bűnismétlés megelőzését szolgáló pártfogó felügyelői foglalkoztató is.

Ezekkel kapcsolatban a korábbiakban is voltak vélemények a jogtudomány művelői részéről, de sajnos nem figyeltek fel ezekre a halaszthatatlan feladatokra. Természetesen voltak ellenvélemények is. Például az, hogy egy helyen összegyűlné-

nek így a bűnözők, esetleg szervezeten követnének el újabb bűncselekményt. Egyöntetű volt a vélemény abban, hogy általánosságban elő kellene segíteni a szabadult elítéltek szálláshelyre bejutását, szükséges kezdeményezni olyan munkahelyek létrehozását, ahol a bv. intézetből szabadult egészségi állapotának és korának megfelelő munkalehetőséget kaphatna addig is, amíg végleges munkahelyét megtalálja. Megoldást jelenthetne, ha azoknak a munkáltatóknak, akik szabadultakat foglalkoztatnak, valamilyen központi kedvezményt (pl. adókedvezményt, stb.) biztosítanának. Ezáltal a gazdálkodó szervek érdekelték lennének a szabadult elítéltek foglalkoztatásában. Az utógondozás csak akkor lesz eredményes – fogalmazódott meg már abban az időszakban –, ha a munkáltatók, állami és társadalmi szervek, valamint a társadalom széles rétegei lehetőségükhöz képest segítik a feladat megoldását, a végrehajtásban közreműködő szervek összehangoltabb együttműködése növelné a visszaesés megelőzése érdekében tett erőfeszítések eredményességét.²¹

Az utógondozást nem lehet a gazdálkodó szervezetek feladataként kijelölni, e fontos kérdést a büntetőpolitika, a szociálpolitika részévé kell tenni. A kutatási adatok egyértelműen alátámasztották, hogy az utógondozást ki kell terjeszteni nemcsak a szabadságvesztés büntetésüket kitöltött személyekre is. A differenciált utógondozással – fiatalkorúak, úgynevezett fiatal felnőttkorúak, nők, öregek, betegek – kapcsolatos sajátos feladatok, a nehézségek megoldása útjainak keresése külön témát ölel fel.

A visszaesők körében végzett kutatások során az okot mintegy 46 %-uk kife-

jezetten a szabadulás utáni környezetben vélte felfedezni. Az alkoholt is említő 32,5%-nál is a szabadulás utáni környezet hatása szintén nem elhanyagolható körülmény. A fő visszaesési okok: a rossz baráti- vagy rokon környezet (24%), nem dolgozott és pénzhez akart jutni (22,5%), rendszeres és mértéktelen italozás (17,5%), esetenkénti mértéktelen alkoholfogyasztás (15%). Ugyanakkor 80%-uk segítséget nem kért és nem kapott, 10% kért segítséget, de nem kapott, 10% nem kért, de mégis kapott segítséget a beilleszkedéshez.

Különösen feltűnő, hogy a visszaesők 69%-a a szabadulástól számított hat hónapon belül került „összeütközésbe a törvénnyel”. Tehát a társadalomba történő visszavezetés során az első hat hónapnak van meghatározó szerepe. A család pozitív hatásának fontosságát tükrözi, hogy a házasságban, élettársi kapcsolatban élők közül mindössze 15 % esett vissza, míg a nőtlenek közül 33 %, az elváltak közül pedig 26%. Figyelmet érdemlő, hogy a visszaesettek 37%-a egy évnél rövidebb szabadságvesztést töltött. A 8 általános iskolai végzettséggel nem rendelkezők közül 36 %, a 8 általános iskolát végzettek közül pedig 30 % esett vissza, vagyis a visszaesők 2/3-ad részét ők képezték. Azok közül, akiknél a nevelő nem tartotta indokoltnak az utógondozást, 38 % esett vissza a szabadulás után.

A szabadult elítéltek jelentős része nem került és kerül pártfogó felügyelet és így ellenőrzés alá sem. Ez azonban nem jelentheti azt, hogy az ő támogatásuk, gondozásuk kevesebb vagy semmi figyelmet nem érdemel. Minden szabaduló pártfogó felügyeletére ugyanakkor nincs is szükség, felügyelet nélkül is várható a be-

illeszkedésük, de egyébként sincs apparátus, költség erre. Önkéntelenül felmerül a kérdés, hogy vajon milyen az utógondozása, a társadalmi beilleszkedésük segítése azoknak az elítélteknek, akiknek a pártfogó felügyeletét nem rendelték el, és így nem is állnak ellenőrzés alatt, ugyanakkor tulajdonképpen a szabadult elítéltek túlnyomó többségét teszik ki. Hol kell keresnünk a visszaeső bűnözés növekedésében szerepet játszó okokat, amelyek az utógondozással kiküszöbölhetők? Az eddigi kutatások főként azokra a személyekre terjedtek ki, akiknek a pártfogó felügyeletét is elrendelték. A többséget képező olyan személyekre azonban csak szűk körben terjedtek ki a tudományos kutatások, akiknek nem rendelték el a pártfogó felügyeletét. A 2483 főt érintő vizsgálat szerint a vonatkozó jogszabályi előírásoknak megfelelően a bv. intézetek többségében általában felkészítik az elítélteket a szabadulás utáni életre. Voltak olyan elítéltek, akiknek a nevelők kerestek munkahelyet. Nem egy helyen volt tapasztalható azonban, hogy ha nem rendelték el a pártfogó felügyeletet, egyáltalán nem foglalkoztak az adott bv. intézetnél a munkába állás, a szállás biztosítás kérdésével. Nem rögzítették írásban, hogy az elítéltek egy részénél nem lehetett megállapítani; a nevelő mit tett az elítélt elhelyezkedésének elősegítése érdekében, az elítélt élt-e a munkahely előzetes biztosítása végett a rendelkezésére álló lehetőségekkel, a nevelő ellenőrizte-e előírászerűen az elítélt ezel kapcsolatos tevékenységét.

A szabadságvesztésből szabadultak jelentős hányadának állandó lakása nincs vagy csak fiktív. Ez a körülmény a segélyezési eljárásban - amely környezettanulmányhoz kötött volt eddig és hosszadal-

mas - bizonyítást nyert és az esetek többségében negatív eredménnyel járt.

A nők pártfogó felügyelete még több nehézséget jelent a gyakorlatban, mint a férfiaké. A nők bünelkövetésében - a férfiakéhoz képest - gyakrabban játszik szerepet a kedvezőtlen családi helyzet. Jelentős hányaduk állami gondozott, továbbá gyakori az elvált szülők gyermeke, illetve, aki maga is elvált. Többségük nem élt házasságban, élettársi kapcsolatban, de élettársukat is gyakran váltogatták. A házasságból, illetve az élettársi kapcsolatból született gyermekek többsége állami gondozásban van, így az elítélt, illetve az élettárs általában nem vállalja ezeket a terheket. Gyakori jelenség a neurotikus állapot, a hisztériára, az agresszióra való hajlam, az átlagosnál gyakrabban motiválja szabadulás utáni bűnöző magatartásukat is az akaratgyengeség. Az egyik elítélt nő elmondta, hogy a bv. intézetnél szabaduláskor őt és társait a kitarzott férfiak hada várta, akik jól tudták, hogy milyen divatos ruhadarabbal könnyű őket „*táncba vinni*”. Aki vonakodott vagy a pénzt nem adta át, azt veréssel fenyegették. A kitarzott férfiak maffiájával szemben a pártfogók tehetetlenek, mert a beszervezett nők többségének tetszik ez az életmód, mások pedig félnek, ezért nincs bizonyíték. Így csak azokon tudnak segíteni, akik hajlandóságot mutatnak a könnyelmű életmóddal való szakításra.

Mindenekelőtt a tárgyi feltételek; a munka, a lakás vagy szállás biztosításával, a családi kapcsolatok rendezésének elősegítésével, továbbá céltudatos nevelő ráhatással és értékes alternatívák felállításával van remény a nőknél a beilleszkedésre. A tárgyi feltételek biztosítása azonban a nőknél különösen nehéz, mert a

többségnek alacsony az iskolai végzettsége, szakmai képzettségük általában nincs.

A bv. intézeteknek az elítélt befogadásakor legtöbb esetben csak a végrehajtási értesítés áll rendelkezésükre, ebből viszont nem derül ki, hogy az elítélt pártfogó felügyelet alatt áll. A befogadott pártfogó felügyeletéről csak abban az esetben szerezhetnek tudomást, ha a befogadásra került magával hozza a személyi igazolványát; továbbá, ha abba a pártfogó felügyelet tényét bejegyezték. Az ügyben eljáró hatóságoktól - előírás hiányában - tájékoztatást nem kapnak. Megállapítható az is, hogy a jogerős ítélet sok esetben jelentős - számtalan alkalommal több hónapos, de nem ritkán fél éves - késéssel érkezik meg a bv. intézethez, ahol csak ekkor értesülnek az előéleti adatokról, az esetleges pártfogó felügyelet tényéről. Ekkor kerülnek az intézetek abba a helyzetbe, hogy össze tudják hasonlítani a végrehajtási értesítés adatait a jogerős ítélettel. Ennélfogva nagyon sok esetben a jogszabály által előírt 72 órás időtartam a bv. intézetek részéről betarthatatlan.²²

A pártfogó felügyelet végrehajtásának és az elítéltek utógondozásának részletes szabályairól szóló módosított 7/1979. (VI. 29.) IM rendelet ezt szabályozó 8. § (1) bekezdése, még mindig a Bv. tvr.-nek az 1993. évi XXXII. törvény 51. § (2) bekezdésével már hatályon kívül helyezett 93. §-ára utal, nem is szólva arról, hogy már a Btk. 82. § (2) bekezdéséből is törölte a jogalkotó a büntetését véglegesen kitöltött személy pártfogó felügyeletét is.

Tapasztalatom szerint a bv. intézetből szabadultak pártfogó felügyelet alá helyezésének oka a szociális és anyagi háttér elégtelensége, az előélet, az elkövetett bűncselekmény(ek), személyiségzavar, a

bv. intézeten belüli viselkedés volt. Sokszor több ok is szerepel, míg más esetekben úgyszólván csak a bv. intézeten belüli viselkedés kerül előtérbe. A pártfogó felügyelet szükségességének kérdésében kizárólag az utóbbi szempont alapján dönteni nem helyeselhető. A pártfogó felügyelet alá helyezés kezdeményezése csak az elítéltről beszerzett információ pontos, tárgyilagos mérlegelésén alapulhat. Előfordulhat, hogy az elítélt azért kérte pártfogó felügyeletének elrendelését, hogy ezzel elkerülje a bűnmegelőzési ellenőrzést. Egyes helyeken a vonatkozó jogszabályi rendelkezéseket tévesen értelmezve a pártfogó felügyelet kezdeményezésénél kizáró oknak vették, ha az elítéltnak nem volt állandó lakása.

A bv. intézeti előterjesztések a pártfogó felügyelet elbírálásához szükséges adatokat általában tartalmazzák, segítették a megalapozott döntést. Tapasztalható, hogy az elítéltek a mielőbbi szabadulás reményében valótlan tényeket állítanak például családi kapcsolataikról.

Az előterjesztések vagy ezek elmaradása sok esetben arról tanúskodik, hogy a nevelők nem tanulmányozták az ítéletet, illetve nem voltak tekintettel rá. Az ítéletben foglaltak mellőzése a pártfogó felügyelet elrendelését kezdeményező előterjesztések megalapozottságát is kérdésessé teszi, hiszen az ítéletkiadmány az elítélt előéletére, a régebbi és a legutóbbi bűncselekményére vonatkozó adatokat hitelesen szolgáltatja. Kellő figyelmet szükséges fordítani a pártfogó felügyelet elrendelésének kezdeményezésekor az elítélt életkorára, egészségi állapotára is. Megtörtént, hogy egy 60 éves tbc-s, 50%-os műlábú rokkantnak, akit szabadulása-kor szociális otthonban helyeztek el, bűn-

tesztésének kitöltése után, pártfogó felügyeletét kezdeményezték.

Nem vált még általános gyakorlattá az, hogy a nevelő megjelöli a pártfogó felügyelet alá helyezés konkrét okát, pl. akaratgyenge személyiség, munkakerülés, italozó életmód.

Rendkívül nehéz az elítéltek feltételes szabadulásra felkészítése akkor, ha az elítélt semmit nem tesz annak érdekében, hogy a szabadulása idejére munkahellyel rendelkezzen. Vannak, akik többszöri felszólítás ellenére is megtagadják az ún. „*munkahelyes levél*” megírását. Ezeket az elítélteket is célszerű lenne szabadulásuk után megfelelő ellenőrzés alá vonni. Szintén tehetetlenül állnak a bv. intézetek, de a pártfogók is az olyan elég nagyszámú esetben, amikor az elítéltek írnak „*munkahelyes levelet*” - sokszor a feltételes szabadságra bocsátásuk érdekében -, amelyre pozitív választ is kapnak, azonban szabadulásuk után nem a megjelölt munkahelyen helyezkednek el.

Amennyiben a vonatkozó tevékenységnek nincs nyoma a nevelői nyilvántartásban, ez arra utal, hogy abban a bv. intézetben a pártfogoltak szabadulásra felkészítése nem előírászerű.²³

Tapasztalataim szerint a nevelők nem minden indokolt esetben éltek a külön magatartási szabályok előírására vonatkozó javaslattevési lehetőségükkel. Az eddigi tiltó, korlátozó, külön magatartási szabályok mellett új elemként támogató, segítő tartalmú, személyre szabott speciális személyiségfejlesztő tréningen való részvétel előírását javasolták a pártfogók. Például:

- az alkohol- és kábítószerfüggőséget még el nem érő, de ezeket az anyagokat rendszeresen fogyasztók részére életmód-változtató,

- az asszociális és antiszociális beállítottságú pártfogoltak esetében értékrendszer-módosító,
- az állami gondozásból kikerült fiatal felnőttek részére életvezetési technikákat bemutató,
- szabadságvesztésből szabadultak részére reszocializációs speciális tréningek bevezetésének előírását.

Javasolták elhagyni az éjjeli otthontartózkodás külön magatartási szabályként való előírását, mint amely olyan, jelentős személyiségi jogok és szabadságjogok korlátozását jelenti, amelynek betartását a rendőrség ellenőrzi. Az éjszakai lakásellenőrzés nemcsak a pártfogoltat, hanem családját, a lakókörnyezetét is érinti. A rendszeres ellenőrzés tarthatatlanná teheti az elítélt helyzetét, megghiúsítva ezzel a beilleszkedés lehetőségét.

A pártfogó felügyelet végrehajtásában közreműködő szervek túlnyomó többsége külön magatartási szabályok előírását azért tartja jelentősnek, mivel ezáltal a munkájuk és ellenőrzési tevékenységük teljesebbé, konkrétabbá válik és ezeket a pártfogolttól számon lehet kérni. A külön magatartási szabályok javasolásától, előírásától idegenkedés a pártfogó felügyelet hatékonyságát nehezíti. Egyes helyeken a javasolt külön magatartási szabályok jó részt nyilvános szórakozóhelyről való eltiltásra és állami vállalatnál történő munkaviszony létesítésére vonatkoztak. A keresmény meghatározott összegének átutalására, a gyógyító-nevelő csoportban lévő szabadulás utáni gondozására, gyógykezelésére vonatkozó külön magatartási szabály előírására irányuló nevelői javaslattal csak ritkán lehetett találkozni. Kifogásolható megfogalmazású, értelmi és tartalmi javaslatok még mindig előfordulnak. Például az elítélt „*meghatározott szervnél meghatározott időben jelentkezzen*”, a 62 éves nyugdíj jogosult elítélt „*köteles munkaviszony keretében elhelyezkedni*”, más elítélt „*közületnél köteles munkát vállalni*”, stb.

A pártfogó felügyelet alá helyezés előtti javaslatlételnél komoly jelentősége van az egészségi állapot és a munkaképesség orvosi véleményezésének. Előfordult, hogy olyan munkahelyet és munkakört jelöltek ki az elítéltnak, amelyre egészségi állapotánál fogva alkalmatlan volt. Egy olyan elítélt előterjesztésére írta rá az orvos, hogy „*egészséges, munkaképes*”, akinek az egyik keze teljesen hiányzott, a másik keze részben béna volt. Az előterjesztések egy részében egyáltalán nem volt orvosi vélemény, másik részében pedig csak általánosságban megfogalmazott.

Egyes bv. intézetekben több elítélt nevelési anyagában ugyanakkor a szabadtásra való felkészítés érdekében tett intézkedésről feljegyzést nem lehetett találni. Előfordult több esetben, amikor a pártfogó nem válaszolt sem az elítélt, sem a nevelő levelére. Olyan is volt, hogy a pártfogó válaszában mereven elzárkózott az elítélt utógondozásától.

Más helyen a pártfogó a levelében leközölte, hogy csak azokkal az elítéltekkel hajlandó kapcsolatot felvenni és segítségükre lenni, akik a megyében működő bv. intézetből szabadultak. Másokkal még akkor sem, ha illetékességi körébe tartozó megyében szabadulnak és ha ott laknak, dolgoznak. Az egyik elítélt a következő választ kapta a hivatásos pártfogótól: „*a megyében az albérlés gyakorlata nem alakult ki*”. A hivatásos pártfogók közül csak kevesen keresik fel a bv. intézeteket. A személyes találkozást a szabadulás előtt

az elítéltek is igényelnék, de a bv. intézetek vezetői és nevelői számára is komoly segítséget jelentene ez a kapcsolatfelvétel.

A bv. intézetek javaslatai a bírói elvárásoknak általában megfeleltek. A javaslattól eltérő döntés átlagosan csak az ügyek 3 %-ában volt. Nagyobb számban inkább a külön magatartási szabályra vonatkozó eltérő döntés volt a jellemző. Sajnos a javaslatoktól bármiben is eltérő döntéseket a bv. bírák többsége nem indokolta, pedig az indokolás segítséget jelentene a bv. intézetek számára a helyes gyakorlat kialakításához.

A Bv. tvr. 42. § (6) bekezdés b) pontja előírja, hogy a magánelzárás alatt az elítélt nem fogadhat látogatót, kivéve a lelkeszt, valamint a szabadulása előkészítése érdekében a leendő munkáltatóját, a hivatásos pártfogót és a karitatív szervezet megbízottját. Ezzel a lehetőséggel sem az elítéltek, sem a pártfogó nem éltek a tapasztalataim szerint.

A rendőrségnek a Bv. tvr. 94. § (2) bekezdésén alapuló pártfogó felügyelet végrehajtásában való közreműködése egyrészt igazgatási funkciókból, másrészt büntetés-végrehajtási funkciókból tevődik össze, amely csak megfelelő információáramlás, együttműködés keretében biztosítható eredményesen.

A pártfogó felügyelettel kapcsolatos rendőrségi feladatok végzése során nehézséget jelent, hogy kellő mélységű belső szabályozás nem áll rendelkezésre; a feladatok pontos, részletes és számon kérhető megszabása pedig emelhetné az ügyintézés színvonalát. Bizonytalanság volt tapasztalható a rendőrkapitányságokon a pártfogó felügyelet alatt álló személyek nyilvántartása vonatkozásában mind a személyi kört, mind a módszert illetően

különös tekintettel az adatvédelmi korlátozásokra. Nemcsak megyénként, hanem rendőrkapitányságonként is teljesen eltérő - a semmilyen tevékenységtől a szabályszerűig terjedőig - a gyakorlat. A rendőrkapitányságok többségénél a bűnmegelőzési és a nyilvántartási feladatokat a bűnügyi osztály (a bírói értesítéseket is itt tartják nyilván), a pártfogoltak ellenőrzését a közrendvédelmi osztályon látják el.

A 7/1979. (VI. 29.) IM rendelet 9. § (1) bekezdésében előírt kötelezettséget a rendőrkapitányságok többsége nem teljesíti, a hivatásos pártfogót nem értesítik. Egyes rendőrkapitányságok a pártfogók írásban történő értesítését azért mellőzték, mert a pártfogolt először a pártfogónál jelentkezett. Még az egyes megyéken belül is eltérő a gyakorlat.

A pártfogoltak jelentkezése teljesen esetleges a rendőrségen, emiatt hatékony rendőri intézkedések a megyék jelentős részében nincs.

A rendőrkapitányságok a pártfogói kéreseknek általában eleget tesznek. A hivatásos pártfogó főként a felhívásra nem jelentkezett, ismeretlen helyen tartózkodó pártfogoltak tartózkodási helyének megállapítása céljából fordultak a rendőrséghez, illetőleg annak tisztázása végett, hogy a pártfogoltak ellen indult-e újabb büntetőeljárás.

A Bv. tvr. 94. § (2) bekezdése a rendőrség büntetés-végrehajtási feladatai közé sorolja a pártfogolt közbiztonsági ellenőrzését. Az ellenőrzés tényleges megvalósítása és a tapasztalatokról történő tájékoztatás nem működik megfelelőképpen az ország területén, és nem egységes az egyes megyékben még azokban a kevés esetekben sem, amikor a rendőri szervet ellenőrzési kötelezettség terheli.

A hivatásos pártfogó munkájának segítése tulajdonképpen abban merült ki, hogy a lakóhelyéről elköltözött vagy a pártfogónál többszöri felhívásra sem jelentkező pártfogolt tartózkodási helyének felkutatásában segítettek, vagy körözést rendeltek el. A rendőrkapitányságok mintegy 40 %-ánál nem vezették a Körzeti Megbízotti Szabályzat 54. pontja szerinti nyilvántartást sem. A rendőrség ellenőrzési tevékenységet csak kisebb kapitányságon végez pártfogoltak tekintetében, ahol az ún. kmb-s rendszer működik. A fővárosban a pártfogó felügyelet körében a rendőrség érdemi ellenőrzést nem végez, egyetlen ügyben sem volt észlelhető, hogy ellenőrizte volna a pártfogoltat, kiváltképp, hogy erről a pártfogót értesítette volna.

Minden ellenőrzés alapvető feltétele pontos nyilvántartás azokról, akiket ellenőrizni kell. A vizsgálat során megállapítható volt, hogy a rendőrkapitányságokon - az előző pontokban felsorolt okok miatt - több pártfogolt nem szerepelt a nyilvántartásban.

A pártfogó felügyelet alatt állók figyelemmel kísérése, ellenőrzése a körzeti megbízott feladata lenne. Azoknak a városoknak a területén, ahol a körzeti megbízotti hálózat nincs kiépítve és a pártfogó felügyelet hatálya alatt álló annak területén lakik, nincs aki az ellenőrzést végrehajtsa.

Mivel a rendőrség a pártfogó felügyelet magatartási szabályainak betartását részben csak formálisan, részben egyáltalán nem ellenőrzi, ezek megsértése miatt nem történt sem előállítás, sem szabálysértési eljárás megindítása a vizsgált időszakban a megyék többségében.

Megjegyezhető, hogy a Bv. tvr. 94. § (2) bekezdése a 97. § (2) bekezdés a), c)-

d) pont megtartásának ellenőrzésére utal. A d) pont szerinti magatartási szabály az, hogy a pártfogolt „szabadságvesztésből való szabadulása idejére tartálékolt kezesményét, illetőleg letéti pénzét vagy annak egy részét a hivatásos pártfogó kezelje....”. Álláspontom szerint nem életszerű a rendőrségtől elvárni ennek a magatartási szabálynak az ellenőrzését. Ezzel szemben indokolt lenne a Bv. tvr. 97. § (2) bekezdés b) pontban foglalt magatartási szabályok ellenőrzését előírni, amely szerint a pártfogolt „meghatározott jellegű nyilvános helyeket ne látogasson”.

Megállapítható, hogy a rendőrség feladatainak szabályozása a pártfogó felügyelettel kapcsolatban, megoldásra vár. Feltétlenül szükséges lenne annak részletes szabályozása, hogy az igazgatás-rendészeti feladatokon túlmenően, az ellenőrzési feladatokat mely egység és milyen módon köteles végrehajtani, illetőleg milyen formában köteles a hivatásos pártfogóval a szükséges kapcsolatot felvenni és azt fenntartani.

A Bv. tvr. 94. § (3)-(4) bekezdése szerint „A pártfogó felügyelet végrehajtásában a helyi önkormányzatok, a munkáltatók, a karitatív és öntevékeny szervezetek közreműködnek. A pártfogó felügyelet végrehajtásában közreműködő szervek munkáját az állampolgárok segítik és támogatják.”

Az önkormányzatok eseti jelleggel, helyi munkalehetőséget és a foglalkoztatás pénzügyi fedezetétől függően közhasznú munkát biztosítanak, indokolt esetben segélyt folyósítanak.

A pártfogoltak munkáltatói a pártfogó felügyelet végrehajtásában csak annyiban működnek közre, hogy a hivatásos pártfogók kapcsolatai révén esetenként szóbeli

tájékoztatást adnak a pártfogolt munkájáról vagy munkahelyének végleges elhagyásáról.

A munkáltatók a pártfogoltak többségét nem legálisan, hanem rendszerint csak „feketén” és alkalmi jelleggel foglalkoztatták. Illegális munkával való foglalkoztatás esetén a 7/1979. (VI. 29.) IM rendelet 3. § (2) bekezdésében és 6. §-ában előírt munkáltatói közreműködés nyilvánvalóan nem jöhet szóba.

Általános tapasztalat, hogy a pártfogoltak igyekeznek eltitkolni a pártfogó felügyelet tényét, nehogy a munkahelyükről elbocsássák őket. Erre figyelemmel a hivatásos pártfogók is tartózkodnak, hogy a munkahelyen megjelenjenek, ellenőrizzenek.

A munkáltatók szerint a pártfogoltak foglalkoztatását az is nehezíti, hogy a helyi munkalehetőségek aránya ezt nem teszi lehetővé, mert „mit szólnának a büntetlen előéletű munkanélküliek ehhez”. A magánmunkáltatók - egy kivételével - ennél markánsabban fogalmazták meg elutasító álláspontjukat. „Micsoda, hogy egy bűnöző bizonytalanra tegye a cégem jó hírét, nevét, és ezzel tönkretegyen? Szóba sem kerülhet a foglalkoztatásuk”.

Az elítéltektől kapott információk szerint csak azoknak volt lehetőségük munkát vállalni, akiknek családi, rokoni és ismerősi körben biztosítottak munkát. Ezek azonban általában nem bejelentett, nem munkaviszonyhoz kötött foglalkoztatások.

A munkáltatók azokat a pártfogoltakat, akiknek nincs lakóhelyük, családjuk – ami különösen a szabadságvesztésre ítéltetek esetében gyakori –, ritkán fogadják vissza.

A 7/1979. (VI. 29.) IM rendelet 3. § (2) bekezdése szerint „a munkáltató hala-

déktalanul értesíti a hivatásos pártfogót, ha a pártfogolt a meghatározott helyen végzendő munkakötelezettségének (Tvr. 97. § (2) bek. b. pont) nem tesz eleget”, a hivatkozott jogszabályi helyen azonban már más rendelkezés van az időközben történt módosítások folytán a Bv. tvr.-ben. A munkáltatóktól a pártfogók értesítést egyébként sem kaptak. A pártfogolt munkahelyi magatartásáról úgy kaptak felvilágosítást, ha személyesen érdeklődtek minden írásbeli kötöttség nélkül.

A munkanélküliek és hajléktalanok számára a törvényi változásokra is figyelemmel nem írják elő kötelező magatartási szabályként a meghatározott helyen való munkavégzést. Ezt a Bv. tvr. 97. § (2) bek. a-g. pontjainak egyike sem tartalmazza már kifejezetten, a (3) bekezdés az előírását azonban lehetővé teszi.

A 7/1979. (VI. 29.) IM rendelet 6. § (1) bekezdése tartalmazza, hogy „A pártfogolt munkabérének meghatározott hányadát a hivatásos pártfogó kezeli” és hivatkozik a Bv. tvr. 97. § (2) bek. f. pontjára. Ez viszont ma már arról szól, hogy az elítélt meghatározott tanulmányokat folytasson, a d. pontban foglalt rendelkezés értelmében is csupán a szabadságvesztésből szabadultat illetően a tartálékolt keresményét, illetve letéti pénzét, vagy annak egy részét kezelheti a pártfogó, de már nem a szabadulása utáni munkájával szerzett munkabérét.

Olyan pártfogottal egyetlen esetben sem lehetett találkozni, akinek a munkabére felhasználásának, kezelésének tárgyában korlátozó rendelkezést hozott a bíróság.²⁴

A rendszerváltozást követően a hivatásos pártfogó munkáját alapvetően befolyásoló változásokat a jogalkotás tehát

nem vezette át. Nem lehet azon sem vitatkozni, hogy ez kétségtelenül szervezeti, büntető anyagi-jogi, eljárásjogi, büntetés-végrehajtási jogi változásokat is kell, hogy eredményezzen, de még alkotmányossági kérdésben állásfoglalást is. Erre legjobb példa a foglalkoztatás kérdése.

A pártfogókat nagyon sok problémával keresik meg és várják ezek megoldását a pártfogoltak. Így munkahely, lakás, óvoda, gyógyszer-támogatás, közüzemi díjak elmaradása, ruha az iskolás gyerekeknek, stb., amelyeket csak az önkormányzatok tudnának orvosolni. Ahhoz, hogy ilyen esetekben is tudjanak segíteni a pártfogók, megfelelő jogkörrel kell kapniuk. Az önkormányzatoktól és karitatív szervezetektől egyelőre csak segítséget kérhetnek. Tapasztalhatjuk nem egy esetben, hogy nemcsak az állampolgárok, de az állami szervek képviselői sem tudják, a pártfogó felügyeletet hová helyezték, a hivatásos pártfogónak mi a szerepe.

Megállapítható, hogy megbízásos szerződéssel alkalmazott társadalmi pártfogók csak elvétve vannak az országban. A hivatásos pártfogó kérésére a pártfogoltak munkatársai adnak esetenként tájékoztatót a pártfogolt magatartásáról, életkörülményeiről. Társadalmi pártfogó hiányában a hivatásos pártfogó egyéb, személyes kapcsolata révén kap tájékoztatást a pártfogolt munkahelyi, lakóhelyi magatartásáról, esetleg munkaviszonya megszűnéséről.

Együttműködési megállapodást kötött az egyik országos bv. intézet a Mécses Szeretetszolgálat Magyar Börtönpasztorációs Társasággal, a Magyarországi Metodista Egyházal, a Magyarországi Jehova Tanúi Egyházal, melyek a szabadult elítéltek pártfogásában, utógondozásában való közreműködésre készségüket fejezték ki.

A pártfogoltak egyéni szükségüktől függően az utógondozás keretében biztosítható támogatások közül főként pénzsegélyt, munkahely-keresést²⁵, kérelmek megírását kérték. Egyértelmű tapasztalat, hogy a pártfogoltak az utógondozás keretében biztosított támogatást és segítséget gyakrabban veszik igénybe, mint a csak utógondozottak. Ennek oka, hogy a pártfogoltak a hivatásos pártfogóval rendszeresen találkoznak, és így lehetőség van a segítségnyújtás, segélyezés lehetőségeinek az ismertetésére, illetve az ezekkel kapcsolatos felvilágosításra. Általános tapasztalat, hogy az utógondozás keretében a 7/1979. (VI. 29.) IM rendelet 13-14. §-a szerint biztosítható támogatást és segítséget a pártfogó felügyelet alatt állók sem kapják meg, mert ezek a rendelkezések a gyakorlatban nem érvényesülnek.

Az utógondozottak esetében megállapítható volt – lakókörnyezetük megismerése után –, hogy igen rosszak az életkörülményeik, munka alig akad részükre, lényegében egyik napról a másikra teremtik meg életfeltételeiket. Az utógondozottak közül nagyon sok a hajléktalan, vagy hajléktalan szálláson lakik.

Előfordult, hogy a pártfogóktól kért és kapott segítséget – emberi jogi szempontból helyeselhetően – olyan, büntető felelősségre vonás hatálya alatt álló vagy állt személy is, aki nem jogosult utógondozásra. Például közérdekű munkát letöltött, illetve ennek letöltése előtt álló, továbbá volt kényszergyógykezelt, hosszabb időt előzetes letartóztatásban töltött személy. A segélykeretet a megyék nagysága, a pártfogoltak száma és egyéb szempontok szerint differenciáltan állapították meg. A felhasználás egyelőre a megyei bíróság elnökének rendelkezései és szabályozása

szerint történt. Ezek szerint általában a segélyben részesítés feltétele, ha a pártfogolt keresmény nélkül vagy csekély összeggel szabadult; munkába állása vagy kereső tevékenysége közeli időben nem várható; szállásgondjának, lakásgondjának megoldásához anyagi segítségre van szüksége; személyi okmányai kiváltásához kiadások merültek fel; megélhetése szabadulása után nincs biztosítva; gyógykezelésre szorul, de gyógyszerét nem tudja kiváltani, stb. Egy személy évenként – a feltételek megléte esetén – egyszer, különös méltánylást érdemlő esetben kétszer-háromszor részesült legalább 500, legfeljebb 5.000 Ft segélyben. Voltak azonban olyan megyék, ahol a segélyösszeg 1.000 és 10.000, illetőleg 15.000 forint között szóródott.

A pártfogó felügyelet eredményes működéséhez nem elegendő csak a jogi feltételrendszert megteremteni. Ezt az intézményt el kell fogadtatni a közvéleménnyel is. Fel kell hívni a figyelmet arra, hogy a hivatásos pártfogó nem a bűnözőket támogatja, hanem mindenki érdekében dolgozik, amikor a pártfogoltat igyekszik viszatartani az újabb bűncselekmény elkövetésétől. Ehhez azonban nem látszik elegendőnek a szankciókkal fenyegetés. Szükség van arra is, hogy a pártfogolt számára az újrakezdéshez szükséges minimális anyagi támogatást is biztosítani tudja. A munkahelyek szűkös volta, de a munkanélküliség is megnehezíti, sőt néha szinte lehetetlenné teszi a pártfogolt részére a biztos jövedelem megszerzését. A pártfogó felügyelettel érintett szervek között sok esetben az együttműködés nem megfelelő, a megkeresések teljesítésén túl nem terjed. A megváltozott gazdasági viszonyok a magasabban kvalifikált szakemberektől is

alkalmazkodási készségük maximumát követeli, a pártfogó felügyelet alá helyezett esetben ez hatványozottan jelentkezik. Segítséget kell, hogy kapjanak ahhoz, hogy a versenyben eredményesen helyt álljanak. Ehhez olyan technikák birtoklása is szükséges, amelyek sikeres elhelyezkedést biztosító személyiségfejlesztő tréningeken sajátíthatók el.

A pártfogó felügyelet végrehajtására vonatkozó jogszabályi rendelkezések – a végrehajtásban közreműködő szervek tevékenysége szerint is különbözően – igen eltérő mértékben vagy egyáltalán nem érvényesülnek.

A pártfogók többségének véleménye szerint a pártfogó felügyelet kettős jelleget – a segítség, a támogatás előtérbe helyezése mellett – továbbra is meg kell tartani. A pártfogó felügyelet csak akkor eredményes, ha annak végrehajtásában a pártfogolt aktívan közreműködik. A hivatásos pártfogó és pártfogolt közötti személyes, rendszeres kapcsolattartást nem aknázhadják alá a rosszul megválasztott magatartási szabályok. Ezek rendszere csak eszköz és lehetőség a pártfogó felügyelet végrehajtása során. A magatartási szabályoknak szankcionáló szerepük van, joghátrányt foglalnak magukban, így ezáltal tartalmazznak büntetőjogi elemet is. Ezért gondosan mérlegelni kell, hogy alkalmazásuknál figyelembe kell venni a bűnelkövető személyiségét, életkörülményeit, családi, baráti kapcsolatait, egészségi állapotát, kóros szenvedélyeit (alkoholizálás, drogfogyasztás, stb.), a bűncselekmény elkövetésének motívumait, stb.

Bűncselekmény elkövetése nagyon gyakran visszavezethető arra, hogy az elkövetőnek a társadalmi követelményekhez való alkalmazkodási képessége hiány-

zik vagy hiányos. Ezért vizsgálni kell az értelmi, érzelmi retardáltságot, a családi, nevelési problémákat, az iskolázatlanságot, a képzettség hiányát, az önfenntartási készségek, képességek hiányosságait, a megkívánt viselkedési formák hiányát (öltözködés, lakókörnyezet tisztántartása, társas viszony, kapcsolattartás, stb.).

A rendőrség egyes szakterületeinek a pártfogó felügyelettel kapcsolatos feladatairól célszerű lenne főkapitányi intézkedést kibocsátani, amely szabályozná, hogy hol kell nyilvántartani a pártfogoltakat, milyen feladatai vannak ebben a körben az igazgatási, bünyügyi és közrendvédelmi szolgálatoknak. A pártfogó felügyelettel és az utógondozással kapcsolatos jogszabályokat alapvetően 1979-ben határozták meg, azokat időközben bizonyos mértékben – elsősorban formai okokból – módosították, de lényegében a keletkezésük idején fennálló társadalmi viszonyokat tükrözik és helyenként még az államigazgatási szervek megnevezése sem pontos. A jelenlegi társadalmi viszonyok között illuzórikus a munkahelyi közösségek társadalmi pártfogókénti működésére szá-

mitani, de az is szokatlan lenne már, ha valaki a társadalmi pártfogói tevékenységet – karitatív szervezeteken, személyeken kívül – díjazás nélkül vállalná.

Utógondozás, – mint szervezeten működő tevékenység – lényegében nem létezik. Az, hogy a börtönből szabadult – ha ő is úgy akarja a pártfogóhoz fordulhat és némi csekély összegű segélyben részesül –, a beilleszkedési gondjait alapvetően nem, illetőleg csak időlegesen oldja meg.

A jelenlegi jogi szabályozás tehát nem alkalmas a pártfogó felügyelet hatékony végrehajtására, mert részben hiányosak azok a rendelkezések, amelyek ténylegesen az általános és speciális bűnmegelőzési célokat szolgálnák, illetőleg az elkövetők társadalomba való beilleszkedését elősegítenék, másrészt az intézményi háttér, a hatékony egységes igazgatás sincs biztosítva, a pártfogó felügyeletet jelenlegi formájában a tartalmi kiüresedés veszélyezteti, ezért sürgős intézkedésekre van szükség.

Dr. Vókó György

Jegyzetek

1. Barabás Tünde: Rendszerváltás, bővítés, szankciók. Társadalmi átalakulás és bűnözés. Magyar-német Kriminológiai Szimpózium. Országos Kriminológiai és Kriminalisztikai Intézet. Budapest, 1995. 211-212. oldal.

2. Gönczöl Katalin: Gazdaság-bűnözés-büntetőpolitika. Valóság. 1988. évi 10. szám.

3. A büntetések és az intézkedések végrehajtásáról szóló többször módosított

1979. évi 11. törvényerejű rendelet (továbbiakban Bv. tvr.) 92. § (1) bekezdése.

4. Bv. tvr. 92. § (2) bekezdése.

5. Btk. 82. § (5) bekezdése.

6. Bv. tvr. 114. § (1) bekezdése.

7. Btk. 82. § (1) bekezdés.

8. Legfelsőbb Bíróság B. törv. III. 1440/1992. számú törvényességi határozatának indokolása.

9. V. ö.: Vókó György: A magyar büntetés-végrehajtási jog. Institutiones Juris.

Dialóg Campus Kiadó Budapest-Pécs, 2001. 3. kiadás. 149. oldal.

10. A Pártfogó Felügyelői Szolgálat felállításának és működésének szabályozási elveiről szóló 1183/2002. (X. 31.) Korm. hat.

11. V.ö.: Vókó György: A büntetés-végrehajtás törvényességének, hatékonyságának tényezői. Kandidátusi értekezés. Magyar Tudományos Akadémia. 1989. 202. oldal.

12. Vámbéry Ruztem: Büntetőjog II. füzet Budapest, 1918. 127-128. oldal, Finkey Ferenc: Büntetéstani problémák. Budapest, 1933. 277. oldal.

13. V. ö.: Finkey Ferenc: Alkossunk törvényt az igazságügyi patronázs egyesületekről és a letartóztató intézetekből kibocsátottak utógondozásáról. Budapest, 1943. 8. oldal.

14. elsősorban Mary Carpenter és a „börtönök angyala” Elizabeth Fry.

15. Eötvös József: Vélemény a fogházjavítás ügyében. Pest, 1838. 48-49. oldal.

16. V. ö.: Pál László: Nevelés a büntetés-végrehajtásban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1976. 155. oldal.

17. Schäfer István: Utógondozás a visszaesés ellen. Jogtudományi Közlöny. 1949. évi 19. szám, 419-423. oldal.

18. Lukács Tibor: Feljegyzés az élők házáról. Gondolat, Budapest, 1979. 286. oldal.

19. V.ö.: Vókó György: A büntetés-végrehajtás törvényességének, hatékonyságának tényezői. (Kandidátusi értekezés. Magyar Tudományos Akadémia. 1989. 209. oldal.

20. Nagy Ferenc: Az utógondozás - pártfogó felügyelet hazai fejlődéséről. IM Tudományos és Tájékoztatási Főosztály kiadványa 10. Tanulmányi kötet, 70. oldal.

21. V. ö.: Vókó György: Az utógondozás jelentőségéről a gyakorlati tapasztalatok tükrében. Magyar Jog. XXXIV. évfolyam, 1987. évi 10. szám. 862. oldal.

22. A szabadságvesztés és előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályairól szóló 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet 18. § (1) bekezdése.

23. 7/1979. (VI. 29.) IM rendelet 13. § (2) bek.

24. Bv. tvr. 97. § (2) bek. d. pont, 7/1979. (VI. 29.) IM rendelet 6. §.

25. 7/1979. (VI. 29.) IM rendelet 12. §.

Kétszáz éve született Deák Ferenc

Végzetlenül sokat tanulhattunk tőle. Mindig elérhető célokat tartott szem előtt, azok eléréséhez ésszerű eszközöket keresett. Megtalálta a hangot a közemberekkel, a politikusokkal és az uralkodóval egyaránt. Ha az eredmény eléréséhez szükséges volt, csak akkor – és csak az eredményért – vállalt országvezetői státust. Érvelt, ellenért, de sohasem becsmérelt.

Az ifjúkori élmények, a család, a pedagógusok, barátok hatása, a pályakezdés körülményei kihatnak az ember életére.

Szülei elhalálozása miatt Deák Ferencet Klára nővére és Antal bátyja nevelte fel. Betűtetésre egy ferences rendi szerzetes tanította, középiskoláját a nagykanizsai Kegyesrendiekénél járta, a jogakadémiaát Győrben végezte el. Pesti jurátuskodása (a Királyi Táblánál szerzett joggyakornokoskodása) idején ismerkedett meg és kötött életre szóló barátságot Vörösmarty Mihállyal.

1823 decemberében letett ügyvédi szakvizsgája után a magyar nemzeti érdekek, jogok későbbi országos hatású ügyvédjét az ügyvédi hivatás nem vonzotta.

Deák Ferenc ügyészi pályakezdése

Vajon mi vitte rá a 21 éves, 1872 holdas, középnemesi család hetedik gyermekét, hogy 1824-ben vármegyei tisztii ügyészi szolgálatba lépjen?

A válasz rövid: a vármegyei önállóság. A vármegyei autonómia képezte az alapját

Magyarország évszázados önállósági törekvéseinek.

A vármegyék a török birodalom gyengülése, majd Magyarországról kiverése után állították helyre a maguk sajátos és erős helyi gazdasági, politikai, jogi, közigazgatási hatalmukat.

Az öngazgatás egyik letéteményese a jogszolgáltatással is foglalkozó egyik alispán, akinek jobb keze lett a vármegyei tisztii ügyészi hivatal.

A tisztii ügyész társadalmi rangjáról már *II. Rákóczi Ferenc* is írt emlékirataiban. A tétlenségbe vonult nemesség fiáról szólván: „*Még szerencse, ha a tehetségebbekből ügyvédek és ügyészeket csináltak.*”¹

Deák Ferenc kortársa, gróf Széchenyi István az igazságos magyarázók közé helyezte az ügyészt, akit törvényes pártvédnek, vármegyei fiskálisnak nevez.²

Deák Ferenc Zala vármegyében 1824-től 1832-ig alügyészként, majd ügyészként dolgozott és szerzett fiscusi joggyakorlatot. Erről tanúskodnak Deák Ferenc ügyészi iratai.³

A tisztii ügyészi hivatalok 1600-as évek végétől 1871 végéig terjedő korszakában Deák Ferenc is a királyi dekrétumoknak, a vármegyei statútumoknak, királyi utasításoknak, helytartótanácsi rendeleteknek megfelelően a bűncselekményekről véleményes jelentést tett a megyei közgyűlésnek, és hol a vádlevelet perben képviselő ügyészként, hol a rab-személy védelmére hivatalból kirendelt

tisztí ügyésként járt el, esetenként a saját tisztí főügyészével szemben.

A korszak ügyéski joggyakorlatát röviden jellemelve: a tisztí ügyész képviselte a közösségi (megyei, városi) érdekeket. Pl. a kincstárt érintő ügyekben, a törvénytelen adóterhek elhárítása érdekében, a szegények védelmében. Ő nyújtott be vádlevelet a közgyűlés vagy a kisgyűlés előzetes véleménye alapján fenytőperben, a közbátorság megóvására.

Az úriszéken az uradalmi ügyésszel szemben kötelessége volt a jobbágy védelme.

Mint már említettem, az ügyéski állás egyben ügyvédi joggyakorlatot is adott. A felsoroltakból kitetszik, hogy az ügyéski pálya miért lehetett vonzó Deák Ferencnek. De az volt a pályatársai számára is.

Kossuth Lajos', Nyáry Pál' (1848-1849-ben a honvédelmi bizottmányban Kossuth helyettese), **Vukovics Sebő'** (1849-ben igazságügyi miniszter), a forradalom és szabadságharc leendő vezetői egyaránt ügyésként indultak el a magyar történelmet formáló útjukon. A magyar drámairodalom egyik megteremtője, **Katona József** is ügyész volt.

A vármegyei közgyűlés 1829-ben az öt éves ügyéski gyakorlatot szerzett bíró Deákot táblabírává választotta, 1832-ben pedig helyettes alispánná.

Zala megye büntetőtörvényszéke előtt 1829. szeptember 10-én indította meg a büntetőpert Kuthy Pál főügyész a többrendbeli gyilkossággal, rablással, útonállással, lopással, orgazdasággal és bűnpártolással vádolt rablóbanda ellen, amelynek Babits József és 11 társa volt a vádlottja. A vádlottak és az általuk elkövetett bűnösök nagy száma miatt ez a per volt az egyik legnagyobb a reformkori Zalában.

Deák Ferenc volt Babits József védője:

A Babits József által vezetett, tagjait időnként újakra cserélő bűnbanda 1828 márciusa és 1829 augusztusa között végigfosztogatta nemcsak Zala, de Somogy megye egy részét is. Nem egyszerű tolvajok és útonállók voltak; majd minden gaztettük során vér tapadt a kezükhöz. Rablásaik közben öt embert gyilkoltak meg.

Miután az elkövetett bűnök rendkívüli súlyosságával Deák is tisztában lehetett, a védő szerepében azokat maga sem kibebíthette, csupán magyarázta és elemezte az elkövetők indítékait, kiváltképp azt a társadalmi közeget, amely Babitsot körülvette, és a bűnre ösztönözte.

Idézetek Deák Ferenc ügyéski irataiból, amelyet a Zala megyei Bíróság és a Zala megyei Levéltár adott ki.

„Babits József rabbszemélynek védelmét nemes Deák Ferenc tisztí ügyész következőleg adja elő. Polgári társaságunk fő célja a közbátorság, s ennek fönntartása legszentebb kötelesség. Hazánk törvényei kemény büntetést szabnak mindazokra, kik a közbátorságot megzavarják, s a rablónak és gyilkosnak fejére nálunk is halált mond a törvény szava. A törvény azonban nem különböztet, csak általános rendszabásokat tesz, büntetést határoz a vétkes ellen, de azon mellékes környüllállásokra, azon ezer meg ezer tekintetekre, melyek a bűnöst oly igen mentik vagy terhelik, egyesleg ki nem ereszkedhetvén, azoknak megfontolását a bírónak bölcsességére, s ember-szerető szívére bizza. Nálunk a bíró nem vak eszköze a törvény szavainak, hanem érezve és gondolkodva, ítélő teljesítője azoknak, és valóban a tör-

vény rendelését minden különbség nélkül minden esetről vakon eszközlésbe venni, gyakran nem is volna egészen igazságos, mert azon jobb nevelésű kimivelt ember, ki embertársát orozva meggyilkolja, csakugyan méltóbb a halálra, mint a barmok között minden oktatás nélkül durván fölött vad indulatú pásztorlegény, ki korosabb társai által elcsábítva rablásnak indul, és rablás közben a maga vagyonát ellentállással védelmező utast agyonsújtja. Mindezeket nem oktatva, csak emlékeztetve bátorodik itten előadni a védelmező tiszt ügyész...

A szerencsétlen Babits József Petesházán, szegény sorsban született. Szüleinek nem vala módjuk, hogy ötlet iskolába küldjék, helyben pedig sem templom, sem isteni szolgálat, sem pap vagy mester nincs, ki a gyermeket a keresztény hitvallásnak és az erkölcsiségnek első ágazataira oktatta volna. Ily elhagyatottság mellett szilajon fölnevelkedve, ifjúságának serdülő korában ...a Becshelyi ...Tóth János, az ottani csikós nyújtott az ilyenesnek menedékhelyet... A pásztor pásztorral barátkozik inkább mint földművelővel, mert életmódjoknak és foglalatosságainak egyformasága őket egymáshoz húzza, így ismerkedett meg a pásztoroknál kezdő Babits József is gyöngykorában becshelyi pásztor társaival, kiknek élete folytáról már maga ezen pör is elegendő bizonyosságot téveszen. Ugyanis Tóth János csikós a pörnek írományai szerint mind az ott kóborló, mind a Szlavóniába általszökött gonosztevőkkel összeköttetésben lévén...

Ezen vétek barlangjában tehát Babits Józsefnek meg nem romlani

majdnem lehetetlen volt. A példa és a társaság oly hatalmas eszközei jönnek és rossznak, hogy még a miveltebb ember sem tagadhatja meg ezeknek hatalmát, s a legerősebb lelkű is beszívja vétke szokásait azoknak, kikkel ifjúságától fogva kirekesztőleg társalkodott, de azonkívül is, gyűlöli a bűnt gyakorló gonosz ember jobblelkű embertársát, és maga körül nemigen szenved meg azt, rész szerint, mert elárulástól fél, társa előtt pedig titkolózni felette terhes, és némelykor lehetetlen is, de rész szerint azért, mert annak jámbor életében, derült és egyenes tekintetében mindenkori szemrehányást olvas vétkeiért, üldözi tehát és gúnyolja azt mindaddig, míg vagy el nem válnak egymástól, vagy a jó is elcsábítatik. Ezek szerint nem bocsátandó-e, hogy Babits József, kinek szívében az isteni és polgári törvények, a jónak és igaznak magvai nevelés által nemigen mélyen valának beplántálva; jó nem maradtott egy oly társaságban, hol csak a véteknek örömei ismértettek, hol a jámbor élet kigúnyoltatott, az erkölcsös ember üldöztetett, és csupán a hasonlóul elvetemetett vétkes volt többi társainak barátságára érdemes.

Itt csalta el Fehér Józsi, Tóth János csikósnak bojtárja, és érdemes tanítványa Babits Józsefet magával az aligvári majorba, hol legalább ez utolsónak a pör írományai szerint is semmi vétke szándéka nem volt, de midőn a majorbeli cselédek által megtámodtattak, társának biztatásából, sőt egyenes parancsolatából a neki nyújtott pisztollyal mind magát, mind társát védelmezni kötelességének tartotta...

Büntetés követte ezen első hibát, mely büntetésnek súlyát az effélékhez nem szokott Babits Józsi fölötte terhesnek érezvén, hogy attól menekedhesen, módokat keresett, és talált is az elszökésre. De éppen ezen szökése által lett ő kizárva a polgári társaságnak békés köréből, mert az elillanásáért még terhesebb büntetés várakozott reája, melynek félelme miatt nyilván megjelenni sehol sem mervén, bujkálva csavarogni volt kénytelen. Csavargása közben Strobl Józsi kanászbojtárhoz vetődött, s ott Kovács Ferkó csavargóval is szerencsétlenségére megismérkedett. Kenyere már ekkor elfogyott, ruhája nem volt, szolgálatba lépni nem bátorkodott, pénz nélkül nem élhetett; csoda e tehát, hogy egyrészt élte fönntartásának természeti ösztönétől szorongattatván, másrészt prédát ígérő gonosz társainak álnok csábításai által elragadtatott, s azoknak vérengező példájára Selyem Bódi kirablásában és meggyilkolásában részes lett.

... és ha ezt cselekedte, föl köllött ébredni maradozó lelkiismeretének, melyet, hogy ismét elnémitson, bört, és zajos társaságot keresett, de mivel ezt pénz nélkül el nem érhet, pénze pedig csekély béréből csak csekély lehetett, társainak példájára és ingerlésére ismét rabolni indult. Így lett Babits Józsi részestárs mindazon vétekben, melyek hosszú sorát szabad vallásában maga is elisméri, de mindenhol régi megrögzött bűnösök, mint Toldi Józsi, Kovács Ferkó, Király Jancsi és Radics József voltak társai, kik addig csábították, tüzelték, míg heves indulata őtet is elragadta.

Azon véteken kívül, melyeket Babits József maga is megvallott, a Somogyban elkövetett rablással és gyilkolással is terheli őket fölpörös tiszt ügyész úrnak vádja, de próbái nem tökéletesek, mert a rabtársoknak vallása, kik ezen rablást elismervén, a véle öszvekött gyilkosságot Babits Józsi-ra hárítani azért akarják, hogy az ezt követő terhesebb büntetés súlyátul megmenekedhessenek, hitelt nem érdemel...

...Mindemellet azonban számosak az említett somogyi gyilkosságon kívül is Babits Józsefnek maga által megvallott vétki, melyek a törvények szoros rendelkezéséből halált húzhatnak fejére. De nem is védelmezettjének ártatlanságában bizakodik a védelmező tiszt ügyész, hanem felebarátaik gyarlóságán könyörölni szerető szelíd emberiségétől reményel irgalmasabb ítéletet; nem a megvallott vétek valóságát veszi kétség alá, nem föloldoztatást kíván, mert ezt óhajtani vakmerő képtelenség volna, hanem csak odajárul kérelme, hogy a törvénynek kemény rendelkezése által kiszabott halál helyett ideig tartó bármely nehéz büntetés rendeltessék.

Ki kell ugyan a köztársaság sorából törölni minden olyan vétkest, kinek gonoszsága a polgártársainak ostorává lett; de csak akkor, ha a vétek jobbitthatatlan.

A halálos büntetésnek célja nem bosszúállás, mert a bosszúállás kegyetlen indulat, ilyen indulatot pedig az igazság kiszolgáltatásának ismérni nem szabad. De elégtételt sem szerez a halálos büntetés, mert a meggyilkolt polgárok életét semmi büntetés, semmi

kegyetlenség vissza nem adja többé a köztársaságnak. Ha azonban a kegymény törvény szoros rendelkezését irgalom és könyörületesség mérsékeli, ha az ítélet nemcsak törvényen, hanem felebaráti szereteten is alapul, megtartatik egy polgár, kinek élete a köztársaságnak még talán hasznára is válhat. Csak olyan gonoszakat köll tehát halálos büntetésekkel kiirtani, kiknek megmaradása több kárt okozna a közjóknak, mint amit az egy polgárnak eloltott életében veszthet, de ahol a bűnös megtérni készül, ahol alapos reménység lehet jobbulásához, ott szebb és felségesebb, a közjóra hasznosabb, s talán ezért igazságosabb is az életet megtartó kegyelem, mint a halálos törvénynek pontos teljesítése. Ily tevénytet érdemel a szerencsétlen Babits József is...

Mindezeket, de különösen védelmezettjének huszonhárom esztendőkre csak alig terjedő fiatal korát tekintetbe vétetni kérvén a védelmező tisztü ügyész, ezen pórt ítélet alá bocsájtja”.

Zala megye büntetőtörvényszéke Babits Józsefet kerékbetörésre, három társát kötél általi halálra ítélte. Nyolc társát egy évtől hat évig terjedő tömlőccel sújtották.

A súlyos ítéletek ellen a védő fellebbezett. A királyi tábla 1833. november 14-én részben megváltoztatta ezeket. A halálraítélteket hóhérpállossal végrehajtott halálnemmel sújtotta. A hétszemélyes tábla 1834. március 11-én a halálos ítéleteket kötél általira változtatta.

Az uralkodó a királyi kúria által felterjesztett ítéletek közül 1834. szeptember 25-én egyedül Babits József ha-

lalos ítéletét hagyta jóvá, míg társainak büntetését kegyelemből tömlőcre mérsékelte.

Deák Ferenc a gyilkossággal vádolt Török György és Török Péter elleni büntetőper **ügyésze**. Zala megye törvényszéke előtt 1826. szeptember 4-én indított büntetőpert Kuthy Pál ügyész Török György és testvére, Török Péter ellen azzal a váddal, hogy Török Péter agyonlövötte első feleségét, mégpedig a testvére, György által... A Török testvéreket a gyilkosság mellett többrendbeli lopás, rablás és verekedés vádjai is terhelte.

Idézetek Deák Ferenc vádbeszédéből:

„A főlpörös tisztü ügyész részéről nemes Deák Ferenc tisztü alügyész előadja e következőket. Számosak és terhesek azon vádok, melyek nemes Török Pétert és annak testvérét, Györgyöt terhelik, de főképpen figyelmet érdemel ezek között azon vétek, melyért ellenek az FF alatti bűnpör folytatott, melyben, ámbár tetemes gyanúval terhelve, csak azért oldoztattak föl a törvényes büntetés alól, mert a próbák tökéletesen elegendőnek nem találtattak. Vagynak azonban új bizonyítások, melyeket az előbbiekkal összevetve kételkedni sem lehet azon, hogy nemes Török Péter a maga tulajdon feleségét agyonlövötte, és ezen gyilkosságot Péternek testvér, nemes György vitte véghez. Ugyanis tanúknak meghitelesített vallásából bizonyos az, hogy nemes Török Péter feleségével nemcsak örökös viszálykodásban és porlekedésben élt, hanem azt förtelmes káromkodások közt gyakran és kegyetlenül összeverte, agyonlövés-

sel fenyegette, sőt életére is törekedett. A második tanúnak vallása szerint egy ízben úgy megverte feleségét, hogy csak lelkét várták már, a 7. tanúnak bizonyítása szerint puskájának agyát összetörte azon, a 9., 11., 12., és 15. tanúk több ízben látták, midőn azt összetagolta, sőt a 12. tanúnak hallatára verés közben kiáltozta feleségének: Most csak agyonütlek, soha se kegyelmezek meg életednek; s ekkor egyedül futással menekedhetett meg kezei közül felesége. Hogy kívánta halálát feleségének, azt maga mondta az első tanú előtt, a 10. tanúnak azt beszélette, hogy ő feleségét már régen elemésztette volna, ha magok laknának egy házban, de többek között azt véghez nem viheti, sőt azt is hozzátette mondásához, hogy utóbb se múlik az ki természetes halállal e világból. A második tanú előtt azt nyilatkoztatta ki, hogy ő 200 ft(ot) örömet ad annak, aki feleségét eltemeti...

A gyilkosság napján nemcsak maga ment el házatól nemes Török Péter, hanem még molnárinását is elküldötte szőlőt metszeni, és a malmot, ámbár vize és őrlője elegendő lett volna, ember nélkül nem hagyta, amit pedig cselekedni sohase szokott...

Ezen környüállásokra (körülményekre) valósággal gyilkosság is következett, mert nemes Török Péternek felesége tulajdon lakószobájában az ablakon által agyonlövettetett, amint ezt az említett D alatti tanúk bizonyítják. A 9. és 10. tanúk a puskapattanást is hallották, 9., 12., 13., 14., 15., 16 és több tanúk látták a főbelövött asszonyt vérében és élet nélkül a földön feküdni, de sem az házban, sem a padlásban

semmi rendetlenséget, rablásnak vagy dúlásnak semmi nyomdokát nem tapasztalták...

...a hús és szalonna bántatlanul megvolt a padláson, a szoba közepén egy gombolyítót fonállal együtt, a ruhásszökrényt épen és jól rendberakott ruhával töltve, egy nyitva lévő ládának a földelén pedig 16 garas rézpénzt letek a nevezett tanúk, minden épségben, minden sértetlenül megvolt, pedig mindezeket rabolni, dúlni akarók bántatlanul bizonyosan nem hagyták volna. És mégis, midőn nemes Török Péter feleségének agyonlövettetése hírére másnap reggel a hegyről hazatért, a 9., 10., 11., 12., 13., 14., 15. és 16. tanúknak vallása szerint nem agyonlövött feleségét siratta, hanem azt egészen elmellőzve tettetett ordítások között záratlan ládájához szaladott, és álnokul színlelt jajgatással panaszkodott, hogy azon ládáját föltörték, s abból 102 darab két ftos tallérját, több más pénzt és értékét, mely abban volt, elrabolták. Holott a 10. Tanúnak bizonyítása szerint nemes Török Péternek azon ládája legalább egy hónap óta mindenkor nyitva állott, s abban csak almát és pálinkát szokott tartani, sőt azon napon is, melyen felesége agyonlövettetett, a tanúnak bizonyos tudomása szerint reggel, midőn a hegyre ment metszeni, pálinkát vévén ki belőle, záratlanul hagyta azt...

Minthogy tehát rablás éppen nem történt, és a házból semmi el nem vett, a vétkes tettnek egyedül való célja csak a gyilkosság lehetett, s hogy a nyomorult meggyilkolt asszonyt senki nem gyűlölte, sőt szelid és jámbor magaviseletéért kedvelte minden ismerőse, azt

több tanúk, különösen a 10. és 14. világosan bizonyítják, és azon közvélekedés, mely a gyilkosságot tüstént nemes Török Péterre, s testvéreire, nemes Török Györgyre gyanította, egyenesen odamutat, hogy az asszonynak halálos ellenségei az egész vidéknek tudományára csak férje és sógora voltak...

Hozzájárul még ezekhez Szabó István kasznárnak :/: alatti bizonyosság-vele, mely szerint Török Péternek annyi pénze, amennyinek elrablását emlegette, nem is lehetett, mert a malomról járandó árendát sem tudta egészen kifizetni...

Említést érdemel végre az is, hogy nemes Török Péter ugyanazon bizonyítás szerint feleségének agyonlövétetése után nemsokára elszökött, de csakhamar megfogtatott.

Hogy ezen vérengző gyilkosságnak nemes Török György volt vétkes teljesítője, több fontos, és figyelmet érdemlő próbák bizonyítják. A 9. tanúnak bizonyítása szerint Török György már előbb is haragudott meggyilkolt ángyára, és fél nap is el volt vele egy házban anélkül, hogy szólott volna hozzá, az 5. és 6. tanúk azt vallják, hogy a gyilkosságnak napján nemes Török György marháit délután megettetvén és itatván, elment onnan hazul, és amint az 5. tanú bizonyítja, szűrét magára vévén puskáját is elvitte, s anélkül, hogy kérdezett volna, e tanúnak azt mondotta, puskámat is elviszem, mert a múltkor is odahaza a bátyámnál nemes Soós István az ablakon hallgatódzott, ha ma is odajönne hallgatódzni, tüstént agyonlőném. Eszerint tehát bátyjához indult volna nemes Török György, de tudta vagy leg-

alább tudhatta, hogy bátyja otthon nincs, ángyával pedig haragba volt... Midőn hazament nemes Török György, a 6. tanúnak azt hazudta, hogy az istállóban feküdt, holott ezen tanú önön vallása szerint azon idő alatt az istállóban megfordulván, Török Györgyöt ott nem látta.

...a vétket bosszuló igazság véletlen eset által fejtett ki egy oly környűllást, mely e részben is minden kétséget eloszlat.

Ugyanis a C betűi jelentéshez ://:vel jelölve mellékelt tiszti vizsgálatban a 3. és 8. teljes hitelt érdemlő tanúk a vádlottakkal szembeállítva meghitelesített vallásaikban azt mondják, hogy ők együtt, és egyszerre jelen voltak, midőn nemes Török György önön házánál pasztitát (keresztelői lakomát) tartván, ott jelenlevő testvérbátyjával, nemes Török Péterrel összeveszett, ekkor Péter öccsétől, Györgytől bizonyos 8 ftból álló adósságát kérte, melyre György a tanúknak hallatára azt válaszolta Péternek, add meg te előbb azon 300 ftomat, melyet az ángyomnak, a te volt feleségednek Szécsiszentlászlón általam lett agyonlövétetéséért ígértél...

Nemes Török Péternek és nemes Török Györgynek élete folytáról elég legyen említeni azt, hogy mindazon tanúk, kik e pörhöz mellékelt tiszti vizsgálatokban megnevezetnek, és a vádlottakat isméri, azokat az egész vidékben közfélelmet gerjesztő gonosztevőknek és botrántoztató életűeknek nevezik olyannyira, hogy a B alatti bírói jelentés szerint vétkes tetteikről bizonyosságot tenni mindaddig nem bátorkodott senki, míg szabadlábban voltak.

Minthogy tehát ezen gonosztevők ellen a számszándékos gyilkosság, több rendbéli rablások, verekedések, tolvajlások megbizonyítottak, őket, kik polgártársaiknak ostorai, a közcsöndességnek, az értékbéli, sőt életbéli bátorságnak mindenkori megzavarói, kik a legszentebb kötelességeket és törvényeket lábaikkal tapodják, a törvények által vérengző vétkekre szabott halálos büntetéstől semmi védelem nem mentesítheti. Kéri azért a fölpörös tiszti ügyész a Hármaskönyv I. részének 15. cikkelye, és más több törvények értelmé szerint azokat hóhér pallosára ítéltetni, s gonosz tetteik által okozott károknak megtérítésében megmarasztatni".

A megye törvényszéke 1829. május 29-én hozott ítéletet. Mind Török Györgyöt, mind Török Pétert hóhérpallos általi halálra ítélték. Elrendelte ezenkívül a törvényszék azt is, hogy az általuk okozott károk és a fogság költségeit a vagyonuk egy részének eladásából kell megtéríteni. A per kötelező fellebbevitel útján a királyi kúriára került. Az ítéletet a vármegye 1831. április 18-i közgyűlésén hirdették ki: a Török-testvérek halálbüntetését öt-öt évi tömlőcbüntetésre mérsékeltek.⁷

Deák Ferenc a vármegyei országgyűlési követ

Deák Antal 1833-ban hanyatló egészségére tekintettel maga helyett Ferenc öccsét ajánlotta országgyűlési követnek. A Zala megyei közgyűlés egyhangúlag megszavazta a választást.

Deák Ferenc az országgyűléseken emberbaráti felszólalásaival, jogkérdésekben jártasságával teremtett tekintélyt magának. Ezek tárgya a lengyel menekültek

ügye, úrbéri törvényjavaslat, vallási türelem, szólásszabadság, az elavult törvények mellőzése, új törvények alkotása.

Az 1830-as lengyel felkelés leverése után az osztrák uralkodói kör az elnyomást fokozta. Büntetőperbe fogták az újitani vágyó országgyűlési ifjakat. (*Lovassy Lászlót és társait, Kossuth Lajost*).

Deák Ferenc jól ismerte a többévszázados büntetőjog-gyakorlatot, amely szerint a magyar politikai vádlottak ügyében a király által kirendelt rendkívüli bíróság titkos utasítások által szerint ítéltkezett.

Deák ez ellen 1839. október 3-án elmondott beszédében tiltakozott. Indoklása szerint az ország rendes bírósága elé tartozik a felségsértés és a hűtlenség bűnének elbírálása. Az 1790 évi 56. tc. rendes bíró-ságról szóló kifejezése nem csak a bíró személyét, hanem a törvénykezés rendjét is jelenti.

Deák jogtudósi adottságát a báró Wesselényi Miklós elleni – 1835-től 1839-ig tartó – felségsértési perben is érvényesítette. Wesselényi 1834 decemberében a Szatmár vármegyei közgyűlésen a reformkor szellemében szólalt fel. A kormány századok óta köznépoltalmazó álarcot visel. Az a célja, hogy a parasztságra úgyszólván örökségül maradjon a nemesség elleni gyűlölet. Ez lázadást szülhet, amelyet a kormány elnyomna. „*De jaj lenne akkor nemzeti függetlenségünknek*”...

A jogügyi igazgató (az akkori kor legfőbb ügyésze) hűtlenség miatt vádlevelet nyújtott be, mivel a kormány megsértése egyben felségsértést képez.

Deák Ferenc dolgozta ki a védekezés elveit. A kormány és a fejedelem (a király) a magyar közjog szerint nem egy. *Wesse-*

lényi a kormányt bírálta, tehát felségsértést nem követett el. A vármegyei közgyűlésen elmondottakért csak a vármegyei közgyűlés vonhatja felelősségre.

Mint ismeretes, a királyi tábla Wesselényit felmentette ugyan a hűtlenség vádjára alól, de államellenes, nyílt felkelésért három év börtönre ítélte.

Deák Ferenc az 1839/1840. évi országgyűlésen tovább lépett a politikai perekben elítéltek, így Kossuth Lajos – kiszabadítása érdekében is. Kijelentette, a nemzet nem kegyelmet, hanem igazságot és jogot akar. 1840. május 1-én V. Ferdinánd az összes politikai per következményeit megszüntette. Tehát nem kegyelmet gyakorolt. Az elítélteket szabadon bocsátották.⁸

Deák Ferenc ügyészi, táblabírói tapasztalatai alapján élére állt az ismét erősödő büntetőjogi reformnak.

Az 1839-40. évi országgyűlés határozata nyomán három bizottság jött létre a büntetőanyagi-jogi, a büntető-eljárási és a börtönügyi jogszabályok tervezetének kidolgozására. Deák Ferenc a büntetőtörvénykönyvet megalkotandó bizottság tagja lett. Soha nem törekedett vezető szerepre, egyéniségéből adódóan anélkül is annak fogadták el. Az országgyűlési bizottságokat a nádor 1841. novemberében hívta össze. Ebből az alakalomból a Pesti Hírlap külön cikkben üdvözölte Deák Ferencet.

„... A büntetőjogi eszmék phasisai az emberi nem civilisatiójának világútjában tájékozódó mérföldkövek gyanánt állanak. Egy büntetőtörvénykönyv által egy nemzet civilisatiója fölött tén szízesadokra koczká vettetik, mert büntetőrendszer néperkölcisiségnek, nép jellemnek, népnevelésnek nem egyedüli, de egyik leghatalmasabb factora, s

egyszersmint szögletkő a polgári szabadság épületében; mert büntetőtörvény teremthet, büntetőtörvény ronthat jogállapotot, pedig ebben fekszik a kezeség, hogy a szabadság írott malasztja gúnynyá ne változzék az életben. Érezték e roppant fontosságot az ország rendei, midőn a büntetőrendszeri javaslat kidolgozására hazánk legjelesebb fia, a politikai színezetek kitünőbb notabilitásai közül választottak; de érezik e fontosságot az ország lakosai, mert e választmány munkálata oly momentum nemzeti életünkben, melynek tömérdek remény, tömérdek aggodalom néz elébe. Mi csuda tehát, ha ennyi várakozás és aggodalom közt, ha egy kétes, de sorsunkra nézve elhatározó jövendő küszöbén – egy jövendőnek, melynek alakja s jó vagy bal irányvétele egyenesen a jelen fiainak képességétől függ – mi csuda, kérdem ha ily jövendő küszöbén a polgári szabadság és jólét fogalmi szorosabban tapadnak a lélekhez, s az ember szeme oly örömet áll meg oly nyugponon, melyhez annyi remény s a féltékeny rokonszenv ragad? Mi csuda, ha ily érzelmek közt az országos választmány a legfeszültebb figyelem tárgya, és ha a nép már előre kijeleli embereit, kiknek lelkületétől és gondolkodásától féltékenyül ápolt reményeinek teljesültét várja? Mi csuda végre, ha e népbizalmat, népszerűtetet, népszenvet leginkább Deákban látjuk központosulni?”

Kommentár nélkül csak megjegyzem. Bö százötven éve az újságolvasót még érdekelte a Btk. tervezete, az újságíró emberközelségbe hozza a kodifikátort. Egy volt ügyész, egy megyei országgyűlési követet népszerűtetéssel jellemeztek.

Pulszky Ferenc *Életem és Korom* című munkájában megrajzolta Deák Ferenc jogalkotói magatartását.

„A mint a büntető törvénykönyv kidolgozásához hozzálátunk, Deák mindjárt kifejtette nézetét, hogy a büntető törvénykönyv nem csupán a bírák és ügyvédek számára készül, hanem főleg a nép számára, annak tehát oly nyelven kell írva lenni, hogy azt megérthesse minden vádlott, e szerint világos legyen, egyszerű s kerülje a tudós technikai kifejezéseket. Ezután reám bízta az adatok összeszedését; minden cikkknél elő kellett adnom a Code Napoléon s mintegy 14 codex szövegét, ezeknek egymástól való eltérését, s hol voltak, Mittermaier nézeteit. Erre megindult a discussio, melynek bevégeztével mindegyikünknek a cikk szövegét kellett szerkeszteni és fölolvasni; formulázásunkat Deák reassumálta, élesen megbírálta, s végre maga megírta vagy megdictálta a szöveget. A mint egy fejezettel bevégeztünk, lefordítottam németre s megküldtem Mittermaiernek, kinek észrevételeit még egyszer megfontoltuk, s hol elfogadtuk, hol elvetettük.”

Ugyancsak Pulszky Ferenc a Jogtudományi Közlöny 1890. évi 50-ik számában írta:

„Mindjárt első ülésünkben kimagyarázta nekünk Deák, hogy a büntető törvénykönyvet nem annyira a bírák, ügyvédek és szaktudósok számára kell készítenünk, mint inkább a nagy közönség számára, úgy, hogy minden vádlott, férfi és nő, még a béres és juhász vagy napszámos is megértse, tehát kerülnünk kell minden technicus terminust, az irány minden mesterkedését, minden félremagyarázható kifejezést, szóval, hogy

a törvény csak szabadosága által különbözzék a mindennapi beszédétől; továbbá, hogy a büntető codex célja nem lehet sem az elrettentés, sem a javítás, hanem csupán a megsértett erkölcsi érzületnek elégtétele, mely követeli, hogy a bűntény büntetését ki ne kerülje. Ezután rám bízta a külföldi büntető-törvénykönyvek tanulmányozását, különösen a Code Napoleont, a badeni törvényjavaslatot és Livingstonét, a melyet Louisiana állam részére készített; ennek azonban kevesebb hasznát vettük, mint a mennyit híre után ítélve, tőle vártunk. A többi különböző német kodex szövegét is kellett tanulmányoznom és minden cikkknél előadnom ennek formulázását s kiemelnem az esetleges eltéréseket. Erre elmondtuk véleményünket s miután megvitattuk a tárgyat, Deák reassumálta s fől szólított, hogy mindegyikünk formulázza azt. Bezerédy mindig az első volt, ki azzal elkészült, de ritkán találta helyeslésünket, azután következett Eötvös, Klauzál és én. Minden javaslatot megbíráltunk, kimutattuk a hiányokat és hibákat, legszigorúbban Deák, ki a vita után maga is hozzálátott a formulázáshoz, fölolvasta előttünk, meghallgatta észrevételeinket, nem vette rossz néven, ha azt sem találtuk tökéletesnek, javított rajta s végre tollba mondta. Ily módon készült szorgalmas, szakadatlan munka után a büntető törvénykönyv javaslata, melyben minden szó a Deáké.”

Deák Ferenc az igazságügyi miniszter

Deák Ferenc ügyészi, vármegyei, országgyűlési és jogalkotói tapasztalatai által 1848. márciusában méltán lett az első felelős magyar kormány igazságügy-mi-

nisztere. Elsőként ő szabályozta országos hatáskörű miniszteri rendeletben az ügyészek feladatát.

A sajtóról szóló 1848. XVIII. törvénycikk 18.§-a felhatalmazta az igazságügy-minisztert, hogy a megalakuló sajtóvétségek felett ítélező esküdtszékek működését rendeletben szabályozza. A szám nélküli, 1848. április 29-én kelt IM rendelet ügyészekre és bírákra vonatkozó szakaszaiból idézek:

26.§ „A'közvádoló, perbefogás' esetében legfeljebb három nap alatt tartozik a'13.§. alatti bíróság elnökét esküdtszék' tartására felhívni, 's a' vádlevelet kezéhez küldeni.

27.§ A'vádlevélnek magában kell foglalnia:

- (a) azon nyomtatványnak, vagy metszvénynek pontos megjelölését, 's azon helyeknek, vagy részeknek fel-
említését, melyeken a' vád alapul,
- (b) azon vétség 'megnevezését, mely miatt a' vádlott perbefogatott, 's a' törvény' azon szakaszának felhívását, melybe a' vádbeli vétség ütközik,
- (c) a'bevádolt személy'nevét, polgári állapotát, lakását, tartózkodási helyét,
- (d) azon tanuk', és műértők'lajstromát, kiknek megjelenését az esküdtszéki tárgyalás'alkalmával a'közvádoló szükségesnek tartja.

28.§ A'vádlevél két párban küldetik be az elnöknek, ki a'fennforgó körülményekhez képest az idézési határidőt bennök kijeleli, 's erről a'törvényhatóság'elnökét az esküdtszéki tagok'berendelése végett is nyomban értesíti.

29.§ A'13-ik § alatti törvényalkalmazó bíróság'elnökének aláírásával ellátott

vádlevél' egyik párja a'közvádlónak visszaadatik', a'másik pedig legalább 14 nappal a'megjelenési határidő előtt a'vádlottnak kezéhez szolgáltatatik. Ezen 14 naphoz még annyi nap toldatik, mennyi hat-hat órai távolságra fekszik a'vádlott 'lakhelye az ítéelő eljárás' székétől.

30.§ Midőn a'vádlott a'maga védelmére tanukat vagy műértőket kíván az esküdtszék elébe rendeltetni, tartozik azokat a'vádlevélnek vétele után 3 nap alatt a'bíróság elnökének kijelelni.

31.§ A'vádló's a'vádlott által berendeltetni kívánt tanuk'és műértők' lajstroma, melyre a'bíróság'elnöke az általa kitűzött megjelenési napot feljegyzí, a'bűnvizsgáló bírónak adatik ki, 's ennek kötelessége a'tanukat és műértőket a'kitűzött határidőre berendelni.

54.§ Az elnök, miután a'felebb említett kérdéseket a'vádlotthoz intézte, a'közvádlóhoz, és védőhöz fordul, emlékeztetvén őket a'törvény irányti tiszteletre, és azon kötelességökre, mely szerint jogaik' gyakorlatában illedelemmel tartoznak eljárni.

55.§ Minek előtt a'perbefogó végzés,'s a'vádlevél olvastatnak fel a'jegyző által, azután, ha a'vádlott nem akar nyilatkozni, a'kérdéses nyomtatványok, vagy metszvények'bemutatása's illetőleg felolvasztatása után, a'vallomástételeik előtt megeskütendő tanuk és műértők kihallgattatnak.

56.§ Vallomása közben a'tanú, vagy műértő félbe nem szakaszthatatik, ennek berekesztése után azonban a'vádlottnak vagy védőjének joga van a'tanuhoz kérdéseket intézni,'s az ellene vallottaknak személyes hitelessége, és előadása ellen mind azt felemlíteni, mi támaszul szolgálhat a'védelemnek.

57.§ *A megbecstelenítő, meggyalázó, sértő állítások'bebizonyítására nézve az 1848:XVIII-ik törvényczikkely'24-ik's 25-ik §-ában foglalt külön rendelkezés szolgáland sinormértékül.*

58.§ *A'birák, az esküttek's a'közvádoló mindazon kérdéseket intézhetik a'tanukhoz, melyeket az ügy kifejlésére szükségeseznek gondolnak.*

59.§ *A'bűnvizsgálati irományok'egyese pontjai a'birák, esküttek, közvádoló, vagy védő'kivánságára a'jegyző által felolvasattnak, de a'bűnvizsgálati írott tanuvalomások csak annyiban olvastatnak fel, mennyiben a'tanuknak élőszóvali, 's az eskütszék színe előtti kihallgatása, időközben történt haláluk miatt, vagy egyéb okoknál fogva lehetetlenné vált.*

62.§ *A'bíróság'elnöke akár a közvádoló akár a'vádlott'kivánsatára, 's önmagától is, ha a'kiviláglás'eszközlésére szükségesnek tartaná ülés közben új tanukat, vagy müértöket is rendelhet be kihallgatás végett.*

63.§ *Kihallgattatván ekkép a'tanuk és müértők, a'közvádoló a'vád'pontjait, a'vádlott és ennek védője pedig a'vedelem pontjait összefoglalják; a'közvádoló a'vedelemre válaszolhat, de a végszó mindig a vádlottat, és védőjét illeti".*

Mai szemmel olvasva, a fenti szakaszok frissek, örök életűek. Régóta más már a büntető-eljárási jogszabály, de az idézett rendelet elemei a mai jogszabályban is megtalálhatók. Deák Ferenc rendelete az egyik olyan „kincs jogszabályunk”, amelyikben benne gyökeredzik az ügyészség létjogosultsága. Ismemünk kell.¹⁰

A független magyar felelős minisztérium alakításáról szóló 1848. III. t. cz. igen szűk szavúan rendelkezett az igazságügy-

minisztériumról. Így hát saját hatáskörét a miniszter maga állapította meg.

Deák Ferenc nem hagyott kétséget a felett, hogy törvény hiányában is – hozzátehetjük sürgető szükségből – az igazságügy miniszter a magyar igazságszolgáltatás feje. Erről szól az 1848. május 5-én kiadott 349. sz. körlevele.

„Az igazságügyi miniszter felügyel az egész polgári törvénykezésre, ideértve a szentszéki, bányászati s váltói bíróságokat is. Felügyel a büntető törvénykezésre, börtönökre, közvádlokra s eskütszékerekre, az ügyvédi kar viszonyaira s a hiteles helyekre. Ugyanazért minden ezekre vonatkozó jelentések s folyamodások az igazságügyi miniszterhez intézendők.”

Határozott, céltudatos hangvétel.

De tovább idézem **Deák Ferenc 1848-as igazságügyi miniszter körlevelét.**

„A királyi fiscussal s a királyi ügyek igazgatóságának egész személyzetével csak annyiban leendő érintkezésben az igazságügyi minisztérium, amennyiben törvény szerint nemely büntető perekben a királyi fiscust illeti, mint közvádlott, a felperesség. S e végre külön egyének fognak, mint országos közvádlok, kijelentetni, s azoknak hivatalos eljárására az igazságügyi miniszter ügyelendő fel. Minden egyéb tárgyakban a királyi ügyek igazgatósága a pénzügyi miniszter alatt áll, ugyanazért oly folyamodások, melyek a királyi fiscust más egyéb viszonyokra nézve tárgyazzák, nem az igazságügyi miniszterhez utasítandók.”¹¹

Tudjuk, hogy a legsúlyosabb bűnügyekben (pl. hűtlenség, nagyobb hatalmaskodás) a királyi ügyek igazgatója, más néven a jogügyi igazgató indított pert

az elkövetők ellen. 1848-ban e feladatot az államügyészek vették át. Erre utal Deák fenti körirata. Deák e téren is igen határozott volt. Példa erre az 1848. augusztus 8-án kelt rendelete Zala megyéhez, amely a Pusztaszentlászló környéki, a nemzetőri szolgálat megtagadásával kapcsolatos lázítás letörésére irányult.

„Lázítással s bujtogatással terhelt Németh István, Koltai Gábor s több bűntársaik ellen tartott rögtönítélő bíróságuknak folyó év július 3-ról az 1131.szám alatt kelt jelentésük mellett felküldött jegyzőkönyvét, nem lévén iránta különben a bíróság eljárását illetőleg semmi észrevételem, önöknek ezennel visszaküldvén, egyszersmind értesítem, miszerint annak nyomán Korcsmáros János, Németh István, Koltai Gábor (és 7 társuk) az illető közvádoló kellő meghallgatása után mint a közhatalom ellen nyíltan feltámadók, és megyeszerzte fegyveres kézzel a közállamdalom ellen lázítók, az 1723. (évi) 9. Törvénycikk értelmében honárulási perbe fogatni (...) rendeltettek, s ennek folytán önöket ezennel oda utasítom, hogy a fentnevezett honárulási vétséggel terhelt egyéneknek minden ingó és ingatlan javaikat azonnal összeiratván, a királyi ügyész részére törvényes zár alá vétessék. Farkas Imre főszolgabírájoktól pedig, s netalán vele volt esküdtjétől, a folyó évi július 23-án Pusztadericsen és Pusztamagyaródon a lázadók által hivatalos eljárása ellen intézett eseményről bizonyítványt vétetvén, mind azt, mind az ezen lázadásra vonatkozó későbbi nyomozási iratokat a tény bővebb felvilágosítása végett késedelem nélkül ide felterjesszék (...).

Egyéberánt a többször említett hűllenségi perbe fogandó egyének az álladalmi börtönökben jelenleg alkalmasan el nem helyeztethetvén, további rendeletig az álladalom költségén a megye börtönében lesznek tartandók.”¹²

Nagyon jellemző az első igazságügyi miniszter határozottsággal párosuló demokratikus magatartása is. Körlevelének ezt a részét is idézem:

„Hivatalos levelek, melyek az igazságügyi miniszterhez íratnak, azon egyszerű cím alatt: ...az igazságügyi miniszternek hivatalból postán Budára intézendők.

Magánfolyamodók írják a miniszterhez intézett folyamodásaikat ugyanazon egyszerű cím alatt, de a folyamodvány külsején a folyamodonak neve s a folyamodás tárgyának rövid megemlítése kitétéssék.

A folyamodó leveleket s egyéb nem postán küldött hivatalos iratokat Pesten Tóth Lőrinc miniszteri titoknak úrnak hivatali szobájában (jelenleg az István főherceghez címzett vendéglő 27-ik száma alatt) reggeli 9 órától 12-ig, vagy Pedig Budán az igazságügyi minisztérium iktatóhivatalában az országházában szintén reggeli 9 órától 12-ig kell beadni.

Aki valamely hivatalos ügyben az igazságügyi miniszterrel személyesen kíván szólni, azt a miniszter tulajdon szállásán mindennap délelőtti 9 órától 10-ig elfogadja, hacsak rendkívüli hivatalos foglalatossága, mint például miniszteri tanácsnak éppen ezen időre eshető összehívása azt lehetetlenné nem teszi. Glyczy Kálmán álladalmi titkárral pedig a véle hivatalos dologban ér-

tekezni kívánók hivatali szobájában, Budán az országházában a délelőtti órákban naponként érkekezhetnek."¹³

Ekkor már küszöbön állt Jellasics József horvát bán hadseregének 1848. szeptember 11-i támadása Magyarország ellen.

E vész előérzetében gróf Batthyány Lajos miniszterelnök és Deák Ferenc igazságügyi miniszter augusztus vége óta Bécsben tartózkodtak a béke megóvása érdekében. Sem V. Ferdinánd, sem az osztrák minisztérium nem tárgyalt velük.

Batthyány és Deák szeptember 10-én kudarccal érkeztek haza. Mindketten lemondtak.

Deák, mint országgyűlési képviselő Batthyányval ismét békekövetségbe ment Windischgrätz-hez, aki a küldöttséget 1849. január 3-án nem fogadta.

Deák Ferenc, „a haza bölcse”

Deák Ferenc a forradalom és szabadságharc leverése után kehidai birtokán tartózkodott. 1850 tavaszán a pécsi hadbíró-ság idézésére megjelent. A bíróság bűncselekmény hiányában hazabocsátotta.

Az osztrák császári ház ismerte Deák higgadtságát, egyezsége készségét, országos tekintélyét, Schmerling osztrák igazságügyminiszter útján már 1850 tavaszán a maga érdekkörébe akarta vonni.

Schmerling látszólag jogismereti, szakmai ajánlatot tett. Arra kérte Deákot, hogy vegyen részt, a magyar magánjogot érintő bécsi tárgyalásokon.

Nyilván többről lett volna itt szó: együttműködésről.

Deák 1850. április 25-én adott válasza udvarias, önérzetes.

„A szíves felszólítás, amelyet Nagyméltóságod hozzám intézni ke-

gyeskedett, s méginkább e felszólítás megtisztelő módja köteleznek engem, hogy ezért Nagyméltóságodnak haladéktalanul köszönetet mondjak. Bármennyire hízelgő is azonban reám e megtisztelő felszólítás, kénytelen vagyok teljes tisztelettel bár, de egész határozottan kijelenteni, hogy ez ajánlatot el nem fogadhatom. A közelmúlt idők gyászos eseményei után, ily állapotok között, melyek még jelenleg is uralkodnak, lehetetlenség, hogy én nyilvános ügyekben közreműködhessek. Meg vagyok győződve, hogy Nagyméltóságod nem fog félreértetni. Kicsinyes ürügyet használni nem való szándékom, s úgy hiszem ez őszinte nyíltsággal Önnek ismert jelleme iránt a legnagyobb tiszteletet tanúsítom. Fogadja Nagyméltóságod kiváló tisztelem nyilvánítását, mellyel vagyok alázatos szolgálója”.

Deák Ferenc

Az Ausztriában, Döblingben gyógykezelt gróf Széchenyi István, Deák Ferencben látta az ország egyetlen otthon élő nagy politikusát. Hogy megkönnyítse Deák politikai közéletét, Széchenyi 1854. július 28-án a felesége nevére megvette Deák Ferenc 1872 holdas kehidai birtokát. Ezzel mentesítette Deákot a gazdálkodás időt, erőt őrölő feladatától. Az örökeladási szerződés szerint az évi 3. 300 Ft éves jövedelmet hozó majorsági birtokot 50. 000 pengőforintért vette meg.¹⁴

Deák Ferenc 1854-ben Pestre költözött és fokozatosan bekapcsolódott előbb az irodalmi, majd a politikai közéletbe. Felújította kapcsolatát báró Kemény Zsigmonddal és Vörösmarty Mihállyal. Országos, közvéleményt formáló személyiség-

g     p  tt ki a kehidai elz  rts  gb  l azáltal, hogy Vörösmarty 1855.   vi halálakor a Vörösmarty   rv  k részére országos gy  jt  st rendezett. Elhatározása elemi erővel hatott a lakosságra. 100.000 Ft-n  l nagyobb összeg gy  lt össze.

1858-ban a Magyar Tudományos Akadémia megbízásából feliratot szerkeszt az uralkodóhoz a tudomány és az irodalom magyar nyelven való tov  bbterjeszt  se védelmében.

1860-ban Ferenc József császár kihallgatásra hívatta Deákot, hogy megismerhesse politikai véleményét.

A császár elismerően sz  lt Vay kancellár előtt. *„Talpig becsületes, erős meggy  z  d  s  , logik  j   ember”.*

Ferenc József 1860-ban kiadta az Októberi Diplomát, amellyel Magyarors  got az 1847-es közjogi állapotra visszahe-lyezte. Az ennek nyomán létrejövő 1861-es országbírói értekezleten Deák is rész- vett. 1848 után személyesen először jelent meg az orsz  k közjogi, jogszolgáltatási életében.

Az országbírói értekezlet kiiktatta a császári rendeleteket és az orsz  k régi t  r- v  nyeit állította vissza.

A fokozatok k  v  tt  k egymást.

Az 1861-es országgyűlés összehívása Deákot belépteti ismét az országos politi- kába.

A politikailag ébredő nemzet óriási lel- ki terheket viselt. 1861. május 5-  n lett   n- gyilkos **Teleki László**, akit a sz  sz kormány 1860-ban adott ki Ausztriának.

A megrendítő esemény után Deák m  - jus 13-  n adta elő az országgyűlésen ja- vaslat  t, hogy a nemzet szabadság-kíván- s  gait felirati formában kell felterjeszteni az osztrák császárhoz. A felterjeszt  t Fe- renc József elutasította.

Deák az 1861. augusztusi újabb felira- t  ban fejtette ki a nemzeti állhatatosság ésszerű gondolatait.

„Ha kell, t  rni fog a nemzet cs  g- ged  s nélkül, mint ősei t  rtek és szen- vedtek, hogy megv  dhe  ss  k az orsz  k jogait, mert amit erő és hatalom el- vesz, azt idő és kedvező szerencse is- m  t visszahozhatják, de amiről a nemzet, félve a szenvedésektől, önma- ga lemond, annak visszaszerzése mindig nehéz és mindig kétséges.”

Ferenc József nem vitakozott. Az or- sz  ggy  l  st feloszlatta. Azonban Ausztria egymást követő vesztés háborúi – 1859.   prilis 23., 1859. június 4., 24. osztrák- sz  rd-frn  cia, 1866. június 16., július 27. osztrák-porosz háború – halaszthatatlanná tett  k a magyarors  gi állapotok ren- dez  s  t.

Deák Ferenc kiváló politikai előrelátó- s  val r   rzett a kiegyenlítés (mai szóval a kiegyezés) történelmi lehetőségére.

A Pesti Napló 1865.   prilis 16-i száma közölte Deák *„M  g néhány szó a Botschafter-nek április 9-iki cikkére”* ci- m  , a magyar történelemben röviden *„H  sv  ti cikknek”* megismert iratát.

Ebben Deák rámutatott arra, hogy az osztrák származású magyar királyok sorozatosan megszegték az ősi magyar alkot- m  nyt, de a törvénysértést önként meg- sz  ntett  k. Ezáltal a béke mindig Ausztria későbbi megmentését, megerősödését szolgálta.

  gy tett I. Lipót 1681-ben, de ezt ellen- súlyozta a Szatmári békekötés (1711). A II. József által félretett magyar alkot- m  nyt II. Lipót visszaállította (1790). I. Ferenc osztrák császár és magyar király 1823-ban sértette meg a magyar alkot- m  nyt, de már az 1825-i országgyűlésen

helyreállította azt. „Ily kiegyenlítések alapja csak a kölcsönös bizalom lehet.” ... *„Párhuzamosan a magyar alkotmánnyal megfér a közös uralkodó alatt, a közös védelem mellett, a Lajtán túli országok teljes alkotmányos szabadsága is.”*

Az 1865 decemberében összeült országgyűlésen Deák vezetésével elkezdődött a kiegyezés alapjainak lerakása.

1866. július 18-án Ferenc József előtt Deák szóban ismertette a kiegyezés főbb

elveit, az 1848-as törvények visszaállítását, a felelős magyar minisztérium felállítását. A felajánlott miniszterelnökséget, illetve a nádori tisztséget nem fogadta el.

A magyar országgyűlés az 1867. évi XII. t. c.-vel alkotta meg a kiegyezésről szóló törvényt.

Magyarországon véget ért a feudalizmus. Megkezdődött a polgári átalakulás.

Dr. Szendrei Géza

Jegyzetek

1. II. Rákóczi Ferenc Emlékiratai. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979. 64. o.

2. Gróf Széchenyi István Politikai Iskolája. Pest, 1863. 325. o.

3. Deák Ferenc ügyészi iratai. Sajtó alá rendezte Molnár András. Zalaegerszeg, 1995. A továbbiakban Deák Ferenc ügyészi iratai.

4. Magyar Történelmi Társulat. Kosuth Lajos összes munkái. Ifjúkori iratok, Törvényhatósági tudósítások. Budapest, 1966. 4. kötet. 196-198. 252-254. o.

5. Dalmady Győző Költői és Próza munkái. Budapest, 1936. 129-161. o.

6. Vukovics Sebő visszaemlékezései 1849-re. Budapest, 1982. 176. o. Sajtó alá rendezte, jegyzetekkel ellátta Katona Tamás.

7. Deák Ferenc ügyészi iratai 153-161. o., 118-126. o. tartalmazzák a teljes szöveget.

8. Deák Ferenc válogatott munkái. Remekírók Képes Könyvtára. Budapest, X., XI. o.

9. Fayer László Az 1843-iki Büntetőjogi Javaslatok Anyaggyűjteménye. Budapest, 1896. I. kötet 95-97., 120-121. o.

10. Országos Levéltár H. 69. IM doboz. 1848. 4. kútfő 1. tétel.

11. Ember Győző. Az 1848/49-i Minisztérium Levéltára. Akadémiai Kiadó. 181. o.

12. Zala megye történelmi olvasókönyve. Helytörténeti szöveggyűjtemény. Zala megyei Levéltár. Zalaegerszeg. 1996. 210-211. o.

13. Ember Győző. Az 1848/49-i Minisztérium Levéltára. Akadémiai Kiadó. 182. o.

14. Zala megye történelmi olvasókönyve. Helytörténeti szöveggyűjtemény. Zala megyei Levéltár. Zalaegerszeg. 1996. 235-237. o.

A Szamosújvári Fenyítő Intézet 1861-ben

A szamosújvári királyi fegyintézet főépülete

Előzmények

A ma is működő fegyház története a 13. századig nyúlik vissza. A Kis-Szamos jobb partján épült Bálványos vára, s a hozzá tartozó Gerlahida 1291-ben jelent meg az okleveles anyagban. A 16. század elején rommá lett várat Szapolyai János parancsára kezdte újjá építeni Bánk Pál királyi várnagy. Újbálványos építését Martinuzzi Fráter György fejeztette be, 1542-ben, Domenico da Bologna tervei szerint. (Tinódi Lantos Sebestyén a várat már csak Újvárként (Wyvara) említette. 1552-ben a vár

az erdélyi vajdák birtokába került (előbb ecsedi Báthory András, majd Dobó István és Kendy Ferenc tartotta kezében. A török háborúk lezárta, majd a Rákóczi-szabadságharcot követő békekötés után a vár, mint fiscalis-jószág került a Habsburgok kezére. Így történhetett, hogy 1786-ban az „álladalmi foglyok” őrzésére szolgáló börtönné alakították. 1807-ig a rabok katonai felügyelet alatt állottak, attól kezdve „polgári” várnagy irányította a fegyőrök közreműködésével a fenyítő intézetet.¹

A Bálványoson épült kastély és vár nagyméretű, pentagon bástyákkal megerős-

sített, sokszorosan átépített s többször jelentősen megerősített építmény, ekkor Magyarország egyik legkorszerűbb erődítménye. 1619 és 1652 között Giovanni Landi, majd Agostino Serena irányításával többször is átépítették.² Evlija Cselebi 1661-ben úgy írta le a várat, mint nehezen bevehető erődítményt: „*egy nagy tó partján hatszögletű, erős építkezésű szép vár, hét új bástyával van*”. A vár 1670-ben készült ún. Priorato-alaprajza szerint az erődítmény megközelítően négyszög alakú volt, ötszögű, új-olasz rendszerű bástyákkal megerősítve. A várat két méter mély, 35-50 méter szélesű vizesárok vette körül. Az átlagosan három méter vastag és tíz méter magas védőfal és a hét és fél méter széles fal-szorost alkotó külső fal megbízható zsilipet alkotott. A délnyugati bástya védte a felvonóhíddal ellátott kaput. A Martinuzzi várkastély, a kápolna, s egyéb rendeltetésű kiszolgáló épületei a védőfal és a bástyák által közrefogottan állottak a térség közepén.

A keleti bástyában volt a földbe mélyesztett tömlőc, ahol fogva tartották, majd kivégezték 1594-ben a fejedelem (Báthory Zsigmond) törökös politikája ellen lázadó Báthory Boldizsárt és Kovácsóczy Farkast. A börtönben raboskodott Kendy foglyaként 1556 novemberétől egy esztendőn át, szökéséig Dobó István szamosújvári várkapitány és erdélyi vajda is, az egri hős.

A várat már, mint fenytőházat építették át. 1850-ben szűnt meg a II. Rákóczi György idején emelt északi bástya, 1874-ben a nyugati várfal, 1883-ban a középkori tömlőcnek helyt adó keleti bástya. 1856-ban a várat háromemeletes börtön-épülettel egészítették ki. (Híres foglya volt a várnak Rózsa Sándor 1869-től haláláig. Sirja a fegyház melletti rabtemetőben ma is látogatható.³)

A vár együtt növekedett a várossal. A 17-18. században Moldvából menekülő örmények telepedtek a kicsiny faluba, s jelenlétük megindította a városiasodás folyamatát. A falucskából várossá növekedő Szamosújvár 1791-ben jutott városi rangra és 1839-ben már szabad királyi város lett. A város és a vár jelentőségét együttesen emelte az ország egyik legnagyobb fenytő intézetének jelenléte. „*Híressé ezt várat nem hadiesemények tették, hanem az, hogy 1786 óta fogház*”⁴

A szamosújvári tartományi börtön

A vár hadi jelentőségét már a 18. század elején elveszítette. 1706-ban a katonai vezetés törölte Szamosújvárt a hadi várak sorából, s ettől fogva, egészen 1786-ig kasszányaként funkcionált. A határörvidéken állomásozó ezredek átszervezése kapcsán a kincstár még elidegenítését is fontolóra vette. Ebben a helyzetben 1786. március 27-én II. József rendeletére a szamosújvári katonai vár provinciális börtönné alakult át. Az erdélyi kormányzóság indítványára kibocsátott elhatározás nyomán a megyei börtönök rabjait gyűjtötték össze a várba. A döntést a közbiztonsági megfontolásokon túl az is alátámasztotta, hogy bár hadászati szempontból a vár jelentőségre sohase jutott, biztonsági szempontból kivívta a szakma elismerését⁵. A totális intézmények sajátja pedig, hogy ha egyik irányból biztonságosan szigeteli el a külvilágot, az a másik oldalról sem állítja túl nehéz feladat elé az őrsemélyzetet. Az eljáróság és a személyzet is katonai volt, a rabokat pedig a korábban raktáraknak használt kazamatákban helyezték el. Az 1787. január 1-én megnyíló büntetés-végrehajtási intézet az első esztendőben

már 151 rabot fogadott be. A börtönbe egyaránt kerültek férfiak és nők.

A rabokat kezdettől fogva igyekeztek munkával ellátni: az igazgatóság részben belső (posztó és halina) részben pedig külső (mezei, útépítési) foglalkoztatást szervezett. (Különlegessége az intézetnek, hogy 1836-ban az elsők között született itt meg Josintzi József lemondó igazgató jóvoltából a rabsegélyező alapítvány⁶.

1849-ben, a világos fegyverletételt követően a magyar börtönügy országos kezelése az osztrák kormány kezébe került. Ez a szamosújvári provinciális börtönnek előrelépést jelentett, ugyanis mint az ország egyik legnagyobb befogadóképességű intézete, már 1850-ben cs. kir. országos fegyháznak nyilvánították. Itt tudták igazán életbe léptetni az 1852. évi osztrák büntető törvény szabadságvesztés-büntetésre vonatkozó rendelkezéseit (miután más, országos intézet még nem létezett). Mint közismert, a magyar országos fegyintézeti hálózat további öt tagját (Illaván, Lipótváron, Vácott, Munkácson, Márianosztrán) 1854 és 1856 között állította föl az igazságügyi kormányzat. A másik erdélyi intézetet (nők részére) 1857-ben, Nagyenyeden építették fel. A fegyházfejlesztési program Szamosújvárrott nagyszabású építkezéseket hozott: 1856 és 1860 között a kincstár finanszírozott egy háromemeletes főépületet⁷. Ezzel a fegyintézetet immáron három egymástól udvarok által elválasztott épületblokk alkotta: a II. Rákóczi György építtette vár, a Martinuzzi vár és az új letartóztatási épület.

1850 után a szamosújvári fegyház a kolozsvári, királyi kormányzóság fennhatósága alá került.

A provizórium idején a fegyintézetek ugyan országosan a Helytartótanács fel-

ügyelete alatt működtek, a szamosújvári intézet azonban az erdélyi főkormánysház kompetenciájába tartozott. Az intézet rendszeres ellenőrzését a magyar királyi állam-számvevőség végezte.

Politikai változások 1861-ben

1859 júniusában Ausztria kétszer szenvedett súlyos vereséget Piemonte-ban a szárd és francia csapatoktól (Magenta és Solferino). Július 11-én a villafrancai fegyverszüneti tárgyalásokon lemondott Lombardiáról. Augusztus 22-én a magyarság számára szimbolikus jelentőségű aktusként, az uralkodó felmentette Alexander Bach belügyminisztert, aki a híres-hírhedt magyarországi diktatórikus berendezkedés atyjának tekintettek. Az udvar reformszándékát bizonyítandó rendi képviselő visszaillesztését helyezte kilátásba, protestáns autonómiát kínált és a községi törvény revízióját ígérte. Októberben miniszteri értekezlet foglalkozott már a magyar ügy rendezésével, s bár a kormányzat nehezen hátrált a már elfoglalt térréumokból, egy évre rá készen állott a terv az 1848 előtti magyar szervek visszaállítására, így az országgyűlés, a Magyar Kancellária, a Hétszemélyes Tábla újjászervezéséről. Az Októberi Diploma pedig helyreállította a Magyar Helytartótanács hatáskörét is⁸. Erdélyben a kormányzati változások a Helytartóság (a Statthaltereien in Siebenbürgen) megszüntetésében, és a helyébe állított Fő Kormánysház létrehozásában nyilvánultak meg. A Fő Kormánysház magától értetődően vette át a Helytartóság hatáskörét, közte a börtönök, javító-, jótékonyági-, emberieségi intézmények felügyeletét is⁹. A politikai erjedés Szamosújvárt is elérte. Szamosújvár városa 1861-ben tisztújítást hajtott végre,

„az alkotmány átalakulására” hivatkozva, „Szamosújvár alkotmányos hatásköre visszaállítása” okából. A város feledve a diktatúra éveit, újjászervezte apparátusát s ismét felállította a tradicionális városigazgató státuszokat. A közgyűlés május 15-én megválasztotta a posztra a tisztségviselőket, úgymint a polgármestert, a főbíró, a fő-és alkapitányt, a főjegyzőt, a tiszti ügyészt, a királyi-és majorsági pénztárnokot, a tanácsosokat, a levéltárnokot, az igazgatót, az írnokokat, a városgazdát, a fő-és másodorvost valamint a sebészt¹⁰. Az eljárást a királyi biztos jelenlétében folytatták le, mely már a választáskor konfrontációt idézett elő a város és a központi hatalom között. A város kérte, hogy a jövőben a királyi biztos tartsa távol magát a tisztújító processusoktól, mostani jelenléte ne alapozzon meg precedenst. A választás alapja, mint azt a jegyzőkönyv hangsúlyozta, az 1848: 23. tc. volt.

Ezzel egy időben, a változásokkal összefüggésben álló egyéb közigazgatási teendők elvégzésére is biztosokat küldtek ki. A börtönügyben is változásokat értelt az alkotmányos változás. A börtönügyi kormányzat igazodott az országos eseményekhez, s ennek megfelelően alakították át a börtönigazgatás rendszerét és szabályozását is. A császári és királyi volt Helytartóság közlése nyomán, mely szerint a Szamosújvári és Nagyenyedi fenyítő intézetek a királyi Kormánysház közvetlen felügyelete alá fog tartozni, a Fő Kormánysház javaslatot készített az átadás-átvétel lebonyolítására. „Miután Felségednek legkegyelmesebb akarata szerint Erdélynek úgy közigazgatási, mint törvénykezési hatóságai részint már újból szerveztetnek, részint pedig szervezendők, és úgy a hivatalok hazafiakkal töltetvén be,

előbbi alkotmányos hatáskörükbe vissza helyeztetnek, azon meggyőződésben van Felséged Hűséges Kir. Fő Kormánysháza, hogy a Szamosújvári Országos Fenyítő Intézet s illetőleg ennek hivatali személyzete is azon szoros viszonyról fogva, melly szerint egy saját országos és az ország tulajdonához tartozó intézet igazgatására van hivatva, azok közé sorozandó, melyeknek, hogy Felséged legfelsőbb aktsa valósággal teljesebben legyen, újból kell szerveznünk...”¹¹. A feladat alapos elvégzéséhez nélkülözhetetlen a viszonyok pontos ismerete, a számadások, a vagyonleltár, a személyzeti állapotok jegyzőkönyvi átvétele. Ferenc Józsefnek a Fő Kormánysház Rácz Péter, az 1849-ben hivatalából elmozdított volt igazgató visszahelyezését, Jakab Bogdán főkormánysházi tanácsos és Herczeg Lajos kerületi mérnök bizottmányi kinevezését indítványozta.¹² (Lényegében már ezzel egyidejűleg Jakab Bogdán utasította Herczeget az Intézet átvételéhez szükséges dokumentáció elkészítésére.)¹³

Jakab Bogdán, királyi fő kormánysházi tanácsos, a bizottmány vezetője, miután teljes vagyonleltárt kellett készíteni, kérte, hogy „az államszámvételezés kebeléből” egy hivatalnokot segítségére küldjenek s nevezzenek ki. A Főkormánysház Jakab Bogdán saját kérésére, az átvétellel kapcsolatos megbízás személyi költségeinek fedezésére 200 forint működési költséget is kiutalt.¹⁴

A fegyrintézet 1861-ben

1861. szeptember 26-i keltezéssel Jakab Bogdán az Államszámvételezésnek már jelentette, hogy a feloszlott Cs. K. Helytartóság keze alól a Kormánysház közvetlen felügyelete alá vonta az

Intézetet.¹⁵ Az intézetnek „Várnagy Rácz Péter kezelése alá lett számba adásának felvett össze írási jegyzőkönyvét bé nyújtatja az Orsz. Állami Számvevőségnek” – írta a jegyzőkönyvet kísérő levélben a kiküldött biztos, s egyben megjegyezte azt is, hogy ez a jegyzőkönyv a „tulajdonképeni átadási oklevél helyettesítője, mellyel a korábbi fenyítő intézeti igazgató Brühl Antal kezéből a hivatalába vissza helyezett Rácz Péternek az intézetet átadjuk”.¹⁶ A biztos hangsúlyozta, hogy az intézet felmérése során az igazgatási és technikai állapotokat, a belső szabályokat áttekintve igyekeztek javaslatokat is megfogalmazni arra vonatkozóan, hogy „mennyiben lehetne úgy célszerűség, mint költségkímélés tekintetéből amaz intézetet újból szervezni?”¹⁷

A megállapodatlan szóhasználatra jellemző a hivatalos iratokban feltűnően eltérő megjelölése az intézetnek. Országos Szamosújvári Fenyítő Intézet, Szamosújvári Országos Fenyítő Intézet¹⁸ Szamosújvári Fenyítő Intézet szerepel az aktákban, levelezésekben csakúgy, mint Szamosújvári Országos Fogház. Hasonlóképpen a fegyenc, rab, fogoly szóhasználat, bár ebben a jegyzőkönyv a fegyenc irányában mutat némi következetességet.

Igazgatási és őrszemélyzet

Az átvételkor az intézet személyzetét négy csoportra tagolták: igazgatási tisztekre, orvosi egyénekre, egyházi személyzetre és végül őrségi legénységre. Az igazgatási tisztek élén az igazgató állott. A szamosújvári intézet vezetésére várfelügyelői rangban még 1837-ben nevezte ki az uralkodó Rácz Pétert, aki munkáját korábban megelégedésre végezte. A szabadságharcot követő idők azonban őt is ki-

mozdították állásából. „az akkor be állott új rendszer kezelői által eltávolítottván” és ideiglenesen nyugállományba került. A jelenlegi igazgatóról, Brühl Antalról szűkszavúan állapította meg egy jelentés, hogy „sem nem hazafi, sem a hazai nyelveket nem érti, nem beszéli”.¹⁹ Az igazgató mellett működött az ellenőr (Bogner Josef), az első, a másod és a harmadírnok. (Ziveyer Ágoston, Noritsán Josef és Perndl Ignatz) Különlegessége az alkalmazásnak, hogy Ziveyr Ágoston első írnokot egyben a nagyenyedi női fegyintézet igazgatójaként is foglalkoztatták. A személyzet a fizetésen kívül (igazgató: 1.200 Ft, ellenőr: 800 forint, írnokok: 500-400-300 forintok) szállásra, tűzifára s az írnokokat leszámítva a várkert használatára is igényt tarthattak. A hatásköri elírások szerint az igazgató feladata volt „az egész intézetnek s annak minden ágazatainak főfelügyelete, minden pénzbeli bevételeknek és kiadandóknak a házirend fenntartásához elintézése, az őrség és a fegyencekre vonatkozó fegyelem rendben tartása, végül a lényegeseb beadványok ellátása”²⁰.

Gajzágó Miklós főorvos jussa 262 forint 50 krajcár, Nánási Miklós alorvosé 210 forint volt.

Az egyházi személyzet a Szamosújvári fegyintézetben, igazodva a foglyok ugyancsak sokszínű vallási összetételéhez, hét papot, illetve lelkészt és egy előimádkozót jelentett. Az intézetben működött római katolikus pap, református, evangélikus, unitárius lelkész, görög katolikus és a görög ortodox egyház papja, valamint izraelita előimádkozó. Az ő juttatásuk 31 forint 50 krajcártól 63 forintig terjedt, annak függvényében, hogy milyen gyakorisággal vettek részt a rabok lelki

gondozásában, hány szertartást vezettek. (A római katolikus és a görög katolikus papok minden vasárnapon és ünnepnapon miséztek, a református lelkész és a görög ortodox pap minden második vasárnapon tartottak istentiszteletet. Az izraelita előimádkozó szombatoként és nagyobb ünnepeken, az evangélikus és az unitárius lelkészek évente csak négy alkalommal jöttek az intézetbe.).

A fegyintézet őrségéhez tartozott szabály szerint 1860 decembereig egy őrmester, tíz káplár és száz közőr, illetve munkavezető. A katonai jellegű beosztást ekkor felváltotta egy polgáribb beosztási rendszer: az őrmester megnevezését őrpáncsnokra, a káplárét vezérőre, a közőret felügyelőre változtatták. Az adatfelvétel időpontjában, az intézetben az őrpáncsnokon kívül egy első és hat másodosztályú vezérő, 9 munkavezető felügyelő, 82 első osztályú és öt másodosztályú felügyelőt alkalmaztak²¹. A fegyőrök felszerelése a katonai eredetre utalt. Minden őrszúrnyos löfegyverrel és karddal rendelkezett. Ruházatuk sötétzöld posztóból készült kabát volt, búzavirágkék hajtókaival és zöld gombokkal. Az örök évente jogsultak voltak egy nadrágra, egy sűrke posztómellényre, egy sötétzöld posztósapkára, egy pár csizmára, egy köpenyre. A „*hordidő*” után (a köpeny esetében három, a kabátnál másfél év) a ruházat megújítását igényelhették.²²

A biztosok megállapítása szerint „a fegyenczek őrzete célirányosan van elintézve, mindennap áll 2 vezérő 30 felügyelővel őrzeti szolgálatban”. 21 felügyelő egy vezérővel a hét belső, kilenc felügyelő egy vezérővel a három külső őrhelyet biztosította. A munkán lévő rabokat húsz másik felügyelő vigyázta²³.

A fegyencsek

A fegyintézet egy évtől 10 évig terjedő büntetésre ítélt fegyencet fogadott be. A férőhelyek száma hivatalos megállapítás szerint 1028 volt.²⁴ 1861. június 19-én az intézetben 849 regisztrált fegyencet tartottak nyilván.²⁵ A jegyzőkönyv szerint 163 közülük kórházi ápolásra szorult az adatfelvételkor, 146-an a takarítást, ruhamosást, borotválást stb. végezték, 207 rabot tudtak a különféle műhelyekben (szakácsként, szabóként, vargaként, asztalosként, kerékgyártóként, esztergályosként, kádárként, kosárfonóként, ácsként, kőművesként, kovácsként, lakatosként, kanálkészítőként) foglalkoztatni, a többi „*dolgatehetetlen*” volt.²⁶

A bútorrellátás kapcsán felsorolta a jegyzőkönyv azokat a műhelyeket, melyek felszerelési tárgyakra szorultak. Ezek a következők voltak: asztalos, kovács, lakatos, kádár, esztergályos, szabó, varga, kőműves, posztó, vászon és végül a malom.²⁷ A munkáltatás kapcsán kitért a gyárüzemekre is. A műhelyek mellett két gyár méretű kapacitásról tett említést a jegyzőkönyv, így a posztógyárról és a vászongyárról. Miután a fegyintézet teljes ruhaellátásáról maga gondoskodott, a gyárak létjogosultsága aligha volt megkérdőjelezhető. A posztógyárnak „a leg súlyosabb fegyenczek elfoglaltatása mellett főbb elhivatása, hogy általa az intézetben szükségeltethető különféle pokroc-*posztó neműek készíttessenek*” ezért szabályzatnál fogva „csak ezen szükséglet fölötti gyártmányok adhatók el már magán feleknél”.²⁸ A vászongyár célszerűtlen elhelyezése, rossz állapota és megkérdőjelezhető nyereségessége miatt éppen felszámolás alatt állott.²⁹ Az egyéb üzemek kapcsán sorolta fel a bizottmányi

jelentés azokat a foglalkoztatási formákat, melyek ezidőtájt lehetségesek voltak. Ezek: asztalos, esztergályos, kádár, kerékgyártó, kovács, lakatos, kőműves ács, varga, szabó, órás, gombkötő, kefekötő, kósárfonó, kőfaragó, kanálfaragó³⁰.

A fegyencek befogadásáról az átadási jegyzőkönyv elsősorban az értékek megőrzése oldaláról taglalta a befogadást. „*A fegyenczek a fenytető intézetbe megérkezve, minden maguknál lévő vagyont, úgy szintén rajtok lévő öltönyt is kötelesek az intézetnek átadni, a melyek nekik rabságok letelte után vissza adatnak. Az ilyen letétemények nagy gondossággal vétetnek el és szigorúan jegyeztetnek fel*”.³¹ A fegyintézetben a rabok nem viselhették saját ruhájukat, csak az intézetit. Maguk a ruhák a fegyintézet műhelyeiben készültek, cseréjükre vonatkozóan csak annyit rögzítettek a jegyzőkönyvben, hogy a szokás szerint a ruhák „*mind addig használatban tartandók, míg merőben haszonvetetlenné válván, azoknak számadásbeli kitörlése bizottmányilag meg nem állapítatott*”³². Vagyis „*hordidőt*” (melyet az őri ruházatnál alkalmaztak) itt nem rögzítettek. A ruha hordásának tartamát tehát annak állapota határozta meg.

Pénzügyek

Az Intézet saját jövedelemmel, bevétellel nem rendelkezett, hasznot hajtó ingatlan a tulajdonában nem állott. Finanszírozása a császári gyakorlatnak megfelelően az államkincstárból történt. A fegyintézet vezetőjének éves költségvetést kellett beterjesztenie, amelyet jóváhagyás után pontosan végre kellett hajtani. A bürokratikus pénzügyi gépezet elvárásainak megfelelően havonta is kellett két hónapra előre megbecsülnie a felmerülő költsé-

geket és ezt a részki költségvetést is be kellett nyújtania. Ezt előbb az állami számvétség vonta vizsgálat alá, majd a királyi főkörmányszék szakértője. Jóváhagyásuk esetén a cs. kir. Pénzügyi Igazgatóság, a helybéli cs. kir. Adópénztáron keresztül utalta ki a szükséges összeget az intézetnek.³³

Az intézetnek részletes elszámolással kellett bizonyítania a kiadások jogosságát. Hogy ez kívánnivalót hagyott maga után, arról a jegyzőkönyvnek az a bejegyzése tudósít, amely ugyan nyugtázza az 1856. évi zárszámadás „*feloldozását*”, ugyanakkor rögzíti hogy az 1858. évi elszámolással még mindig problémák vannak, „*annál fogva megintetett az igazgatóság, hogy ezen hátralékban lévő felvilágosításokat legsietősebben illő helyre juttatni*” igyekezzen³⁴.

Többek között ez a fajta költségvetési szemlélet tette érdektelenné az igazgatóságot abban, hogy különféle vagyoni értékű jogait pénzre váltsa. Például a Grünwald Hermánnal kötött szerződés értelmében az élelmezést bérlő vállalkozó, térítés és ellenszolgáltatás nélkül jutott hozzá a mészárlási joghoz³⁵.

Az átadás – átvételkor készített jegyzőkönyv pontos felmérést készített a fegyintézet pénzügyi helyzetéről, a követelésekről és tartozásokról. Az intézet kintlévőségei részben a munkáltatással kapcsolatosan megelőlegezett kiadásokból, részben pedig az intézet által teljesített szolgáltatások be nem hajtott ellenértékéből tevődtek össze. Az intézetben működő posztógyár nyersanyagvásárlásra fordított előlegként jutott hozzá 3869 forinthez és 49 krajcárhoz, melyet azonban az elkészült posztó eladásából a biztosok szerint fedezni lehet. Kevésbé valószínű a behaj-

tása azoknak a díjaknak, amelyeket a rabok törvényszékhez kísérése fejében, jogszabály szerint elvárt volna a fegyintézet. Így a feljegyzés szerint „*fegyencz Pulika Simonnak az udvarhelyi kerületi törvényszékhez átszállítása alkalmával a kísérő csendőrségnek előlegezett 52 forint 52 krajczárt az illető törvényszékek költségfedezete pénzéből kellett volna megtéríteniök*”³⁶. A különböző, törvényszékek által meg nem térített összegek szép summára rúgtak még akkor is, ha az egyenkénti díjak nem is lettek volna nagyon magasak (Marosi Gregor átkísérése Károlyfehérvárra 15 forint 75 krajcárba, Balogh Antalé Marosvásárhelyre 52 forint 50 krajcárba, Szász Pálé Udvarhelyre 50 forintba, Csikeli Istváné Besztercére 12 forintba, Gyne Togyaré Szalontára 25 forintjába került az intézetnek és így tovább). Külön rovatot képezett Gajzágó Lukács főorvos tartozása, aki „*szabályellenesen*” rendelt a fegyenceknek gyógyszereket, amelyeknek árát az intézet vezetése rajta akart behajtani.³⁷

Elhelyezés

A bútorok és felszerelési tárgyak jegyzékéből kiolvasható, hogy milyen berendezést kellett biztosítani az irodákba, az őrtanyára, a „*papok helyiségébe*”, az orvosi rendelőbe (kórházba) a konyhába, a mézsárszékre, a kocsmába, a tűzoltóknak, a börtönszobákba és a különböző foglalkozások műhelyeibe, gyári helyiségekbe.³⁸

Élelmezés, ellátás

Az intézet szerződésben állapodott meg Grünwald Hermán vállalkozóval a fegyencek élelmezéséről. A szerződést egyébként a Helytartóságnak be kellett

mutatni, amelynek hozzájárulása nélkül a megállapodás érvénytelen volt.³⁹

Az intézet felszerelésre, használati tárgyra és anyagokra vonatkozóan is szerződésekkel biztosította magát. „*A világi tási anyagok ú.m. mécs, olaj, faggyúgyertya*” és a kapcarongyok (a „*lábbeli kendők*”) szállítására Novák Izsákkal, a tűzifára a Dési cs. kir. Erdészeti Hivatallal, az írószerekre Gajzágó Jánossal, a szalmaszállításra Blau Józseffel, a cipőbőrre Sigmond Jánossal kötött megállapodást. A „*korcsmáltatási*” jogot Szamosújvárnak adták bérbe, a kémények tisztítására Niksih Károllyal szerződtek⁴⁰. Érdekes információ az intézet „*jóváhagyott*” fogyasztása ezekből a tételekből. (A korábbi helytartóság ugyanis igényt tartott a szükséges, megrendelt anyagok engedélyezésére is). A mécsesekbe a felhasználható olajmennyiség például 28 mázsa ötven font volt, mely 75 lámpával számolva, mécsenként 38 font olajat jelentett.

Jelentések

Az intézetnek rendszeresen kellett jelentéseket készítenie, s azokat „*felküldenie*” a felsőbb hatóságoknak. A havi jelentésben szerepelt az aktuális fegyenclétszám, a fegyencek fegyelmi büntetései (bőjt), a havi pénzszükséglet és pénzforgalmi beszámoló (részletezve az utalványozott, a kiadott, a bevételezett, a külön tételként könyvelt összegek, az iparüzemi kiadások és bevételek). Negyedévenként készült jelentés a fegyenc-és őrszemélyzeti ruháztatásról, a külön bevételi és kiadási tételekről, a törvényszékek által beküldött és az elbocsátandó fegyencekről. Az évi jelentés a pénzelszámolásra (részletes zárszámadásra), a bútorok, kellékek, eszközök és anyagok leltárára, valamint a

következő évi pénzigénylésre vonatkozott.⁴¹

Utóhang

Néhány összehasonlító adat tovább szélesíti a képet. Tauffer Emil 1856-ben felmérést készített a magyar fegyintézetek állapotáról. Ekkor gyűjtött információi szerint az 1857 óta csak férfi fegyenceket befogadó intézetben 658 főt őriztek, jöllehet csak az 1860-ban átadott épület egymaga 1028 foglyot fogadhatott volna. A háló- és dolgozótermek száma ekkor 38, ame-

lyek közül a legkisebb hálóterem 20, a legnagyobb 48 ágyas volt. Nappal a fegyenceket munkáltatták, az auburni rendszert kombinált alkalmazásával, úgy ti., hogy „*munkájukat folytonos és legszigorúbb hallgatásban végezzék*”⁴². Tauffer szerint az intézeti utasítás „*igen sok korszerű s emberies határozatot foglal magában, de nagy és lényeges részei nem valósíthatók, mert a követett rendszer útjukat állja*”

Dr. Mezey Barna

Jegyzetek

1. Kövári László: Erdély régiségei és történelmi emlékei, Kolozsvár, 1892., 167.o.

2. Kiss 1987., 262. o.

3. Csorba Csaba – Marosi Endre – Firon András: Vártúrák kalauza, Budapest, 1983., 393. o.

4. Csorba 1999., 257. o.

5. Megyeri István: A magyar börtönügy és az országos letartóztatási intézetek. Budapest, 1905., 479. o.

6. Megyeri 1905., 11-12. o.

7. Megyeri 1905., 480. o.

8. Szűcs J. – Maksay F. – Felhő I. – Nagy I. – Sashegyi O. – Trócsányi Zs.: A magyarországi és erdélyi központi kormánysszervek szervezetének és működésének története. Budapest, 1959., 798. o.

9. Trócsányi Zs.: Erdélyi kormányhatósági levéltárak, Budapest 1973., 20.skk. o.

10. Magyar Országos Levéltár (Továbbiakban MOL) F. szekció Erdélyi Országos Kormányhatósági Levéltárak, (Eok. It) 266. Visszaállított Főkormány-

szék. A közigazgatási osztály általános iratai. (Továbbiakban F. 266.). 2169/861.

11. 1861. április 20., MOL Eok. It. F. 266. 385/861., f. 58.

12. 1861. április 20., MOL Eok. It. F. 266. 385/861., f. 1.

13. 1861. május 10., MOL Eok. It. F. 266. 385/861., f. 58.

14. 1861. július 31., Kolozsvár MOL Eok. It. F. 266., 4678/861.

15. 1861. szeptember 26., Kolozsvár MOL Eok. It. F. 266., 8260/861., f. 1.

16. MOL Eok. It. F. 266. 11. 840/861.

17. 1861. szeptember 26., Eok. It. F. 266. 385/861., f. 58.

18. 1861. május 10., MOL Eok. It. F. 266. 385/861., f. 58.

19. 1861. május 13., MOL Eok. It. F. 266. 385/861., f. 59.

20. MOL Eok. It. F. 266. Jkv. 1861. XVI. Hivataloskodás, 28.o.

21. MOL Eok. It. F. 266. 8260/861. Szamosújvári fegyház átadási és átvevési I. Könyve 1861. Továbbiakban Jkv. 1861. XIV. Személyzet állása 21-24. o.

22. MOL Eok. lt. F. 266. Jkv. 1861., VIII. Az őrség ruházata, fegyverzete és löszere. 15-16. o.

23. MOL Eok. lt. F. 266. Jkv. 1861., XVI. Hivataloskodás, 29. o.

24. MOL Eok. lt. F. 266. Jkv. 1861., XV. Fegyencek, 27.o.

25. MOL Eok. lt. F. 266. Jkv. 1861., Mellékletek 336-398. o.

26. MOL Eok. lt. F. 266. Jkv. 1861., XV. Fegyencek, 27.o.

27. MOL Eok. lt. F. 266. Jkv. 1861., VII.Mindenféle bútorok, kellékek és eszközök, 14-15. o.

28. MOL Eok. lt. F. 266. Jkv. 1861. XVII. A posztó gyár, 31. o.

29. MOL Eok. lt. F. 266. Jkv. 1861. XVIII. A vászon gyár, 34. o.

30. MOL Eok. lt. F. 266. Jkv. 1861. XIX. Egyéb üzletek, 36. o.

31. MOL Eok. lt. F. 266. Jkv. 1861. IV.Fegyenczek letéteményei, 9. o.

32. MOL Eok. lt. F. 266. Jkv. 1861. IX. Fegyenczek fehérneműjök, lábbeliek és ágyneműjök, 17. o.

33. MOL Eok. lt. F. 266. Jkv. 1861. I. Pénztár, 2. o.

34. MOL Eok. lt. F. 266. Jkv. 1861. V. Nehézségek és döntvények. Számolati megtérítések, számolatok állása. 10. o. Szerződvények és kötlevelek. 3. o.

35. MOL Eok. lt. F. 266. Jkv. 1861. II. Szerződvények és kötlevelek. 3. o.

36. MOL Eok. lt. F. 266. Jkv. 1861. III. Követelmények és tartozások a/ Követelmények, 5. o.

37. MOL Eok. lt. F. 266. Jkv. 1861. III.Követelmények és tartozások a/ Követelmények, 8.o.

38. MOL Eok. lt. F. 266. Jkv. 1861. VII.Mindenféle bútorok, kellékek és eszközök, 14-15. o.

39. MOL Eok. lt. F. 266. Jkv. 1861. II. Szerződvények és kötlevelek, 3. o.

40. MOL Eok. lt. F. 266. Jkv. 1861. II. Szerződvények és kötlevelek, 4. o.

41. MOL Eok. lt. F. 266. Jkv. 1861. XII. Időszaki beadványok 19. o.

42. Pulszky Ferenc -Tauffer Emil: A börtönügy múltja, elmélete, jelen állása, különös tekintettel Magyarországra, Pest, 1867. 296. o.

A drogprevenciós részlegekről

A szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtási szabályairól szóló 18/2002. (XI. 30.) IM rendelettel módosított 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet (továbbiakban: **Rendelet**) lehetővé teszi az önként jelentkező elítéltek számára a kábítószer-fogyasztás és terjesztés megelőzésére, prevenciós részlegek szervezését.

A Rendelet szabályai alapján ezek a részlegek a börtönökben világszerte eredményesen alkalmazott ún. drogmentes részleg (Drug free unit; Drogenferien Abteilung; Drogen Ferie Zone) elveit követik.

A feladatok meghatározása előtt indokolt néhány alapvető szemléleti problémára kitérni.

Miért van szükség a drogprevenciós részlegek létesítésére?

- A Nemzeti Drogstratégia a büntetés-végrehajtás számára feladatul szabja a keresletcsökkentést és prevenciót. Ennek keretében különös figyelmet kell fordítani a fiatalkorúakra (96/2000 /XII. 11./ OGY határozat).
- A kábítószer-probléma visszaszorításáról szóló nemzeti stratégiai program rövid- és középtávú céljának végrehajtásával kapcsolatos kormányzati feladatokat meghatározó 1036/2002. (IV. 12.) Korm. határozat 16 – 17. pontjai konkrét feladatokat határoznak meg a bv. számára:

16.) pont

„A Kormány fontosnak tartja, hogy a kábítószer-problémával küzdő fogvatartottak is megfelelő kezelésben, szabadulá-

sukat követően pedig utógondozásban, megfelelő minőségű reszocializációban és ellátásban részesüljenek. Ennek érdekében felkéri az igazságügy-minisztert, hogy tegye meg a szükséges intézkedéseket a megfelelő jogi szabályozás megvalósulására annak érdekében, hogy a büntetés-végrehajtási intézetekben kerüljön kialakításra speciális elvonó, továbbá terápiás részleg. Ezzel összefüggésben ki kell dolgozni és általános gyakorlattá kell tenni a büntetés-végrehajtási intézményben lévő, illetve az onnan szabaduló fogvatartottak számára megfelelő kezelési - és társadalmi beilleszkedésük elősegítése érdekében – reszocializációs, reintegrációs utógondozói programokat. Biztosítani kell a nem büntetés-végrehajtási intézetben (katonai büntetés-végrehajtási intézetben, rendőrségi fogdában, javítóintézetben fogvatartott kábítószer-használók, illetve a pártfogó felügyelet alatt álló kábítószer-használók) szakirányú ellátását, kezelését, illetve a speciális programokban való részvételi lehetőséget is.

A Kormány fontosnak tartja továbbá annak biztosítását is, hogy a gyógyult, illetve fenntartó kezelés alatt álló szabaduló fogvatartott szociális célprogram keretében részesüljön támogatásban, lakhatási feltételei megteremtése szempontjából.”

17.) pont

„A Kormány kiemelt fontosságúnak tartja a fiatalkorú bűnelkövető kábítószer-használók kezelését, reintegrációját. Ennek érdekében létre kell hozni

speciális programokat a fiatalok büntetés-végrehajtási intézeteiben, valamint a javítóintézetekben lévő, továbbá a pártfogó felügyelet alatt álló kábítószer-használók számára. Ennek érdekében szükséges a fiatalok pártfogó felügyeletét ellátó hivatásos pártfogók létszámfejlesztése és képzésük támogatása."

- Minden drogkezelési rendszernek alapvető feltétele a teljes absztinencia a kezelés időtartama alatt. A tervezett kezelési rendszereket a drogprevenciós részlegekre kell építeni.
- Fontos büntetés-végrehajtási érdek fűződik ahhoz, hogy a börtönben minden rendelkezésre álló eszközzel megakadályozzuk a kábítószer bejutását, belső kereskedelmét és fogyasztását. Tudatában kell azonban lenni annak, hogy ez teljes mértékben nem sikerülhet, ezért ezen a területen elérhető részsikerek is jelentős szerepet kaphatnak a negatív tendenciák megállításában, illetve visszaszorításában.

Az egyik világszerte bevált módszer erre a drogmentes részlegek, körletek, intézetek működtetése.

Ezekben a részlegekben a rendszeres ellenőrzés miatt biztosabbak lehetünk abban, hogy nem fenyeget a börtön működőképességét is veszélyeztető belső kábítószer-kereskedelem.

- Lehetőséget kell nyújtani azoknak a fogvatartottnak, akik segítséget, támogatást igényelnek a káros szenvedélyüktől való megszabaduláshoz, illetve védelmet kérnek a kábítószer-kereskedelem és fogyasztás csábítása ellen.

Mire nem alkalmas a drogprevenciós részleg?

- A részleg csak egyik eleme a börtönben folytatandó prevenciós tevékenységnek, nem helyettesíti azt.
- Az összes fogvatartottra kiterjedő prevenciós program azonban alkalmas lehet arra, hogy az érdeklődést felkeltse az elítéltekben, és motiválja őket arra, hogy kérjék felvételüket a részlegbe.

- A részleg létesítése nem jelenti annak az elvnek a feladását, hogy minden börtön teljesen kábítószermentes legyen. Az alapelv fenntartása mellett azonban, számot kell vetni azzal a ténnyel, hogy a törekvés nem valószínűsíthető meg maradéktalanul. Ebben az esetben pedig további feladataink vannak – ezek sorába illeszkedik a drogprevenciós részleg.
- A részleg nem helyettesítheti az egyes esetekben szükségessé váló kezelést, de a garantált kábítószermentesség önmagában is hozzájárulhat a gyógyuláshoz.

- A részlegbe helyezés nem jutalom vagy érdem kérdése, hanem az indikáción és az elítélt felelősségteljes döntésén alapul. Ebből a szempontból a klasszifikáció és az intézetben belüli differenciált bánásmód alkalmazásának egyik formája.

A részlegbe helyezhető fogvatartottak köre

- A Rendelet 76/A §-a nem határozza meg, hogy mely elítéltek helyezhetők a részlegbe. Az egyetlen feltétel az önkéntesség.
- A 76/B § azonban további feltételt ír elő: – Nyilatkozat arról, hogy a kábítószermentesség érdekében aláveti magát

a rendszeres vizsgálatoknak és azokhoz vizsgálati anyagot (testválladé-
kot) szolgáltat.

- Igen fontos - és a belső differenciálás elve érvényesítésének is megfelel -, hogy a behelyezésről (mint egyéb esetekben is) a nevelő javaslatára a befogadási bizottság dönt.
- Az optimális állapot az lenne, ha az egyes intézetek létszámának minél nagyobb százaléka vállalná a részleg feltételeit. Ausztriában például, a hirtenbergi intézetben a beutaltak 60-70%-a az ott „Drogen Freie Zone” elnevezésű programnak volt részese. Magyarországon az ismert elhelyezési problémák miatt ennek nincs realitása, ezért indokolt volt a Rendeletben valamilyen kontrollt állítani, mely alkalmas arra, hogy szabályozza a létszámot. Ezért előírás a nevelői javaslat, és a befogadási bizottság döntése. Ezzel megakadályozható az is, hogy az elérhető kedvezmények érdekében ne a nem rászoruló, de az informális struktúrában előkelő helyet elfoglaló elítéltek kerüljenek a részlegbe.
- A személyi kör meghatározása során a következőkből célszerű kiindulni a kiválasztásnál:
 - Elsősorban azok az elítéltek, akiket kábítószerrel kapcsolatos bűncselekmény miatt ítélték el;
 - A befogadás során, vagy a felkészítő részlegben a bevonulást megelőzően, kábítószer fogyasztásra utaló adatok merültek fel;
 - A börtönben kábítószer-kereskedelem vagy fogyasztás miatt felelősségre kellett vonni;
 - Akik még nem kerültek kapcsolatba a kábítószerrel, de hitelt érdemlő be-

számolójuk szerint folyamatos kísértésnek vannak kitéve.

- A prevenció részlegbe helyezés nem zárja ki azt, hogy az egyéb belső differenciálási lehetőségeket is kihasználják (EVSZ, átmeneti csoport).

A prevenció részleg elhelyezési problémái

- Alapvető kérdés, hogy a zsúfolt körülmények között, hogyan lehet egy újabb elkülönítési szempontnak megfelelni? Kérdés az is, hogy minden esetben indokolt-e a külön elhelyezés?
- A részleg működtetése szempontjából optimális lenne az átlagos elhelyezési körülményeknél némileg jobb feltételeket biztosító külön részleget létesíteni. Ha a jobb feltételek biztosítására nincs mód, nem okoz működési problémát az intézet átlagának megfelelő elhelyezés. Végso soron a részleg létesítése nem feltétlenül jár együtt további férőhely igénnyel.
- Lehetséges – és megvitatásra ajánlott – alternatíva, hogy a részlegbe helyezett elítélt addigi elhelyezése nem változik. Munkahelyének, iskolai elfoglaltságának, vagy más, az intézeti csoportalakítási szempontoknak megfelelő csoportban marad, de a külön programokban részt vesz, illetve a kötelező ellenőrzéseknek aláveti magát. Annak sincs akadálya ebben az esetben, hogy a kapcsolattartási kedvezményekkel (R. 76/B § 2/bek.) élhessen.
- Könnyít az elhelyezési probléma megoldásán, elősegíti a külön rész-

leg kialakításának lehetőségét a Rendelet 40. § (2) bekezdése, amely lehetővé teszi a végrehajtási fokozattól függetlenül a prevenció részlegben az együttes elhelyezést.

Az elítéltek motiválásának formái és mértéke

- Minden olyan program lehetősége, amely az elítélt önkéntességét, saját felelősségteljes döntését feltételezi, felveti azt a problémát, hogy a bvnak az ösztönzés területén vannak-e feladatai és melyek azok. Egyértelműen leszögezhető, hogy a bv. intézetnek nem csak az adott programot kell felajánlania, hanem a programban való részvételre jelentkezésre, illetve a bennmaradásra is ösztönöznie kell az elítéltet. Az adott esetben a létszámkorlát miatt az ösztönzésnek elsősorban a már beutaltak motiválására kell koncentrálnia.
- A rendelkezésre álló motivációs formákat a Rendelet 76/B § (2) bekezdése meghatározza. A (3) bekezdésben írtak szerint fokozott figyelmet kell fordítani a foglalkoztatásra. Szintén ösztönzőként hathat a gyakoribb részvételi lehetőség biztosítása a programokon.
- Nagyon fontos, hogy az ösztönző tényezők csak csekély mértékben legyenek erősebbek, mint az átlag. A hangsúly az elítélt elhatározásán és azon a döntésen legyen, hogy drogmentesen kívánja büntetését letölteni. Ebben az esetben a beutalt személyiségéből és élethelyzetéből fakadó kognitív disszonancia redukációjából eredő motiváció hat a legerősebben. Lényeges módszertani kérdés, hogy

a kedvezmények elérése érdekében (saját sorsának javításáért) áldozatot hozzon. Az áldozat egyfelől a drog nyújtotta kellemes következményekről való lemondást, másfelől az aktív cselekvésben való fokozott részvételt jelenti.

A prevenció részleg programja

- A kábítószerrel való kapcsolat akár kereskedésről, akár fogyasztásról van szó, minden esetben egy inadekvát és beszűkült életforma felé vezet. A program feladata tehát nem csak az anyaggal való kapcsolat blokkolása, hanem lehetőség teremtése az életforma váltásra.
- Tekintettel arra, hogy a börtönökben folyó nevelési, reintegrációs programok is az esély megteremtését, életforma váltásra felkészülést szolgálják, alapvetően a prevenció részleg programja elveiben nem eltérő. A foglalkoztatási, szabadidős, kulturális- és sportprogramok nem igényelnek speciális felkészültséget. A különbség elsősorban a gyakoriságban és a választhatóságban van.
- Speciális felkészültséget igényel azonban a drogprevencióra koncentrááló tevékenység. Célszerű, ha ezt erre szakosodott külső szervezetek munkatársaival oldják meg az intézetek. Természetesen a bv. intézet felkészült munkatársai is tarthatnak ezzel kapcsolatos előadásokat, foglalkozásokat. Ilyen például az intézetek rendelkezésére álló videó-sorozat.
- Egyelőre megoldatlan, de a bv. drogstratégiájában szerepel a kábítószer-

függők speciális kezelési rendszerének kiépítése. Mindenképpen indokolt azonban, hogy bármilyen kezelés a prevenciós részleg bázisán valósuljon meg. A kezelés speciális formáinak alkalmazását arra felkészült külső szakemberekre kell bízni:

- egyéni- és csoportterápia,
- magatartásterápia,
- kognitív behavior technikák,
- 12 lépéses rendszer,
- terápiás közösség, stb.

Ezekben az esetekben a csoportot vezető személynek is rendelkeznie kell az adott kezelési formáról megfelelő mértékű ismeretekkel, mivel a részleg napi életét össze kell hangolni a kezelési program követelményeivel.

A kábítószer-mentesség ellenőrzése

- A prevenciós részleg működésének fontos feltétele a kiszámíthatatlan időpontokban, de legalább heti rendszerességgel végzett kábítószer-mentesség ellenőrzésére szolgáló vizsgálat. Célszerű, ha az ellenőrzés időpontját és az ellenőrizendő személyt nem a vizsgálatot végző, hanem legalább osztályvezetői beosztású testületi tag jelöli ki. Törekedni kell arra, hogy a kontroll véletlenszerű legyen, kivételt képeznek azok az esetek, amikor fogyasztásra utaló gyanú merül fel.
- A vizeletminta vételét olyan körülmények között kell megoldani, amelyek az elítélt szeméremérzetét nem sértik, de nincs lehetőség a sajátán kívül más vizeletminta szolgáltatására. Ausztriában ezt ajtó nélküli, és körben tükrökkel felszerelt fülkében

oldják meg. Angliában egy hasonló részlegben a mi fogalmaink szerinti felügyelői iroda leválasztott, piszoárral ellátott részében oldották meg. Az anyagi- és építészeti körülmények függvényében a hazai börtönökben is alkalmazható mindkét megoldás. Számításba jöhet az a lehetőség is, hogy az egészségügyi körleten szervezzék meg a mintavételt.

- Fontos kérdés, hogy ki legyen az a személy, aki a mintavételt elvégzi. Alapvető feltétel, hogy az elítélttel azonos nemű legyen. Tekintettel arra, hogy a gyors tesztek használata igen egyszerű, különösebb kiképzést nem igényel, ezért a körlet-főfelügyelőt célszerű kijelölni erre a feladatra. Róla alaposan feltételezhető, hogy megbízható, és kellő felelősségtudattal végzi ezt a feladatot.
- Minden mintavételt, illetve annak eredményét az elítélt jelenlétében dokumentálni kell, amelyet az elítélt is, aláírásával megerősít.
- Amennyiben a vizsgált minta pozitív, akkor első lépésként meg kell ismételni a vizsgálatot, az esetleges teszthiba kiszűrésére. Ezt követően az általános szabályok szerinti fegyelmi vagy – szükség szerint – büntetőeljárást kell kezdeményezni. A csoportból az elítélt csak akkor helyezhető ki, ha kétséget kizáróan bebizonyosodott a kábítószer-fogyasztás. A drogteszt csak szűrővizsgálatra alkalmas, az alapos gyanút megalapozhatja, de döntő bizonyítékként nem használható fel, – ezt csak toxikológus szakértői vélemény szolgáltathatja.

A Btk. a fogyasztást önmagában nem bünteti, de a 11/1996. (X. 15.) IM rendelet a büntetés-végrehajtási intézetekben fogvatartottak fegyelmi felelősségéről az 1. § (2) bekezdés h. pontja fegyelmi véttségként jelöli meg. Ebből következően a fegyelmi eljárást az általános szabályok szerint le kell folytatni, ennek eredményeként szükség szerint fegyelmi büntetésben kell részesíteni az elítéltet, és a részlegből ki kell helyezni.

Büntetőeljárás kezdeményezése akkor indokolt, ha az eljárás során olyan adatok merülnek fel, amelyeket a Btk. büntetni rendel.

A pozitív minta önmagában tehát nem alapozza meg a büntetőeljárás kezdeményezését.

- Mind az ellenőrzés, mind a költségek szempontjából lényeges, hogy milyen drogteszteket célszerű alkalmazni. A gyors tesztek széles választéka áll rendelkezésre. Egyyszerűbb kezelni, de lényegesen drágábbak a többkomponensű tesztek. Hátrányuk viszont, hogy kevésbé megbízhatóak, és általában csak 5-6 féle anyag kimutatására alkalmasak.

Az egy-egy anyag kimutatására alkalmas tesztek olcsóbbak és megbízhatóbbak. Akár 2-3 féle is alkalmazható egyidejűleg. Ezeknél a gyors teszteknel célszerű azokat választani, amely anyagok megjelenése a börtönben a legnagyobb valószínűséggel várható (ópiátok, heroin, amfetamin, THC). Természetesen fenn kell tar-

tani azt a lehetőséget, hogy a kábítószeres teljes spektrumát alkalmanként ellenőrizni tudjuk, de ez nem képezi a rendszeres és nagy mennyiségben elvégezhető szűrővizsgálatok részét.

A prevenciós részleg létesítésének, illetve működtetésének becsült költségei

- A büntetés-végrehajtás egyelőre nem rendelkezik külön fedezettel a prevenciós részleg létesítésére. Az ezzel kapcsolatos igényt a GYISM felé jeleztük.
- A várható költségek nagy része a drogtesztek beszerzéséből és használatából áll.

Az egy főre jutó, egyévi költség mértéke 75 – 100. 000 Ft-ra becsülhető.

Intézetenként 30 fővel számolva (14 intézet) 31,5 mFt – 42 mFt a legolcsóbb, az egyparaméteres gyors tesztek alkalmazását feltételezve.

- Mindenképpen indokolt a fiataloknál a részleg létesítése. Ennek várható költsége 2003. év II. félévére intézetenként 10-10 főnél mintegy 1 mFt.
- További kiadást jelent a külső előadók, szervezetek díjazása, amely programonként nagyon eltérő, de az eddigi tapasztalatok szerint közös pályázatokból sok esetben fedezhető.

Garami Lajos

A büntetés-végrehajtás személyzetének helyzete 1990-től napjainkig

A Magyar Börtönügyi Társaság 2002. december 13-án tartott ülésén elhangzott előadás szerkesztett változata.

A szerkesztő

Szeretnék köszönetet mondani a Magyar Börtönügyi Társaságnak, hogy egy ilyen fontos kérdésben engem kértek előadás megtartására. Ami magát a témát illeti, még ha csak bő tíz esztendőről van szó, roppant nehéz róla beszélni különös tekintettel arra, hogy a rendelkezésre álló idő is igen rövid. Ezek után teljesen magától értetődik, hogy mondandómat a teljesség igénye nélkül csak bizonyos sarkalatos pontokra és azok bemutatására tudom fordítani.

Úgy gondolom, egyetértenelek velem, hogy a Magyar Börtönügyi Társaságot nem szükséges a bv. szervezet részletes bemutatásával terhelni, ezért csak rövid történeti áttekintést adok.

A magyar büntetés-végrehajtás történetében - alapvetően szakmai felkészültségének köszönhetően - a rendszerváltás szinte eseménymentesen zajlott le. Kelet-Közép Európában, szomszédainknál, korántsem ment végbe ilyen békésen ez a folyamat. A társadalom szélesebb rétegei már talán nem is emlékeznek a csehszlovákiai vagy a lengyel eseményekre, amelyek ott rombolást, tüzet, értelmetlen halált és pusztulást jelentettek.

Nálunk szerencsére, – ahogy említettem – békés volt az átmenet, amely annak is köszönhető, hogy 1987-től jelentős jogi szabályozás

zajlott le, mely az európai börtönszabályok alkalmazása tekintetében hozott korszakos változásokat, így a fogvatartottak kezelési módját illetően is.

Az események felsorolása helyett, az Igazságügyi Minisztérium 2001-ben készült kormányzati előterjesztéséből szeretnék idézni, amely megítélésem szerint hűen tükrözi a büntetés-végrehajtás állapotát.

Az intézetek, döntően az 1880-1915 közötti időszakban épültek, funkcionálisan ma is elfogadhatók, azonban az épületek és az épületgépészeti berendezések állapota rendkívül leromlott. Napi gondot okoz a szigetelések állaga, az elektromos hálózatok, közművek, kazánházak elavultak, néhol életveszélyesek. A 100 éves vagy idősebb épületek ma is, nagyrészt az akkor gyártott faajtókkal, rácsoszattal működnek, egyre kétségesebb megbízhatósággal. Az utóbbi évtizedek építkezései az akkori kor filozófiájának megfelelően a csoportos elhelyezést preferálták, ezért alacsony biztonsági fokozatúnak minősíthetők.

Az intézetek tervszerű és folyamatos karbantartására, felújítására évtizedek óta nincs megfelelő pénzügyi fedezet, ezért nem csak a régiiek, hanem a 15-20 éve épült „új” objektumok állapota is állandóan romlik.

A fogvatartottak létszáma folyamatosan emelkedett. Az évenkénti növekedés mértéke 2 és 7% között mozgott. Ez természetesen együtt járt a telítettség mutató változásával is, amely az 1995.évi 116 %-ról 2000-ben 157 %-ra nőtt. A büntetőjogi szabályok módosulása miatt a létszám további emelkedése várható, amely évenkénti bontásban mintegy 800-1000 főben prognosztizálható.

Az emelkedő létszám és a meglévő zsúfoltság mellett nem lehet megvalósítani az egyéniesítést, így szinte mindenütt a legszigorúbb biztonsági követelményeknek kell megfelelni, amely jelentősen drágítja a rendszer működését. Az összetétel romlása, az igen jelentős túlszűfolttság miatt, emelkedő tendenciát mutat a **fogvatartotti agresszió**, amelynek valamennyi formája (önmaga, társa, személyzet vagy tárgy elleni) előfordul.

A jelenlegi helyzet **ellentmondásokkal, feszültségekkel terhes, magában hordozza egy esetleg igen súlyos, tömeges méretű rendkívüli esemény veszélyét is.**

Súlyos gond, hogy igen alacsony a büntetés-végrehajtás **állománymegtartó képessége**. Az elmúlt évek felvételi és eltávozási adatainak elemzése azt mutatja, hogy a bv. teljes személyzete 7-8 év alatt teljesen kicserélődik. Amennyiben kizárólag a tiszthelyettesi állományt vesszük alapul, a *"forgási sebesség"* mindössze 5 év. Évek óta nem teljesít szolgálatot 50 évnél idősebb tiszthelyettes, akiknek élettapasztalatára, szakmai rutinjára, példamutatására igen nagy szükség lenne. A fiatal, rutintalan állománynak többnyire nagy börtöntapasztalatokkal rendelkező fogvatartottakkal kell foglalkozniuk, ami komoly veszélyeket rejt magában.

Az állomány szociális helyzete évek óta nem változik pozitív irányba, így nem képes kompenzálni az alacsony anyagi elismertség hátrányait. A jogszabályokban kötelezően elő-

írt támogatásokat biztosítjuk – bár lényegesen alacsonyabb színvonalon, mint a többi rendvédelmi szerv – azonban a lehetőségként megfogalmazott szociális támogatásokat pénzügyi fedezet hiányában nem folyósítot-ták.

A foglalkoztatás terén az egyik legnagyobb gondot az okozza, hogy a fogvatartottak egy részét nem tudjuk munkával ellátni. 1999-ben az elítéltek 65,8%-a dolgozott, 2000-ben már csak 62,8%-a. Az előzetesen letartóztatottnak csak csekély hányada dolgozik. A munkahelyek számát nem lehet tet-szés szerint növelni, ezt a bv. intézeteknél be-határolja a munkáltatási lehetőségek végessége, a gazdasági társaságoknál pedig a gazdálkodási nehézségek jelentenek gátat.

Ezek a nehézségek nagyrészt abból adódnak, hogy már megalapításukkor is tökehiányosak voltak, a munkáltatási lehetőségek kiterjesztésére, a termelés korszerűsítésére, a géppark fejlesztésére, a továbbfejlesztésre, illetve szükség esetén a profilváltásra nincsenek saját forrásaik. A fogvatartottak foglalkoztatása során felmerülő pluszkiadások egy részét az állami költségvetés megtéríti: egyrészt a velük kapcsolatos többletköltségek, másrészt a társaságokhoz vezényelt hivatásos állományúak bérköltségének részbeni ellentételezésével. Az állami támogatás reálértéke azonban évről-évre csökken, és nem fedezi a fogvatartottak foglalkoztatásából adódó többletkiadásokat sem.

A büntetés-végrehajtás több éve, olyan költségvetésből gazdálkodik, amelyben a do-logi kiadások kiemelt előirányzata aránytalanul alacsony, a feladatstruktúra változásainak figyelmen kívül hagyásával nem igazodik a valós szükségletekhez.

A szervezet évek óta, minden szempontból alulfinanszírozottnak minősíthető. Eredményként könyvelhető el, hogy a sze-

mélyzet jogos járandóságait folyamatosan biztosítjuk.

A felhalmozási és felújítási kiadások csak töredékében fedezik a valós igényekből fakadó szükségleteket. Ebből következik, hogy az intézetek, intézmények állapota folyamatosan romlik, beruházások, illetve karbantartások maradnak el, kerülnek átütemezésre, s ezek további magasabb műszaki kiadásokat gerjesztenek.

Összegezve: A Kormány büntetőpolitikájának érvényesüléséhez nélkülözhetetlen a kiszámítható, stabil büntetés-végrehajtás.

A kormányzat részére készült előterjesztésből én úgy gondolom, hogy képet kaptak munkánk körülményeiről.

Remélem, nem tartják furcsának, hogy eddig a témámmal szinte alig foglalkoztam. Úgy gondolom, hogy a büntetés-végrehajtási szervezet is azon szervezetek közé tartozik, amely személyzet nélkül nem képes feladatát ellátni. Az épületek, technikai berendezések egy valamit nem tudnak pótolni, az embert. Visszatérve az eseményekre, annyiban szeretném kiegészíteni, hogy 2001-ben átadásra került a Fővárosi Bv. Intézet III. objektuma, férőhelybővítésre került sor Szolnokon, fiatalok részére történt bővítés Szirmabesenyőn, Szegeden az átmeneti intézet teljes felújításával új előzetes-ház került átadásra, épül és 2003-ban átadásra kerül Veszprém új börtöne, a közvélemény előtt is megismert „töm-lőc” kiváltására. Az eddigi férőhelybővítések valamit javítottak a személyzet munkahelyi komfortérzetén is.

Az alulfinanszírozottság a dologi kiadásokban némileg mérséklődött, de ez nem az állami költségvetésből ránk jutó összegek növekedéséből adódott, hanem kormányzati és tárcaszintű források esetenkénti biztosításával. A személyzetet érintő eseményeket szándékosan a végére hagytam. 2001. július 1-

jétől, majd 2002. január 1-jétől két lépcsőben, a hivatásos állomány végre jelentős mértékű béremelést kapott. Számomra és a gazdasági társaságok vezényelt hivatásos dolgozói számára is nagy eredménynek számít, hogy helyzetük törvényi szinten, is és anyagiakban is rendeződött, ugyanis eddig az időpontig ők nem tartoztak a hivatásos állományba és bérük is a gazdálkodó szervezet anyagi lehetőségének függvényében változhatott. Végül utolsó, fontos eseményként (ez év szeptemberétől) a közalkalmazotti állomány átlagos 50%-os béremelését említem meg. Anyagi helyzetük a rendezés előtt igen komoly és állandó feszültségforrás volt.

Ezek után, gondolhatják Önök, az utóbbi 2 esztendő eseményei után akár be is fejezhetném az előadásomat ebben a témában, mert hiszen most minden rendben van. Én magam örülnék, ha ez így lenne.

Megvizsgáltam a keresetek alakulását a költségvetési törvények személyi juttatásainak adataiból és ezekből néhány elgondolkodtató szám adatot kívánok bemutatni:

Az állomány személyi juttatásainak három szűk esztendejét emeltem ki: 1994-et, 1996-ot és nem utolsósorban 1999-et. A kereset növekedés mértéke 1994-ben 1,5%, az infláció 18,8%, 1996-ban a növekedés 2%, az infláció 23,6% volt. 1999-ben **nem volt béremelés**. Ebben az évben a személyi juttatásként jelentkező 16%-os növekedés csak a hivatásos állomány **törvény biztosította 100%-os bérbeállítását** takarja. Akik ezt a 100%-ot már elérték, nem kaptak semmit. Még annyit emlékeztetőül, hogy mindezek befagyaszott köztisztviselői és közalkalmazotti illetményalapokkal értendők. Tehát a személyzet keresetének reálértéke igen jelentős veszteséget szenvedett. Ennek mértéke az 1990 évi bázishoz viszonyítva még annak 60%-át sem éri el reálértéken. Még megemlí-

tem, hogy járandóságukban mit okozott a személyi jövedelemadó. Felmérésünk eredménye az volt, hogy - főként a közalkalmazotti és tisztshelyettesi állományban jövedelmi viszonyaikhoz képest - jelentős és igazságtalan nettó kereset csökkenést is el kellett viselniük. Ott és annál a végrehajtó állománynál, akiknél még ma is minden elveszített forint számít. Azoknál a kollégáknál, akik saját nettófizetésükből egyre kevésbé képesek családjuk eltartására, a rohamosan növekvő árak, a háztartási, az élelmészeti a közlekedési és egyéb kiadások miatt. Ahol bármilyen okból nincsen másik kereső a családban, az a család rövid időn belül egzisztenciálisan tönkremegy.

Szakszervezetünk minden létező egyeztetési formát megpróbált az állomány keresetének javítása érdekében kihasználni, de érveinket nem hallgatták meg, sőt a statisztika groteszk fíntoraként elhangzott 1999-ben, hogy a közalkalmazottak azért nem kapnak fizetésemelést, mert „*beállási szintjük 127%-os*”. Természetesen az állítás igaz volt, de csak a törvény által garantált minimumhoz képest, ami, ezért nyomorszíntű anyagi elismerésnek volt nevezhető. A sorozatos elutasítások következményeként 1998. december 15-én, a büntetés-végrehajtás történetében először, figyelmeltető demonstrációra is sor került. A Kossuth téren átadott petíciókra sem a Miniszterelnök úrtól, sem a Parlament Elnökétől, sem a tárcánktól választ nem kaptunk.

Az 1999. február 24-én tartott bértárgyalás sem hozott eredményt. Idézek az emlékeztetőből: „*az egyes illetmény és bérfejlesztések mértékében a kormány döntött. A költségvetési törvény - a prioritások kivételével - sem a közalkalmazottak sem a köztisztviselők esetében sem tartalmazott felhasználható növekményt. Mindezek valamennyi tárcára, így az IM-re is vonatkoznak...*”. A minisztérium részéről javaslatként vetődött fel a működési ki-

adásokról történő átcsoportosítás lehetősége, amelyet a szakmai vezetés annak szükségessége miatt nem tartott kivitelezhetőnek. Az IM további javaslatként pedig forrásként megjelölt a személyi juttatásokból a nyugdíjpénztári befizetéseket, az alig 1%-nyi jutalomkeretet, valamint a biztosítást. Szövetségünk természetesen ezt az ajánlatot nem tudta elfogadni.

Én úgy gondolom, hogy a büntetés-végrehajtási szervezet személyi állománya jól látja el feladatát, viszont a szolgálati és munkakörülményei olyanok, amelyek még nagyon jelentős távolságra vannak az európai börtönviszonyoktól.

Egyetértek az Igazságügyi Minisztérium idézett kijelentésével, hogy Magyarországnak, a büntetőpolitika érvényesüléséhez kiszámítható, stabil büntetés-végrehajtásra van szüksége.

Ezen kritériumokhoz elengedhetetlen és legfontosabb tényező a személyzet stabilitása. Jól képzett és kiképzett kollégákra volt és van szüksége a szervezetnek. A legutóbbi bérintézkedések jó irányba hatottak az álláshelyek feltöltése szempontjából.

Olyanra nem emlékszem, hogy a szinte teljes feltöltöttséget mikor értük el. Gyanítom, hogy ez jóval a rendszerváltás előtt fordult elő. Az a régóta hangoztatott gondja a szervezetnek, hogy rendkívül csekély az állomány-megtartó képessége, mint egyik akadály, pillanatnyilag elhárult a végrehajtott béremelés-sel. Ami miatt azért nem vagyok teljesen optimista, az a további okfejtésből kiderül. Emlékeznék, hogy milyen volt a fluktuáció?

Volt olyan évünk-konkrétan 2000-re gondolkodok-, amikor a tisztshelyettesek 14, 5%-a, a közalkalmazottak 22%-a távozott tőlünk. Honnan jöttek hozzánk dolgozni? Pályakezdő fiatalok, munkanélküliek, néhányan a hadsereg-től, vagy más rendvédelmi szervtől és ha szabad így fogalmaznom a munkaerőpiacon

„feleslegesnek számító” 45-évnél idősebbek. A hivatásos állomány ennek következtében jelentősen megfiatalodott, ami viszont azt a veszélyt hordozza magában, hogy a fiatalok, körülményeinket látva, a feladatot és a követelményeket megismerve, igen könnyen válhatnak meg a szervezettől. Én úgy gondolom, hogy történelmi léptékben talán másodpercek választanak el bennünket az Európai Uniótól, ahonnan a büntetés-végrehajtás működtetésének példáját a személyzet oldaláról érdemes felvázolni. Meggyőződésem, hogy a példa 5-6 év alatt számunkra is eredményezhetné a stabilitást. Szándékosan nem az Európai Börtönszabályok személyzetre vonatkozó ajánlásait szeretném elemezni - bár nagyon fontosnak tartanám, sőt időszerűnek is - inkább egy másik, nemrégben az Országgyűlés által elfogadott nemzetközi joganyagra szeretném felhívni a figyelmüket, vagyis az Európai Szociális Chartára. A Parlament által elfogadott cikelyek között ugyan, még nem szerepel a Charta 4. pontja, melyet véleményem szerint rövid időn belül realizálni kellene. Ez a cikely arról szól, hogy minden dolgozónak joga van tisztességes munkája után tisztességes megélhetést biztosító fizetésre. Nálunk, mint azt a statisztikai adatok is mutatják, már sajnos 3-4 esetben fordult elő a rendszerváltás óta, hogy az itt dolgozók évről-évre reálérték veszteséget éltek meg, mert a biztosított „béremelés” jelentősen az infláció mértéke alatt maradt. S ha egyszer valaki kimarad, a pótlására vajmi kevés az esély.

Térjünk rá Európában dolgozó kollégáinkra. Nagyon szeretném, ha magyar viszonyokra adaptáltan értenék azt, amit mondok. Tavaly Bajorországban jártam, s láttam az ott dolgozók körülményeit, de voltam Hollandiában, Belgiumban és Németországban is. Az ott dolgozó bv-seknél két dolgot tapasztaltam. Az egyik a fizetés, amely nem kiemelkedő, az

állami alkalmazottak között közepes mértékűnek mondott, de természetesen tisztességes megélhetést biztosít. A másik fontos tényező, hogy a börtön, mint munkahely egzisztenciálisan stabil és ezt jól mutatja az 50 év körüli átlagéletkor. Esetünkben legfontosabbnak tartom az állománymegtartó képesség fokozását, mert ezáltal jelentős számú fiatal kollégát tudnánk megtartani. Ennek érdekében javasoljuk, hogy a rendvédelmi szerveknél törvényi garancia legyen arra, hogy az itt dolgozó hivatásosok, közalkalmazottak és polgári alkalmazottak e nem mindennapi, állami feladat tisztességes ellátásáért automatikusan részesüljenek legalább az inflációt követő béremelésben, és ezért ne kelljen külön tárgyalásokat folytatni, de főként azért tartom fontosnak, hogy illetményük ne devalválódjon.

Egyik legfontosabb feladatnak ezt tartom, ugyanis ennek eredményeként elindulhat egy olyan, szakmai szempontból is kívánatos folyamat, hogy 3-5 év után stabilizálódjon az állomány. Sokszor nem helyeződik kellő hangsúly arra a tényre, hogy mennyire különleges a mi feladatunk. Ezt lehet, sőt kell tanulni, de a tanulás befejeztével legalább 3-5 év szakmai gyakorlat tesz valakit a büntetés-végrehajtási feladatok ellátására alkalmassá. Ma még messze nem ez a helyzet, de azzá kell tenni. Ki kell dolgozni azt a rendszert, amely felkészíti a fiatal tiszteket a vezetői feladatokra. A statisztikai adatokat vizsgálva látható, hogy a parancsnokok és ügyvezetők életkora áll legközelebb a nyugdíjkorhatárhoz. Az ő szakmai tudásukat, vezetői tapasztalataikat át kellene adni az utódok számára.

A büntetés-végrehajtás „veszélyes üzem”, de nem mindegy, hogy mennyire az. A fiatal-ság, ha kötödni tud, megtanulja a szakmát pótolhatja azt, ami most hiányzik, a rutint, a kezelési módszerek ismeretét, az idősebb kollégák tapasztalati úton megszerzett tudását,

komoly feladatot vesz le a vezetők válláról. A stabil büntetés-végrehajtási állománynál lehet hatékony az oktatás, a képzés, a továbbképzés minden szinten.

A büntetés-végrehajtás a büntető igazságszolgáltatás harmadik pillére.

Igen, mondhatják, de minek erről beszélni. Hiszen mindenki tudja, hogy az első pillér a nyomozati szak, a második pillér a bírói szak, a harmadik pillér a büntetés-végrehajtás. Ez teljesen természetesen hangzik ebben a körben. Ha a rendszerváltás óta eltelt időszaktól veszem alapul, akkor viszont én erre nem tudok egyértelműen igent mondani. Azt, hogy az első két pillérről szinte naponta kapunk információkat, azt jelenti, hogy foglalkoznak a kérdéssel. Nézzünk néhány példát. A nyomozati szak a rendszerváltás óta került előtérbe. A bírói szak a büntető igazságszolgáltatásnak az a része, amely a közvélemény számára is érzékelhető, különösen néhány, a média által is felkarolt ügyben. Az Európai Közösség elvárása, de eddig valamennyi kormányzat kiemelten kezelte a bűnözés és a korrupció elleni küzdelem hatékonyságát, valamint a kábítószer elleni harcot. Ezekben a témákban kiemelt figyelmet kapott és kap a közbiztonság. Itt kérdezem meg: a büntetés-végrehajtás vajon közbiztonsági faktor? Megítélésem szerint erre a kérdésre igennel kellene válaszolni, hiszen fő feladatunk a társadalom védelme.

Kötelességünk izolálni az elkövetőt a társadalomtól, sőt a büntetés végrehajtásának tartama alatt megkíséreljük őket formálni azért, hogy a szabadulás után ismét be tudjanak illeszkedni.

Sajnos a rendszerváltástól napjainkig kevéssé érzem, hogy a büntetés-végrehajtás valóban pillére a büntető igazságszolgáltatásnak, és kevéssé érzem azt, hogy közbiztonsági tényező lenne. Ha a helyzetünket nézzük

akár a személyzet, akár a működési feltételek oldaláról azt igen aggasztónak látom. Álláspontom szerint az államnak az a kötelessége, hogy ezeket a gondokat ne csak középtávú tervek készítésével, hanem közvetlen anyagi források biztosításával megoldja. A nyomaték kedvéért kiemelném azt az igazságügyi tárca által megfogalmazott igényt, hogy a bv. szervezet **feladatra szabottan** kapjon a központi költségvetésből támogatást. Csak zárójelben jegyzem meg, hogy hasonló gondolatot fogalmazott meg már más rendvédelmi szervezet vezetője is.

Nagyon leegyszerűsítve, két módszert tudok elképzelni a tisztességes munkavégzés jegyében. Az egyik mód, ha a munkavégzés körülményei mostohák ezt azonban lehet kompenzálni előnyös fizetési kondíciókkal. A másik módszer, ha szerény anyagi lehetőségek mellett kiváló munkakörülményeket tudunk biztosítani. Jelen helyzetünkre viszont az a jellemző, hogy szerények az anyagi kondíciók, mostoha a környezet.

Azt mondtam, hogy kollégáim, munkatársaim a körülményekhez képest - ez alatt az állandóan fokozódó zsúfoltságot is kérem figyelembe venni - nagy tisztességgel szolgálnak és ha az ország teherbíró képessége függvényében a fejlesztések folytatódnak, érezhető javulás várható a zsúfoltság feloldásában is, de a személyzet elhelyezési körülményeiben is. Vallom és hiszem, hogy az általam említett sorrend jó. Az első lépések megtörténtek a fizetések jelentős mértékű emelésével, kivéve a gazdasági társaságaink munkavállalóit. Most az elvárásunk minimuma, hogy a megszerzett értékeket megőrizzük, sőt a kedvezőbb helyzet kialakításán együtt munkálkodjunk.

Hegyes András

Hírek a börtönvilágból

(fordítás)

AIDS járvány fenyeget a Dél-Afrikai Köztársaságban

2002 folyamán a New National Party (NNP, Új Nemzeti Párt) többször felhívta a büntetés-végrehajtásért felelős minisztérium figyelmét arra, hogy a büntetés-végrehajtási intézetekben rendszeres AIDS szűrésre lenne szükség és lehetővé kellene tenni a fertőzött elítéltek elkülönítését az egészségesektől.

Az NNP megdöbbenőnek tartotta, hogy a szakértők becslései szerint kb. 10000 fogvatartottból 6000-ról derült ki, hogy a tesztje HIV pozitív lett. Az NNP szerint a fertőzöttség ilyen nagy mértéke miatt nem szabad megfélemlkezni a HIV negatív fogvatartottaknak arról az érdekéről, hogy egészségesek szeretnének maradni.

A Büntetés-végrehajtási Szolgálat szóvivője Russel Mamobolá alkotmányellenesnek tartja az elítéltek HIV státuszuk alapján történő elkülönítését.

Jonathan Berger, a Witwatersrand Egyetem AIDS Jogi Klinika kutatója úgy gondolja, hogy az állam feladata az elítéltek fizikai és pszichikai állapotának megőrzésével kapcsolatos ésszerű lépések megtétele. Kiemelte, hogy nem tartja kivitelezhetőnek a HIV pozitív elítéltek elkülönítésére vonatkozó NNP javaslatot, mivel az stigmatizálná a fogvatartottakat.

Véleménye szerint az AIDS továbbterjedésének az esélye csökkenne, ha a büntetés-végrehajtási intézetekben belüli fegyelem nőne, azaz a nemi erőszak és a szexuális zaklatások megszűnnének. Ezen kívül az elítéltek számára lehetővé kellene tenni a biztonságos szexuális életet a börtönök falain belül is.

Forrás: Tamar Kahn: New National Party wants HIV/AIDS right for prisoners (Business Day 2002. 05. 23.).

Happy Hats program

Los Angeleshez és Chinohoz (Kalifornia állam) közel fekvő Kaliforniai Női Büntetés-végrehajtási Intézetben 1997. óta működik a Happy Hats program.

Sheri Schrier 1991-ben jótékony célú non-profit szervezetet alapított, amely az Egyesült Államok különböző kórházaiban fekvő gyerekeknek szállít színes sapkákat. Célja az volt, hogy ajándékaival örömet és néhány vidám pillanatot szerezzen a betegeknek.

A korábban golf és tenisz sapkák tervezésével foglalkozó Schrier 1997-ben – amikor az egyik fogvatartottól levelet kapott – úgy határozott, hogy a gyerekeknek szánt sapkák elkészítésébe megpróbálja bevonni az elítélteket is.

A Happy Hats programot az teszi különlegessé, hogy a résztvevői olyan önkéntesek, akik munkájukért cserébe nem kapnak jutalmat vagy speciális elbánást a büntetés-végrehajtási intézettől. Ennek ellenére folyamatosan legalább 20 nőt tud foglalkoztatni a non-profit szervezet.

Ma már több mint 12 állam 19 büntetés-végrehajtási intézetében sikerült megfelelő számú önkéntest toborozni a program beindításához. A pozitív visszajelzéseken felbuzdulva Schrier további 40 büntetés-végrehajtási intézetben szeretne teret nyerni kezdeményezésének. Ehhez azonban, rajta kívül, más szponzorokra is szükség lesz.

Forrás: David Hermann: California Institution for Women inmates bring smiles to hospitalized children with the colorful hats they create (New Day 2002. 05. 03.).

Pakisztáni börtönviszonyok

Az International Human Rights Monitoring (IHRM, Nemzetközi Emberi Jogi Sajtófigyelő Szolgálat) 2002-ben végzett felmérése során – amelyet a Rawalpindi Press Club hozott nyilvánosságra - kifogásolta a pakisztáni börtönviszonyokat. Az IHRM az Adialában és a Punjabban található büntetés-végrehajtási intézetek helyzetét találta a legmegdöbbentőbbnek.

Adialában egy 1.800 főnek fenntartott intézetben zsúfolódott össze 5600 fogvatartott, akik között 227 nő és 810 gyerek is volt. 2002-ben 24 elítélt halt meg a büntetés letöltése során, akik közül 5 öngyilkos lett, 6 agyhártyagyulladást kapott. Egy fogvatartott AIDS fertőzés, 4 tuberkulózis, 5 hepatitisz következtében halt meg. Ezen kívül néhányan szívelégtelenség miatt és páran az orvosi ellátás hiányosságai következtében hunytak el. 2003-ban sem javultak az állapotok: 80 elítélt szenved tuberkulózistól, 43 asztmától, 64 hepatitisztől, 26 agyhártyagyulladástól és 1473 fő lett rühes.

Az IHRM véleménye szerint a magas halálozási arány csökkenne, ha javulna a börtönszemélyzet fogvatartottakkal szemben tanúsított magatartása, alacsonyabb lenne az elítéltek száma, és emelkedne az ételmezés és az egészségügyi ellátás színvonala.

A Punjabban található büntetés-végrehajtási intézetben is az említettekhez hasonló problémákkal küzdenek a fogvatartottak. Az IHRM rosszállotta, hogy az intézet annak ellenére, hogy az elítéltek által előállított termékek eladásából jelentős bevételre tesz szert, a haszonnak csak igen kis részét fordítja az életkörülmények javítására.

A büntetés-végrehajtási intézetek vezetői közömbösen kijelentették, hogy az elítéltek 2 %-os halálozási rátája elhanyagolható arálynak számít. Az IHRM sajnálatosnak tartotta azt az uralkodó szemléletet, amely azt mutatja, hogy a fogvatartottak élete kisebb értéket képvisel, mint azoké, akik nem követtek el bűncselekményt.

Forrás: Dan Eggen: Overcrowding in prison spreading diseases (Rawalpindi Press Club 2002. 08. 09.).

Az elítéltek és a transzplantáció

Az Egyesült Államok társadalma gyakran bírálja az egészségügyi ellátást. Sokan nem értenek egyet azzal, hogy a szervátültetésre váró fogvatartottak ugyanolyan eséllyel jussanak hozzá a transzplantációs lehetőségekhez, mint azok az emberek, akik törvénytisztelő életmódot folytatnak.

Jeffrey P. Kahn, Ph. D., M. P.H. – a Center of Bioethics igazgatója (Minnesota Egyetem) – szerint a szervátültetés gyakorlata sokféle etikai kérdést vet fel. A társadalom nagy része legszívesebben kizárná az elítélteket a donorra várók köréből azon az alapon, hogy mivel bűncselekmény elkövetésével megsértették a törvényt és a társadalom ellen fordultak, elveszítették azokat a jogokat, amelyeket korábban az állam biztosított számukra.

30 évvel ezelőtt az elítéltek kezelésével kapcsolatban a Legfelsőbb Bíróság döntést hozott, és kimondta, hogy a fogvatartottakat bizonyos jogok - például mozgásszabadság, szavazati jog - elvesztése mellett megilleti a megfelelő orvosi ellátáshoz való jog. A helyzet iróniája abból fakad, hogy a törvénytisztelő állampolgárokra nézve ugyanezt a jogot nem mondták ki. A társadalom tagjainak többségét az zavarja a legjobban, hogy sok fogvatartott a büntetés letöltése alatt sokkal magasabb színvonalú egészségügyi ellátáshoz jut hozzá, mint amelyet akkor kap, ha éppen szabadlábon van.

Jeffrey P. Kahn szerint az emberek rosszallása ellenére különbséget kell tenni néhány fontos körülmény között. Egyrészt, ha a társadalom elzárja a bűnelkövetőt a külvilágtól azért, hogy megvédje a fennálló rendszert és rendet, akkor gondoskodnia kell arról is, hogy a fogvatartott emberhez méltó módon éljen, többek között hozzájusson a megfelelő egészségügyi ellátáshoz is.

Másrészt egyes embercsoportok élete nem lehet értéktelenebb másokénál, vagyis nem lehet különbséget tenni bűnelkövető és törvénytisztelő állampolgár élete és egészsége között, azaz nem lehet az embereket az életmódjuk alapján rangsorolni. Hiszen, ha a szervátültetésre való jogosultság az életviteltől függene, akkor az erős dohányosokat és az alkoholistákat is - akik pusztítják a szervezetüket - ki kellene zárnunk a transzplantációra jogosultak köréből. Sőt ilyen alapon akár mindenki önértékelést tarthatna, hogy a viselkedése mire teszi érdemessé.

Forrás: Jeffrey P. Kahn: A right to health care? (issued by Center for Bioethics 2002.)

Látogatás egy malaysiai női büntetés-végrehajtási intézetben

2002. végén a Malaysiai Emberi Jogi Bizottság látogatást tett a Kajang Női Büntetés-végrehajtási Intézetben.

A megbízottak a fogvatartottakkal való bánásmódot megfelelőnek tartották, de agasztotta őket a túlszűfoaltság. Az illetékesek szerint az a tény, hogy egy 1.450 férőhelyes intézetben 1.454 fő él együtt, nehezé teszi az egészséges életkörülmények fenntartását. Az 1.454 főből 1.160 külföldi, 48 terhes és 25 HIV pozitív elítélt volt.

A legtöbb három-négy elítélt befogadására alkalmas zárában nyolc fő él együtt. Sok esetben a fogvatartottak még ugyanazt a ruhát viselik, amiben letartoztatták őket. Az ebédlő kis mérete miatt sokan a cellájukban vagy a folyosón tudnak csak enni. A börtön-személyzet sem a terhes nőkre, sem a betegeknek nem tud nagyobb figyelmet fordítani.

A bizottsági megbízottak jelentésükben ugyan a legégetőbb problémákra felhívták a figyelmet, de nem láttak lehetőséget arra, hogy az a közel jövőben megoldódjon.

Forrás: David Duke: Prison overcrowded (Day news 2002. 09. 02.).

Reszocializáció Nagy-Britanniában

A 2001-ben Wellingboroughban és Rushdenben elindított HOPE (High Offender Partnership Enterprise) programot 2003-tól a büntetés-végrehajtási intézetek Ketteringben és Corbyban is alkalmazzák. Ez a kezdeményezés abban segíti az elítélteket, hogy a szabadulást követően minél könnyebben be tudjanak illeszkedni a társadalomba.

A fogvatartottak felügyeletében eddig a próbára bocsátást ellenőrző szolgálat, a Northamptonshire Drog és Alkohol Szolgálat és a rendőrség vett részt. A jövőben azonban számítanak Kettering és Corby hivatalos szerveinek a támogatására is. A szakemberek úgy gondolják, hogy a HOPE program segít a fogvatartottaknak lemondani a drogról és az alkoholoról. Az oktatás-képzés révén pedig a büntetés-végrehajtási intézetből kikerülve könnyebben jutnak majd álláshoz. A program irányítói 2002-ben 12 olyan résztvevőről tudnak, aki a szabadulást követően állást talált és felhagyott a kábítószer fogyasztással is.

Forrás: Alan Beck: Prisoner rehabilitation scheme extended (Guardian 2003. 01. 08.).

Az angliai büntetés-végrehajtási intézetekben gyakoriak az öngyilkosságok

2002-ben, Angliában és Walesben kilencvennégy 26 és 30 év közötti elítélt követett el öngyilkosságot.

Angliában a Durham Büntetés-végrehajtási Intézetben volt a legnagyobb az öngyilkossági ráta. Északnyugaton a 13 öngyilkos közül 6 a Durhamban töltötte szabadságvesztés büntetését.

A Stockton-on-Teesben, Holme Houseban 5 fogvatartott vetett véget életének a büntetés letöltése alatt.

A Howard League for Penal Reform (Howard Liga a Büntető Reformért) a sajnálatos események miatt a büntetés-végrehajtási intézetek túlszűfoltóságát hibáztatja. Emellett elfogadhatatlannak tartja, hogy egy civilizált társadalomban ne találjanak megoldást a fent említett problémákra.

A büntetés-végrehajtási intézetek igazgatói azzal védekeznek, hogy a börtönszemélyzet túlterhelt és az öngyilkosságok megakadályozására sincsenek meg a megfelelő eszközök.

Forrás: Michael Cleef.: Durham Prison tops suicide table (New Day 2003.01.12.).

Chat-szoba Csehországban

Csehországban, Prágában a Vinarice büntetés-végrehajtási intézetben a fogvatartottak lehetőséget kaptak arra, hogy chat-en keresztül kapcsolatba lépjenek a külvilággal.

A program elindítói elmondták, hogy csak bizonyos biztonsági előírások betartása mellett lehet az interneten keresztül társalogni. A szakértők pozitív ered-

ményeket várnak a számítástechnika segítségével hívásától. A program későbbi sorsa attól függ, hogy a fogvatartottak mennyiben használják ki a felajánlott lehetőségeiket.

Kevin Malteen: New chatroom for Czech prisoners (New Nation 2002. 12. 04.).

A Kanadai Büntetés-végrehajtási Szolgálat a pogány hit gyakorlásának is teret enged

A Kanadai Büntetés-végrehajtási Szolgálat a vallásgyakorlásnak tág teret enged a büntetés-végrehajtási intézetek falain belül. A nagy világvallások mellett kisebb-nagyobb megkorlátozásokkal olyan ismeretlen hit, mint a druida, a wicca, a rastafarianizmus, a Haré-Krisna is gyakorolható. Egyedül a sátánizmust és a hozzá kapcsolódó szertartást tiltották ki a börtönökből.

A XX. század végén a pogány vallások közül a - kereszténység előtti gyökerekből táplálkozó - wiccát is fel kellett venni a gyakorolható vallások közé, mivel Kanadában már több mint 200 fogvatartott követője van. Ehhez a pogány közösséghez tartozók gyakran boszorkányoknak hívják magukat és ún. kovenekbe tömörülnek (coventus gyűlés lat.), valamint a pentagram szimbólumát viselik.

Ez a vallás olyan népszerű lett az elítéltek körében, hogy a cellákban oltár felállítását – amely előtt meditálni tudnak a hívők – is engedélyezni kellett.

A Kanadai Pogány Szövetség véleménye szerint helyes a kevesebb hívőt számoló vallásoknak is teret engedni, mivel képesek utat mutatni az embereknek.

A kanadai Wicca Egyház főpapja úgy gondolja, hogy a bűncselekmények elkövetésének az az oka, hogy a társadalom és a főbb vallási irányzatok cserbenhagyták az embereket. Az új hit azonban képes a bűnelkövetőket pozitív irányba terelni.

A büntetés-végrehajtási intézetek vezetői gyakran érzik a vallásgyakorlás biztosításának a nehézségeit: elő kell teremteni a megfelelő helyiséget, ruhát, eszközöket, és az egyházzal való kapcsolattartásra is lehetőséget kell adni.

A wicca papok például kéthetente egyszer jelennek meg a büntetés-végrehajtási intézetekben. A Kanadai Pogány Szövetség tagjai közül néhányan pénzt is kérnek a látogatásért, bár vannak, akik hajlandóak önkéntes alapon megtartani a szertartásokat. Ezen kívül a wicca követői a ceremóniák során olyan eszközöket - például kör rajzolásához kardot - használnak, amelyeket szigorúan tilos bevinni a büntetés-végrehajtási intézetbe. Ebben a kérdésben arra a kompromisszumra jutottak, hogy a kardot fa bottal helyettesítik.

A wicca hívei szerint ez a vallás a természetkultuszon, a személyes felelősség tudatán és pozitív célok megvalósításához szükséges mágián alapul. Ennek ellenére sokan nincsenek tisztában a tanokkal, ami megnehezíti a börtönszemélyzet feladatát. Vannak olyanok, akik középkori értelemben vett boszorkánynak tartják magukat, akik a sötét erőkkel léptek szövetségre. Néhány wicca követő azon az alapon kívánt kimaradni a drogszűrésből, mert vérét szentnek tartotta.

Az előforduló szélsőséges esetek ellenére a Büntetés-végrehajtási Szolgálat az emberi jogokat szem előtt tartva teret enged nemcsak a világvallásoknak, de a XX. században kialakult vagy újraéledt rituáléknak is.

Forrás: Tom Blackwell: A witch in prison? (National Post 2003. 01. 25.)

Jackie Zalumas: A börtönszemélyzet oktatása Georgia államban

Georgia államban (Egyesült Államok) a Southeast AIDS Education and Training (SEATEC, Délkeleti AIDS Oktatás és Képzés) program 5 éven át nyújtott segítséget a büntetés-végrehajtási személyzet továbbképzésében. Feladata az volt, hogy tájékoztassa őket arról, hogy hogyan ismerhetik fel a HIV fertőzést, és mit tehetnek a továbbterjedés megakadályozása érdekében.

1994-1999. között az Emory Egyetem nyújtott helyet a képzésnek, a pénzügyi terheket pedig a Health Resources and Services Administration's Special Projects of National Significance (HRSA/SPNS) vállalta magára. A program neve is mutatja, hogy elsősorban a délkeleti, kicsit elzártabb, emberek által kevésbé lakott területeken dolgozó börtönszemélyzet ismereteinek a bővítésére törekedtek. A képzés keretében a résztvevők áttekintették a HIV/AIDS fertőzött elítéltek elhelyezésével és velük való bánásmóddal kapcsolatos irányelveket, a betegség terjedésével és a kezelésével összefüggő tudnivalókat.

Az öt éves periódus alatt 1500 fő vett részt a programban, amelynek fontos része volt a tanfolyamok előtt és után egy szintfelmérő kérdéssor kitöltése. A szervezők megállapították, hogy a képzés hatékony volt és a börtönszemélyzet tudása jelentős mértékben gyarapodott.

Forrás: Jackie Zalumas: About CBO program and HIV prevention (issued by National Institute of Justice 2001.).

Király Klára

A leggyakrabban előforduló fertőző betegségek néhány állam büntetés-végrehajtási intézetében

Az NCCHC/NIJ 2002-es „*Health Status*” (Egészségi Állapot) jelentésben tekintette át az Egyesült Államokban, a büntetés-végrehajtási intézetekben problémát okozó, leggyakoribb betegségeket. Az Egyesült Államok kongresszusa a felmérés elkészítéséhez - a National Institute of Justice (NIJ, Országos Igazságszolgáltatási Intézet), a Centers for Disease Control and Prevention (Betegség Ellenőrzési és Megelőzési Központok), Commision on Correctional Health Care (Büntetés-végrehajtás Egészségügyi Ellátásának Országos Bizottsága) támogatásával -, az ország legelismertebb orvosait, kutatóit, tudósait, kérte fel, akik a közegészségügyi ellátás és a büntetés-végrehajtási intézetek egészségügyi ellátásának területén tevékenykednek.

A beszámoló megírásának a célja az volt, hogy áttekintse az elítéltek egészségi állapotát és bemutassa, hogy hogyan lehet a járványok kialakulását megelőzni.

HIV/AIDS

Az NCCHC/NIJ jelentése szerint az Egyesült Államokban, 1996-ban 98.000-145.000, 1997-ben 35.000-47.000 HIV fertőzött elítélt szabadult a büntetés-végrehajtási intézetekből. Ezek az adatok a HIV vírust hordozó szabad lakosság 12-18 szá-

zalékának felelnek meg. Sok elítélt nincs tisztában azzal, hogy HIV vírus van a szervezetében, és így általában a büntetés-végrehajtási intézet az első hely, ahol a rutin vizsgálatokra sor kerül. A szakemberek kihangsúlyozták a börtönök egészségügyi személyzetének a szerepét az új HIV esetek felderítésében. Az alábbi két táblázat a Bureau of Justice statisztikája alapján készült, és a büntetés-végrehajtási intézetekben élő HIV pozitív fogvatartottak számát, valamint arányát mutatja.

Felvilágosítás

A büntetés-végrehajtási intézetek egészségügyi személyzetének kulcsszerepe van a HIV/AIDS megelőzésében, ők biztosítják a bebörtönzöttek felvilágosítását, vizsgálatát, kezelését. A HIV teszt elvégzésére majdnem minden államban sor kerül, az ábra mutatja az egyes államokra jellemző gyakorlatot.

HIV pozitív és AIDS esetek száma a fogvatartottak között

Év	HIV pozitív fogvatartottak	
	száma (fő)	aránya (%)
1995	24 256	2,3
1996	23 881	2,2
1997	23 886	2,1
1998	25 680	2,2
1999	25 801	2,1
2000	25 088	2,0

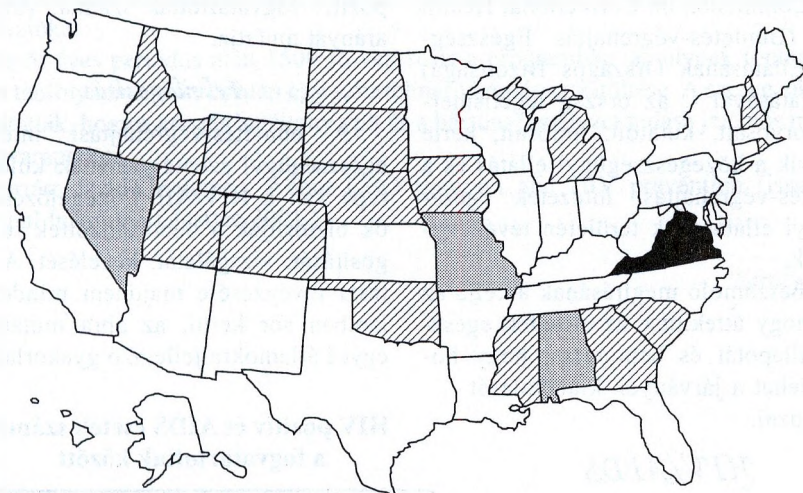
A HIV tesztnek könnyen alkalmazhatónak kell lennie, különösen fontos a vizsgálat akkor, ha a HIV-vel történt társfertőzés gyanújára utaló állapot áll fenn (például övsömör,

visszatérő bakteriális tüdőgyulladás, szexuális úton terjedő betegségek, hepatitisz C stb.).

A megelőzés, azaz a tanácsadó és felvilágosító programok, beszélgetések az

A HIV pozitív fogvatartottak száma az állami és szövetségi bv. intézetekben

Felmérés helye	HIV pozitív fertőzöttek száma		
	1999. 12. 31.	2000. 06. 30.	2000.12. 31.
Szövetségi bv. intézetek	1 150		1 014
Állami bv. intézetek	24 651	25 359	24 074
– Északkeleti államok	10 030	9 779	8 721
– Középnnyugati államok	2 171	2 479	2 252
– Déli államok	10 243	11 167	10 767
– Nyugati államok	2 207	1 934	2 334
Egyesült Államok összesen	25 801	25 359	25 088

- Kötelező HIV teszt a bv. intézetbe érkezéskor és távozáskor
- Kötelező HIV teszt a bv. intézetbe érkezéskor
- Kötelező HIV teszt a bv. intézetből való távozáskor
- Nincs egységes követelmény

óvszer használatról és a biztonságos injekciózásról, kulcsfontosságúak lehetnek e kór terjedésének megakadályozását tekintve.

Diagnosztizálás

A HIV fertőzést gyakran összetévesztik más betegségekkel. Ennek az oka, hogy a betegek a leggyakrabban a következő tüneteket produkálják: láz, kimerültség, nyirokcsomó duzzanat, torokgyulladás, kiütés, fogyás.

A HIV diagnózis felállítására legtöbbször rutin vizsgálatok segítségével kerül sor (pl. vér-, vizelet-, nyál gyors tesztekkel.).

Szifilisz

Felvilágosítás

Az NCCHC/NIJ jelentésében rendszeres szűrést ajánl e gyakori betegség járvánnyá fejlődésének megelőzése érdekében. A gyors szűrő tesztek rendkívül ajánlatosak, mivel csökkentik a tesztelés és a gyógy mód alkalmazása közötti időszakot, ezzel növelve annak valószínűségét, hogy a beteg kezelése elkezdődik még a szabadlábra kerülése előtt.

Az NCCHC/NIJ beszámolója szerint 1997-ben az Egyesült Államokban 46.000-76.000 elítélt volt szifilisszel fertőzött. A CDC (Centers for Disease Control, Betegség Ellenőrző Központok) pedig három női büntetés-végrehajtási intézetben végzett vizsgálatai nyomán megállapította, hogy bekerülésükkor a nők 35%-a volt fertőzött.

Diagnosztizálás

A szifiliszről szenvedő betegek tünetei többfélék lehetnek: elsődleges szifilisz (fekély a fertőzött területen), másodlagos szifilisz (bőrkiütés, váladékos sebek), harmadlagos szifilisz (szív-, szem-, hallási rendellenességek és/vagy fogíny sebek).

Más szexuális úton terjedő egyéb betegségek (a gonorrhea és a chlamydia) gyakran a szifilisszel együtt fordulnak elő. Nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a tényt sem, hogy a szifilisz elítélt esetleg HIV pozitív is lehet.

Gonorrhea és chlamydia

Felvilágosítás

A gonorrhea és a chlamydia rendkívül gyakori az Egyesült Államok börtönpopulációjában. 1997-ben az NCCMC/NIJ jelentés szerint gonorrheával 18000, chlamydiával 43.000 elítélt fertőződött meg. A CDC 1998-ban arról számolt be, hogy a nők 8%-a gonorrhea és 27%-a chlamydia következtében betegedett meg.

Az NCCHC/NIJ fontosnak tartja a beteg elítéltek tájékoztatását arról, hogy egyidejűleg több, szexuális úton terjedő betegségtől is megfertőződhetnek. A kondomok hatékonyak lehetnek a gonorrhea és a chlamydia továbbadásának megakadályozásában.

Diagnosztizálás

A férfiak esetén gyakoriak a tünetmentes fertőzések. Míg a nők esetén a gonorrhea rendszerint tüneteket produkál, addig a chlamydia

trachomatis gyakran több évig is tünetmentes maradhat. A nőknél kialakuló gyulladásos – gennyes állapot gyakran társul petefészek gyulladásával is.

Az orvosok a fertőzöttség kimutatására vizeletmintán végzett gyors teszteket használnak, ami kiegészülhet a férfiaknál a húgycsöből vett minta, a nőknél a medence vizsgálatával.

Hepatitis A, B, C

Hepatitis A

Az Egyesült Államok felnőtt lakosságának 33 %-ánál lehet bizonyítékot találni arra, hogy korábban hepatitisz A-val fertőződött meg. A hepatitisz A-nak nincs krónikus szakasza. A fertőzés útja leggyakrabban fekális vagy orális, tipikusan fertőzött élelmiszeripari termékeken keresztül, vagy szexuális úton (főleg homoszexuálisok között) terjed, de gyakori az intravénás drogfogyasztók körében is.

A hepatitisz A rendszerint kiheverhető fertőzés, de halált is okozhat, főleg az idősebbek körében (55 év felett) és a krónikus májbetegségben szenvedők között.

A hepatitisz A terjedésének megakadályozására nézve az oltás a leghatékonyabb módszer.

Hepatitis B

Az NCCHC/NIJ becslése szerint az Egyesült Államokban, 1997-ben 36.000 elítélt lett beteg a hepatitis B miatt. 1982 óta létezik ellene védőol-

tás, amellyel sikerült lecsökkenteni a fertőzés mértékét.

Az elítéltek 0,8-1,4%-a válik vírus-hordozóvá a szabadságvesztés büntetés letöltése alatt.

A hepatitis B magas arányban fordul elő azon fogvatartottak között, akik közös tűkön osztoznak (pl. tetoválás során), vagy közvetlen fertőzésnek vannak kitéve, például krónikus vagy akut hepatitis B-től szenvedő elítélt társak között töltik a büntetésüket. A HIV és a hepatitis B – mivel hasonló módon terjednek –, gyakran köz-
zel egy időben jelennek meg az emberi szervezetben.

Az akut hepatitis B által okozott fertőzések esetek 25-50%-át tünetek kísérik, a fennmaradó rész tünetmentes marad. A lappangási időszak egy héttől akár 6 hónapig terjedő időtartam is lehet.

Hepatitis C

Az Egyesült Államokban a hepatitis C gyakoribb, mint az előbbieken említett változatok. Az NCCHC/NIJ beszámolója szerint 1997-ben legalább 303.000-332.000 fogvatartott kapta meg ezt a betegséget. A börtönpopulációban a hepatitis C gyakorisága 17-18,6%-os, amely 9-10-szer magasabb, mint az ország egészében.

A szakemberek kiemelik, hogy az alkoholfogyasztás a betegség kifejlődését gyorsítja, amire fel szokták hívni az elítéltek figyelmét.

Ezen kívül szükség van a fogvatartottak tájékoztatására, hogy betegségüket jobban megértsék és meg tudják akadályozni annak a továbbterjedését.

Tuberkulózis

Az NCCHC/NIJ felmérése rávilágít arra, hogy a tuberkulózis felszámolása nagymértékben függ a börtönegészségügyben dolgozóktól. A CDC a tuberkulózisos esetek elszaporodásának csökkentésére intenzívebb szűrést és kezelést ajánl.

A börtönpopulációban ország-szerte előforduló tbc-s esetek száma 10-20-szor akkora, mint általában az Egyesült Államok szabad népessége körében. 2000-ben 16.377 tbc-s esetet jelentettek be a lakosság körében. A tbc szűrés a büntetés-végrehajtási intézetek többségében a fogvatartott bekerülésekor lefolytatott rutin eljárás.

Kelet-Európa és Közép-Ázsia népessége és a fogvatartottak száma

	Fogvatartottak száma (fő)	Mintavétel dátuma	Népesség becslt száma (millió fő)	Börtönpopuláció 100 ezer főre
Örményország	7 608	1998	3,8	200
Azerbajdzsán	24 881	1997	7,7	323
Beloruszia	52 033	1996	10,3	505
Bulgária	11 814	1998	8,3	142
Észtország	4 647	1998	1,5	320
Grúzia	7 900	1997	5,4	146
Kazahisztán	82 945	1997	16,8	494
Kirgizisztán	19 857	1997	4,5	441
Lettország	10 070	1997	2,5	411
Oroszország	1 009 863	1998	147,0	687
Tadzsikisztán	6 000	1996	6,3	95
Türkmenisztán	18 000	1998	4,5	400
Ukrajna	211 562	1998	51,2	413
Üzbegisztán	60 000	1996	23,3	258

A 100 ezer főre jutó tuberkulózisos esetek száma Kelet-Európában és Közép-Ázsiában

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Örményország	17,6	21,8	6,8	16,9	21,2	23,0	25,7	28,9
Azerbajdzsán	36,8	38,4	38,7	41,1	38,0	43,9	65,9	60,5
Beloruszia	29,8	36,6	23,6	40,6	42,8	49,2	54,3	56,4
Észtország	21,1	25,8	25,8	34,3	41,9	40,9	46,4	51,1
Grúzia	28,4	n.a.	39,1	68,7	n.a.	29,8	195,5	155,5
Kazahisztán	65,8	64,5	64,7	61,5	61,8	66,0	80,6	101,4
Kirgizisztán	52,9	56,7	57,2	52,9	28,4	75,8	91,4	119,3
Lettország	33,9	35,5	36,2	38,1	43,8	60,8	70,3	81,0
Oroszország	34,2	34,0	35,9	43,0	48,1	65,2	74,9	82,3
Tadzsikisztán	46,5	38,9	29,8	11,3	15,0	34,8	27,8	30,7
Türkmenisztán	63,6	63,0	54,1	70,2	n.a.	49,3	51,7	79,3
Ukrajna	31,9	32,4	35,1	38,7	40,1	41,5	52,0	52,9
Üzbegisztán	46,1	n.a.	43,8	44,7	66,6	43,3	51,4	54,8

A szakemberek szerint a büntetés-végrehajtási intézetek egészségügyi el-látóinak a fogvatartás alatt meg kelle-ne ismételnie a szűrést, hogy elejét ve-gyék a járványok kialakulásának.

Diagnosztizálás

Az NCCHC/NIJ szerint az egész-ségügyi személyzet feladata, hogy az intézetbe való bekerüléskor kikérdezze az elítélteket és megvizsgálja, hogy

mértékben terjedő gyermekkori beteg-ség, és olyan mérvű fenyegetést jelent a társadalom számára, amelyet előző-leg csak a legszegényebb ázsiai és af-rikai országokban lehetett tapasztalni. A jelentett fertőzési arány a tízszerese az Egyesült Államokban tapasztalt fer-tőzési rátának. Ez az adat valószínűleg nem tartalmazza a hajléktalanokra, be-vándorlókra, menekültekre, elítéltekre vonatkozó számokat.

**A tuberkulózis következtében elhunytak száma 100 ezer főre vetítve
Kelet-Európában és Közép-Ázsiában**

	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991
Örményország	2,4	2,3	2,5	1,8	2,7	3,4	3,8
Azerbajdzsán	9,8	9,2	9,9	8,2	7,6	4,6	5,5
Beloruszia	4,9	4,0	4,0	4,0	4,0	4,1	4,4
Bulgária	2,9	2,7	2,6	2,8	2,6	2,3	2,5
Észtország	6,2	4,7	4,0	3,7	3,4	5,1	5,0
Grúzia	6,0	6,1	5,8	6,2	6,4	5,4	n.a.
Kazahisztán	12,7	11,1	10,6	10,8	9,9	9,5	10,7
Kirgizisztán	7,2	7,1	6,7	6,5	6,7	7,2	7,8
Lettország	6,7	5,2	6,2	5,3	5,9	6,9	5,5
Oroszország	9,8	8,0	7,9	7,6	7,7	6,9	7,0
Tadzsikisztán	4,4	4,2	4,2	3,2	3,2	3,5	3,0
Türkmenisztán	11,4	10,7	8,3	8,9	9,0	9,5	10,6
Ukrajna	10,2	8,5	8,7	8,0	7,8	7,9	8,6
Üzbegisztán	8,2	8,2	7,6	6,6	6,7	5,6	5,8

akadnak-e tbc-re utaló tünetek, például hurutos, elhúzódó köhögés, vér felkö-högése, láz, hidegrázás, éjszakai izza-dás, fáradtság, étvágyvesztés, fogyás.

Nagyobb gondot okoznak azok a fogvatartottak, akik egyben HIV fertő-zöttek is. A kezelést, olyan szakember-nek kell vezetni, aki a kettős fertőzött-ség kezelésében jártas.

Tuberkulózis Kelet-Európában és Ázsiában

Az orosz börtönökben a tbc a leg-gyakoribb halálozási ok, a legnagyobb

Oroszországban a társadalmi-gaz-dasági változások, az egységes szer-vezetű tuberkulózis felügyeleti rend-szer összeomlása a tbc arányának a megduplázódásához vezetett, azaz az 1991-ben mért 38/100.000-hez ké-pest, 1997-re 74/100.000 lett. A bü-n-tetés-végrehajtási intézetekben majd-nem 100-szor magasabb arányokat re-gisztráltak. A nem kielégítő gyógy-szerellátás és a nem teljes körű keze-lés miatt, a gyógyszerre immunitást mutató betegek száma növekedett. Ez a növekedés a civil népesség körében

kétszeresére, 3 %-ról 6 %-ra nőtt, míg a börtönökben ez az arány 40 %-os. Az alábbi három táblázat mutatja a fogvatartottak számát, valamint a tuberkulózisos megbetegedések és halálozások arányát Kelet-Európában és Közép-Ázsiában, a WHO jelentése alapján.

A New-Yorkban a Közegészségügyi Kutató Intézet keretein belül működő TBC központ és az oroszországi tüdőgondozó beszámolóí szerint, Oroszország szerte a tbc többféle típusát fedezték fel. Évente 100.000 új eset diagnosztizálására kerül sor, amelyek egyharmada a büntetés-végrehajtási intézetekben fordul elő. A becslések szerint további 30.000 eset marad felderítetlen.

A legtöbb elemző egyetért abban, hogy az orosz büntetés-végrehajtási intézetekben az elítéltek kb. 10 %-ának van aktív tbc-je. Ez az arány az utóbbi 3-4 évben állandó.

1998-ban a Fraser Wares Nemzetközi Egészségügyi Segélyszolgálat jelentése szerint Szibériában a Tomszk régióban, 8.500 elítélt 8 %-a szenvedett aktív tbc-től, 1999-ben Nyizsnij Novgorod térségében 28.000 fogvatartott közül 3.500-nál állapítottak meg tbc-t.

Az MDR-tbc aránya is igen magas. Egyes szakértők számításai szerint az aktív tbc-ben szenvedő orosz fogvatartottak akár a felénél kialakulhatott immunitás az aktív tbc gyógyszereire.

A HIV és a tuberkulózis kapcsolata

– A HIV és a tbc vírusfertőzés együttes megjelenése a szervezet-

ben halálos kombinációt jelent. Mindkettő felgyorsítja a másik betegség előrehaladását.

- Az elmúlt öt évben a tbc fertőzés növekedésének 1/3-át a HIV fertőzésnek lehet tulajdonítani. A HIV gyengíti az immunrendszert. Ha egy HIV pozitív személy fertőződik meg tbc-vel, harmincszor nagyobb valószínűséggel szorul a tuberkulózis miatt orvosi kezelésre, mint az, aki HIV negatív volt.
- Világszerte 1997-ben, a majdnem 31 millió HIV pozitív személy kb. 1/3-át gondolták tuberkulózisosoknak. A HIV fertőzés nagyban növeli annak az esélyét, hogy a lappangó tbc aktívvá váljon.
- Normál esetben a lappangó tbc aktívvá válásának aránya 5 %. A HIV jelenléte ezt az arányt 50 %-ra növeli.

A szakértők véleménye szerint a HIV fertőzés növekszik az oroszországi börtönökben.

Sajnos a tbc és a HIV fertőzés aránya továbbra is emelkedni fog olyan környezetben, ahol egészségügyileg és fizikailag gyengék vannak nagy számban együtt.

Konklúzió

A büntetés-végrehajtási intézetek gyakran olyan egyéneket zárnak össze, akik a bebörtönzésük előtt sem jutottak hozzá megfelelő egészségügyi ellátáshoz és ki vannak téve a fertőző betegségeknek. Az időben megállapított diagnózis és kezelés révén megelőzhető a járványok kialakulása. Az NCCHC/NIJ szerint az újabb és újabb

fertőzések kiküszöbölésére átfogó programra lenne szükség, amely átnyúlik a büntetés-végrehajtási intézetek falain túlra is, és nyomon követi a volt fogvatartottak egészségi állapotának változását. Szükség lenne az álla-

mi egészségügyi szervek és a büntetés-végrehajtási intézetek közötti hatékonyabb kommunikációra is.

Király Klára

Források

Karl Brown M.D., Elizabeth Herbert: Health Status Report: Infection Diseases in Correction (HEPP Report, 2002.).

Vivien Stern: Sentenced to Die? (International Centre for Prison Studies, 1999.).

Statistics: Medical Management of HIV (2001.).

HIV in prison, 2002. (Bureau of Justice Bulletin, 2002. October).

A francia büntetés-végrehajtás reformja

2000. november 8-án Agen városában, az ENAP (Nemzeti Büntetés-végrehajtási Iskola) megnyitóján Lionel Jospin miniszterelnök kijelentette, hogy kormánya elkötelezte magát egy átfogó büntetés-végrehajtási törvény létrehozása mellett. A munka még nem fejeződött be, de olyan szabályozási hullám kísérte, amely reformintézkedések sorát hozta magával a francia büntetés-végrehajtási jogban. Az új törvény mindezeknek a folytatása lesz, azon túl, hogy jelentős részüket magába foglalja. Figyelembe veszi a fogvatartás körülményeiről és az Általános Börtönfelügyelet létrehozásáról szóló törvénytervezetet is¹, amelyet a francia parlament felsőháza (Szenátus) 2001. április 26-án első olvasatra megszavazott.

Az Európai Parlament határozata

A reformok előzményét az Európai Parlament 1998. december 17-én elfogadott határozata jelentette, amely a börtönben fogvatartás körülményeinek javításával és az alternatív büntetési nemek alkalmazásával kapcsolatban fogalmazott meg ajánlásokat az Európai Unió tagállamai részére². A határozat a Kínzás Elleni Bizottság (CPT) és a Polgári Szabadságjogok és a Belügyek Bizottságának korábbi jelentéseire épült. Ezekre hivatkozva megemlítette, hogy jelentős eltérések tapasztalhatók az EU-országok ítélkezési rendszerében és börtönügy-

ében, különösen az alternatív büntetési nemek tekintetében. Ezek alkalmazása gyakran háttérbe szorult a börtönbüntetés mögött, pedig kifejezetten helyénvaló lett volna az egy évnél rövidebb időtartamú büntetések kiszabása esetén, amelyek egyébként a tagországok szinte mindegyikében a leggyakoribb ítéleteket képezték. A határozat ellenpéldaként hozta fel a Németországban sikerrel alkalmazott közmunka és pénzbüntetéseket, illetve a Svédországban használt elektronikus felügyeletet.

A jelentések szerint egyes európai börtönökben az alapvető emberi jogokat sem biztosítják az elítélteknek, emellett súlyos problémát jelent a túlszűfolttság és a tiltott szerek fogyasztása. Az észlelt rendellenességek sajnálatos módon elmentételezik a szabadságvesztés kívánt pozitív hatásait, gátolják a fogvatartottak fizikai és szellemi egészségének megőrzését, megvesztegetési kísérletekhez vezetnek, végső soron rontják a társadalomba való visszailleszkedés esélyeit.

Az őrizetbe, illetve az előzetes letartóztatásba vételek gyakorisága és azok időtartama is aggodalomra ad okot, mivel veszélybe kerül az ártatlanság vélelmének elve. Az 1996-os adatok szerint Franciaországban 2.000 előzetes letartóztatásba helyezett személyt mentettek fel, akiknek a családi, szakmai és társadalmi kapcsolataiban esett kárt azonban soha nem lehet jóvátenni.

Az Európai Parlament határozatában felkérte a tagállamokat, hogy kezdjenek el munkálkodni egy alapvető börtönügyi törvény vázlatán, amely a belső, illetve a külső jogi helyzetet, a panaszjogot és a fogvatartottak kötelességeit szabályozná, és létrehozna egy független felügyelő szervet, ahová az elítéltek fordulhatnak jogaik megsértése esetén. A társadalomba való visszailleszkedésük megkönnyítése érdekében azt javasolta, hogy a jogszabályok tegyék lehetővé a legszélesebb körű munkavégzési, tanulási és sporttevékenységet a büntetés-végrehajtási intézetek keretein belül. Szót ejtett az egészségügyi ellátásról is: a börtönökben fogvatartottaknak biztosított kezelés színvonala azonos kell, hogy legyen a börtönön kívüliével, és éjszaka is rendelkezésükre kell álljon az ügyeletes orvos. A gyógyíthatatlan, súlyos betegségben szenvedő elítélteknek lehetővé kell tenni, hogy életük utolsó napjait a családjukkal tölthessék.

A határozat a női elítéltek egyedi szükségleteire is felhívta a figyelmet, különösképpen terhesség, szülés és kisgyermek nevelés esetén. Gyermekgondozó intézmények létrehozását, az anyák és gyermekeik különleges – börtönön kívüli - részlegekben történő elhelyezését javasolja, a gyermekeket családi és iskolai életükben esetleg sújtó diszkrimináció elkerülése érdekében.

A határozatban megfogalmazott javaslatok nagy része megfelelt egyes büntetési elméleteknek. Ennek ékes bizonyítéka a 24. pont, amely kimondta: az ítéleteknek egyénre szabottnak kell lennie, valamint arra szólít fel, hogy a kompenzációs elmélet érezhető hatására a bűnelkövető lehetőséget kapjon az ál-

dozatának okozott kár jóvátételére. A börtönök túlszűfoltóságának enyhítésére ajánlott megoldást is nehéz az ideológiai töltetűtől elvonatkoztatva szemlélni: a 35. pont ugyanis a tiltott drogok fogyasztásának dekriminalizációját tartja szükségesnek. Az indoklás szerint ezek kizárólag az elkövetőnek ártanak. A határozat ezen a ponton figyelmen kívül hagyja a kábítószer-függőségből később származó mérhetetlen társadalmi költségeket, a szabadságvesztéssel való fenyegetettség elrettentő hatását, az alvilág érintettségét a kábítószeres beszerzésében – olyan szempontokat, amelyek kifejtése nem ennek a dolgozatnak a témája, de súlyos érvek a drogfogyasztás szankcionálása körüli vitában.

Új szabályozás Franciaországban

Az Európai Parlament határozata nem bizonyult pusztába kiáltott szónak. A francia kormányzat hamarosan nekilátott a szükséges változtatások bevezetéséhez. Eddigi munkálkodását a tárgyjal foglalkozó különböző szintű jogszabályok sora jelzi. Tapasztalható szorgalmuk egyik kiváltó oka az is lehet, hogy az Európai Parlament polgári szabadságjogokkal és belügyekkel foglalkozó bizottságának jelentése Olaszország mellett Franciaországot említette olyan tagállamként, „*amely előtt még igen hosszú út áll*”, hogy elfogadható körülmények uralkodjanak börtöneiben.³ A francia reformfolyamat nem akadt meg a 2002-es választásokkal. Jean Pierre Raffarin miniszterelnök és kormánya is ezt az utat folytatja.

A francia büntetés-végrehajtással kapcsolatos rendelkezések nagy részét a

Büntető-eljárás jogi Törvénykönyv⁴ 5. része tartalmazza. A 2002. évi 303. számú, a betegjogokat szabályozó törvény⁵, a fenti kódex 720-1. szakaszát egy újjal egészíti ki (720-1-1). Az említett törvényhely súlyos egészségügyi, családi, szakmai vagy szociális gondok esetében eddig is lehetővé tette a szabadságvesztés legfeljebb három évre való félbeszakítását, vagy részletekben történő végrehajtását, ha az elítélt büntetéséből már csak legfeljebb egy év volt hátra. Az új szakasz szerint az elítélt büntetését – nemétől és időtartamától függetlenül – meghatározatlan időre félbe lehet szakítani, ha két különböző orvosi szemle megállapítja, hogy életkilátásait veszélyeztető betegségben szenved vagy a fogvatartás egészségi állapotával hosszú távon összeegyeztethetetlen. A büntetés-végrehajtási bírónak bármikor jogában áll újabb orvosi szemlét elrendelni, és – amennyiben a büntetés félbeszakítását megalapozó okok már nem állnak fenn – elrendelheti a végrehajtás folytatását. Az újabb vizsgálat elvégzésére az ügyész is felszólíthatja a büntetés-végrehajtási bírót. A 2002. március 4-én kihirdetett, a betegjogokat szabályozó törvényhez máris egy híres precedens fűződik. Az emberiség elleni bűntettek miatt a gironde-i büntetőbíróság által tíz éves börtönbüntetésre ítélt Maurice Papon, aki 1942 és 1944 között 1.560 zsidó deportálásáért volt felelős, 2002. szeptember 18-án, a Párizsi Fellebbviteli Bíróság ítéletének értelmében megromlott egészségi állapota miatt hagyhatta el a börtönt. Tekintve, hogy a vichy-i kormány egykori tisztviselője ebben az évben töltötte be a 92. életévét, és így nem sok remény van arra,

hogy elrendeljék büntetése hátralévő részének letöltését.

Az elítéltek képviseleti jogát biztosítja a miniszterelnök 2002. július 25-én kiadott rendelete. Ez az állampolgárok és a hatóságok kapcsolatát szabályozó (azt javítani kívánó) 2000. évi 2000-321. számú törvény⁶ végrehajtására szolgál, azt (különösen a 24. szakaszt) a büntetés-végrehajtási szervezet irányában pontosítja. Ez is egy jogi garanciája annak, hogy a polgári jogok a börtönfalak között is érvényesüljenek. A rendelet szerint a fogvatartottak szabadon választhatnak egy olyan személyt, aki képviseli őket a fegyelmi bizottság előtt. Ez a szószóló látogatási engedéllyel vagy a büntetés-végrehajtási intézmények regionális vezetője által kibocsátott előzetes engedéllyel kell, hogy rendelkezzen, valamint meg kell feleljen bizonyos természetszerű követelményeknek. Nem lehet maga is fogvatartott, nem lehet az igazságügyi minisztérium hatáskörébe tartozó bármilyen intézmény alkalmazottja, rendelkeznie kell polgári és politikai jogokkal, valamint – ha külföldi állampolgárról van szó – megfelelő joggal kell francia területen tartózkodnia.

A reformot jelentő rendelkezések sorában a következő a 2001. június 29-én kelt igazságügy-miniszteri rendelet, amely a büntető-eljárásjogi kódex A-40. szakaszát módosítja. A rendelet két újabb hatósággal⁷ gazdagítja azoknak a címzetteknek az – ezt megelőzően is elég hosszú – sorát, akiknek az elítélt „*lezárt borítékban*” küldhet levelet. A találó meghatározás – a D-262. szakasz kifejtése szerint és hasonlóan a magyar szabályozáshoz – azokat a (hatóságokhoz küldött) leveleket jelöli, amelyek

tartalmát a büntetés-végrehajtási intézetben nem ellenőrizhetik.

Az ügyész jogköre is bővült: 24 órán belül fellebbezhet a büntetés-végrehajtási bíró határozatai ellen, valamint a büntetés-végrehajtási bíró és az intézet vezetője mellett tagja a büntetés-végrehajtási bizottságnak, amely véleményezheti a fogvatartás körülményeinek megváltoztatását.

A fogvatartottak jogaival két körlevél is foglalkozik. Az igazságügy-miniszter asszony, Elisabeth Guigou 1999-ben kiadott körlevele, amelyet a büntetés-végrehajtási intézetek regionális vezetőjének, az egyes intézetek vezetőinek, ügyészeknek és a bíróságok elnökeinek címzett, a szabadságvesztés-büntetésüket töltő anyák gyermekei látogatásának lebonyolítására ad irányelveket. Ebben kifejti, hogy a látogatás ne a börtönben történjen. Megoldásként az otthoni találkozást javasolja, amennyiben az megvalósítható, és felhívja a bírók figyelmét, hogy fiatalokú gyermekeket nevelő anyák elítélésekor válasszanak valamilyen alternatív büntetési nemet. A körlevél további részeiben a gyermekek börtönben tett látogatásának idejével és körülményeivel foglalkozik.

A másik körlevél kiadója a büntetés-végrehajtási szervezet igazgatója. Címzettjei közül megemlítendő az ENAP igazgatója és a büntetés-végrehajtás alatti munkavégzést szervező hivatal vezetője. A 2001. július 20-án keltezett levél témája a szegénység elleni harc.

A büntetésekről és a büntetés-végrehajtási hatóságról szóló törvény tervezete⁸

A kidolgozás alatt álló törvény a francia jog történetében először fogja rögzíteni a büntetés értelmét, nagyrészt

a francia alkotmánytanács 1994. január 20-i határozatából és az európai ajánlásokból kiindulva. Az előkészítés és szervezés feladatait egy külön erre a célra létrehozott bizottság végzi. Tagjai az igazságügy-minisztérium szakmai tanácsadói, a büntetés-végrehajtási szervezet és az állami irányítás más – ezekben a kérdésekben érintett – szakértői, és négy külső jogász.

A fent említett ajánlások szerint a szabadságvesztés csak végső eszközként alkalmazható. Ezért új szankciófajtákra van szükség, például egy olyan „polgári” jellegű intézkedésre, amely a próbára bocsátás valamelyik kötelezettségéből áll. Az eddigi büntetési rendszert módosító szabályozás megszünteti a különböző alternatív büntetések halmazának tilalmát és szélesíti a büntetés elhalasztásának lehetőségeit. Meghatározott időtartamúnál rövidebb börtönbüntetések végrehajtása előtt lehetővé tesz egy halasztást, amely alatt az elítélt a szabadságvesztés közérdekű munkára változtatásában részesülhet, amelyet a büntetés-végrehajtási bíró határoz meg.

A törvény a büntetés értelmének kifejtése mellett az elítéltek jogaival és kötelességeivel, a fegyelmi joggal, a büntetés-végrehajtási hatóság szervezeti felépítésével és feladataival, valamint a büntetés-végrehajtási intézetek külső ellenőrzésével fog foglalkozni. A szöveg egy jövőbeli deontológiai kódex kereteit is rögzíti, amely a büntetés-végrehajtásban dolgozó személyek foglalkozási szabályait fogja tartalmazni. Az intézetek osztályozása külön létesítményt biztosít az előzetes letartóztatásban lévőeknek, - leszögezve, hogy az ártatlanság

vélelmének megfelelően ők nem tarthatók együtt az elítéltekkel –, valamint a fiatalokéknak. Az elítéltek három fokozatban tölthetik szabadságvesztésüket. Az első a legenyhébb, valójában a szabad társadalomba való visszatérést készíti elő. A másodikban azok töltik büntetésüket, akiknek abból még egy évnél hosszabb idő van hátra. Ez a végrehajtási fokozat még mindig enyhébb, mint a harmadik: az elítéltek szabadságát kevésbé korlátozzák, és több lehetőségük van kulturális és sporttevékenység végzésére. A legszigorúbb végrehajtás azokra vár, akiknek a személyisége – objektív mérce alapján – a legelővigyázatosabb őrzést igényli.

A franciaországi reformok intézményi garanciáját biztosítják a törvényesség elvének. A fogvatartás körülményeiről és az Általános Börtönfelügyelet létrehozásáról szóló törvénytervezet előrevetíti egy független, a magyar ombudsmanéhoz hasonló jogkörrel bíró ellenőri tisztség bevezetését. Az általános ellenőr bármikor, látogatást tehet az intézetekben, hogy ellenőrizze azok állapotát, szervezetét és működését. Az intézetek vezetői minden szükséges adatot – az orvosi titkok kivételével – ki kell, hogy szolgáltatassanak neki és lehetőség szerint meg kell könnyíteniük a munkáját. Ha a szabályok megszegését észleli, ezt haladéktalanul jelentenie kell a köztársaság legfőbb ügyészének. Az intézetekben tett látogatása során esetleg tapasztalt diszfunkciókat az igazságügy-miniszter tudomására kell hoznia. Évente jelentést készít, amely – az igazságügy-miniszter válaszaival – a

köztársasági elnökhöz és a Parlamenthez kerül.

A fenti rövid áttekintésből kiderül: Franciaország komolyan vette az Európai Parlament határozatát és valóban gyökeres változtatásokat hajtott végre büntetés-végrehajtási jogrendjében. A jelenlegi reformokon (hiszen más nézőpontból szemlélve a folyamat már az '50-es években megindult⁹⁾) érezhető a büntetőjogi paradigmaváltás hatása, nagy hangsúly van a speciális prevención, a bűnelkövető részvételének elvén és a humanitárius jogokon. Az új szabályozás mindenképpen az elítélt jogi helyzetének megszilárdulását vonja maga után, aki ezután biztosabban számíthat jogai tiszteletben tartására. Az újítások bevezetésével az Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozatának szülőföldje, Franciaország, olyan joganyagot tud majd felmutatni, amely az elítéltek jogainak garanciái szempontjából példaértékű lesz az Európai Unió tagállamai, de külső országok számára is. Ez a tény önmagában nem igazolja egészében az új szabályok helyességét, a büntetőjog és a büntetés-végrehajtási jog értékelésének másik fontos szempontja ugyanis a társadalom védelme a bűnözéstől. A közbiztonságot elsőrendűnek tekintő francia polgárok számára megnyugtató (vagy éppenséggel felkavaró) érveket az elkövetkezendő évek – a büntetés-végrehajtási intézményrendszerrel összefüggésbe hozható – bűnözési adatai fogják megmutatni.

Sobor Dávid

Irodalomjegyzék

Az Európai Unió dokumentumai: www.europa.eu.int

Az Európai Parlament dokumentumai: www.europarl.eu.int

A francia Igazságügyi Minisztérium tájékoztató dokumentumai: www.justice.gouv.fr

Jogszabályok: www.legifrance.gouv.fr

Vókó György: *A magyar büntetés-végrehajtási jog.* Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2001.

Jegyzetek

1. Proposition de loi relative aux conditions de détention dans les établissements pénitentiaires et au Contrôle général des prisons.

2. Resolution on prison conditions in the European Union: improvements and alternative penalties.

3. „While countries such as Sweden and Spain may be cited as an example of what can be done to

improve prison conditions, others such as Italy and France still have a very long way to go before

their prisons may be said to meet minimum standards of acceptability.”

4. Code de procedure pénale.

5. Loi n° 2002-303 du 4 mars 2002 relative aux droits des malades et la qualité du système de santé.

6. Loi n° 2000-321 du 12 avril 2000 relative aux droits des citoyens dans leurs relations avec les administrations.

7. Az informatikai és szabadságjogi bizottság elnöke (le président de la Commission nationale de l'informatique et des libertés) és a gyermekvédelmi hatóság vezetője (le Défenseur des enfants).

8. L'avant projet de loi sur la peine et le service public pénitentiaire.

9. Ld. VÓKÓ GYÖRGY: *A magyar büntetés-végrehajtási jog*, 125-126. o. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2001.

Könyvajánló

Badó Attila – Bóka János: Európa kapujában. „Reform, igazság, szolgáltatás.” Miskolc. Bíbor Kiadó. 2002. 262 oldal. 1800 Ft.

Mindenki tapasztalhatja: hazánk uniós csatlakozásáról mind több és több kiadvány szól. Viszonylag kevés azonban azoknak a könyveknek a száma, amelyek az igazságszolgáltatás téma- körével foglalkoznak. Ezért is érdemes különös figyelmet a miskolci Bíbor Kiadó kötete.

A kiadvány egyrészt a magyar igazságszolgáltatás rendszerváltozás utáni változásait vázolja fel, másrészt a jövőbeni fejlődés lehetséges irányainak felmutatására törekszik. A szerzők mű- vükben az igazságszolgáltatást széles értelemben fogják fel, a s bár a kötet fókuszába a bírói ha- talmat állították, a jogszolgáltató mechanizmus összes szereplőjére figyelmet fordítottak.

A könyv tartalma hét fejezetre tagolódik. A bevezetést követő három fejezet az Alkot- mánybíróóság, a választottbíróóság szerepét, illetve a magyar igazságszolgáltatás és az euró- pai integráció összefüggéseit mutatja be. A következő anyagrész az igazságszolgáltatási re- form kísérleteit veszi sorra. Külön fejezetet kaptak a kötetben a jogászársadalom szereplői. Az utolsó gondolati egység a laikus bíraskodás problematikáját részletezi. A Függelékben neves hazai jogászokkal – esetenként volt igazságügy-miniszterekkel – készült interjúkat ol- vashatunk.

Az Európa kapujában című kötet a politika és a jog összetett kérdéskörét elfogultságok nél- küli, ahogy a szerzők állítják: „*a külső megfigyelő pozíciójából*” tárgyalja.

Fekete Mária – Grád András: Pszichológia és pszichopatológia jogászoknak. Bp. HVG-ORAC Lap- és könyvkiadó Kft. 2002. 479 oldal. 5600 Ft.

Buda Béla, a könyv előszavának szerzője szerint a jog alkalmazása, érvényesülése sajátos kommunikációs folyamatban zajlik. Ebben a lélektani körülmények vagy éppen a lélektani készségek és képességek gyakran döntő jelentőségűek, „*mondják is gyakran, hogy rendőrnek, bírónak, ügyvédnek szinte pszichológusnak kellene lennie*”.

A könyv elsősorban a jogalkalmazók igényeihez és szükségleteihez igazodik. Először is a nagy pszichológiai iskolákat mutatja be, majd a normalitás – abnormalitás, illetve a mentá- lis zavarok fogalmait tisztázza. Több fejezeten át ismerteti a különböző zavarokat, betegsé- geket, pszichiátriai kórképeket, valamint segít azok felismerésében. Megtudható belőle pél- dául: hogyan alakul ki az antiszociális személyiségzavar és mennyiben várható kriminális magatartás egy pszichopatától. A kiadvány közli a leggyakrabban alkalmazott tesztek és te- rápiás eljárások leírását, továbbá fontos fejezeteket tartalmaz az igazságszolgáltatás lélektani kérdéseivel kapcsolatban. Ennek kapcsán - külön anyagrészben - a büntetés-végrehajtás psi- chológiájával is foglalkozik. A könyv záró fejezete a hatékony jogászai kommunikáció lehet- séges módjait tárgyalja.

A hazai jogászképzésben hosszú időn át kevés lehetőség nyílt magas szintű pszichológiai ismeretek megszerzésére. E kiadvány magyar nyelven az első jogászoknak szóló „*szakspeci- fikus*” bevezetés. Tankönyv a lélektanról.

Kriminológiai tanulmányok 39. Szerk. Irk Ferenc. Bp. Országos Kriminológiai Intézet. 2002. 367 oldal. Ár nélkül.

A szokásosan gazdag tartalmú kiadványsorozat legújabb kötetében a korábbi gyakorlattól eltérően több tanulmány is foglalkozik - közvetlen vagy közvetett módon - a büntetés-végrehajtással. (Az alábbiakban csak ezek ismertetésére kerül sor.)

Kerecsi Klára tanulmánya az alternatív szankcióknak a büntetőjogban betöltött helyét és szerepét vizsgálja. A szerző először a bűnügyi reformok jelenlegi irányát, hátterét, utána az alternatív büntetések nemzetközi helyzetét és hazai szabályozását ismerteti. Ezt követően teszi meg javaslatait az új büntető törvénykönyv szankciórendszerére vonatkozóan, s külön is foglalkozik a pártfogó szolgálat újjászervezésével és modernizációjával.

Fehér Lenke és Parti Katalin közös dolgozatának címe a „Nők a börtönben”. A 2000-ben lefolytatott hasonló nevű, száz interjút magában foglaló kutatás fő célja a hazai női büntetés-végrehajtási intézetek állapotának, a női elítéltek speciális problémáinak felmérése volt.

Póczik Szilveszter tanulmánya a cigánysággal kapcsolatos hazai kriminológiai kutatás utolsó harminc évének legfontosabb mozzanatait mutatja be. (Közismert, hogy a szerző a magyar büntetés-végrehajtási intézetekben is végzett felméréseket.) Póczik Szilveszter szerint „a kutatás a következő időszakban minden bizonnyal tovább folytatódik, és a roma kisebbség és a rendőrség, igazságszolgáltatás viszonyával kapcsolatos viták sem csitulnak el. Amennyire prognosztizálható, a kutatás fő iránya a jövőben még inkább a roma kisebbség viktimológiai mutatóira, hátrányainak enyhítési lehetőségeire fog koncentrálni”.

Lőrincz Lajos – Takács Albert: A közigazgatás-tudomány alapjai. 2. átdolgozott, bővített kiadás. Bp. Rejtjel Kiadó. 2001. 255 oldal. 3300 Ft.

A közigazgatás sajátos állami tevékenység, amelyet sajátosan felépített szervezetben dolgozó, sajátos karakterű szakember állomány lát el. A szerzők szerint e három elem – tevékenység, szervezet, személyzet – részletes elemzésével jellemezhetjük legszemléletesebben a közigazgatást, amely értelmezésükben az önkormányzati igazgatást és az államigazgatást együttesen jelenti. Magáról a közigazgatás-tudományról alkotott elképzelések korántsem egységesek, mindegyik közelítési mód a közigazgatás más és más jellemző vonását emeli ki.

A felsőoktatásban használatos jegyzet tartalma öt nagy tartalmi egységre oszlik. Az első rész „A közigazgatás és környezete” címet viseli, amelyben a közigazgatás meghatározásáról, alapelveiről, a vele foglalkozó tudományokról, a gazdasággal és politikával fennálló kapcsolatáról olvashatunk. Egy-egy rész foglalkozik a közigazgatás központi, illetve helyi szerveivel. A következő egység a közigazgatás funkcióit, feladatait, tevékenység-fajtáit részletezi, míg az utolsó fejezet a személyzet toborzásának, kiválasztásának kérdéseit tekinti át. A könyv végén található irodalomjegyzék a további tájékozódást segíti.

A kötet régi hiányt pótol, tartalmát tekintve az első magyar nyelvű összefoglalásnak tekinthető és a téma jól felépített, közérthető feldolgozását nyújtja.

M. Nyitrai Péter: Nemzetközi jogsegély Európában. Bp. KJK-Kerszöv. Jogi és Üzleti Kiadó Kft. 2002. 352 oldal. 4816 Ft. (Közgazdasági és Jogi kiadványok)

Napjainkban egy új jogterület, az „európai büntetőjog” körvonalazódik. A fogalmat a szakirodalom szűkebb és tágabb értelemben egyaránt használja. Szűkebb értelemben az Európai Unió büntetőjogi normáit érti alatta, tágabb értelemben pedig az Európa Tanács és az Európai Unió egésze alatt létrejött büntetőjogi vonatkozású normák összességét.

Az Európai Unióban a 90-es évek folyamán a fejlődés egyik iránya az ún. III. pillérhez, a bel- és igazságügyi együttműködéshez kötődött. A folyamat nem kisebb változásokat hozott, mint 1997-ben a Corpus Iurisnak, az európai „szövetségi” büntetőjog alapjának megalkotását, az Európai Ügyészi Szolgálat megteremtésének tervét, valamint az OLAF (Európai Csalás Elleni Hivatal) felállítását. M. Nyitrai Péter könyve részletesen elemzi az Európa Tanács és az Európai Unió keretében folytatott büntetőjogi együttműködés legfontosabb ismérveit, elméleti és gyakorlati megoldásait, a nemzetközi büntetőbíráskodás által felvetett összefüggéseket – mindent Magyarország jogharmonizációs törekvéseinek fényében. A kötetet a függetlenség csatolt számos – magyar nyelven nem is teljeskörűen hozzáférhető – forrás egészíti ki.

A kiadvány azt a komplex folyamatot mutatja be, amelynek eredményeként Európában egységes igazságszolgáltatási térség formálódik, közel egységes intézményrendszerrel és kriminálpolitikával.

A Történeti Hivatal évkönyve 2000-2001. Bp. Történeti Hivatal. 2002. 415 oldal. 1200 Ft. (Trezor 2.)

A kötetben közreadott írások, dokumentumok bepillantást engednek a Rákosi-, illetve a Kádár-korszak politikai rendőrségének működésébe, működtetésébe. A kiadvány több olyan tanulmányt is tartalmaz, amelyek összefüggésbe hozhatók a büntetés-végrehajtással. Közülük egy szorosan kapcsolódik magyar börtönügy történetéhez. T. Varga György tanulmánya a rabmunkáltatás 1949 és 1953 közötti helyzetét, tényeit tárja fel levéltári kutatások alapján. Mint ismeretes: a sztálini büntetőpolitika a magyar börtönügy személyi és szervezeti feltételrendszerét is drasztikus alapossággal igazította saját követelményeihez. Ennek a folyamatnak részeként a börtönügy szervezete 1952 márciusában az igazságügyi kormányzattól a Belügyminisztérium felügyelete alá került. Ezt követően a büntetés-végrehajtási intézetekben folyó, az erőltetett iparosítást kiszolgálását célzó elítélt-munkáltatás irányítását a Közérdekű Munkák Igazgatósága (KÖMI) vette át. Jellemző adat, hogy 1952-ben a KÖMI vállalkotnál, többek között számos külső munkahelyen foglalkoztatott elítéltek száma 9000 főt tett ki. (A fogvatartottak összlétszáma ekkor 26.000 fő volt.) A tanulmány értékes, másutt sehol nem fellelhető adatokkal szolgál a politikai hatalom érvényesülésének e speciális szeletéről, illetve a munkáltatás akkori formáiról és az elítéltek őrzési körülményeiről. Remélhető, hogy a szerző kutatásait folytatja, s jóvoltából a téma újabb, a tárgyalt időszakon túli részleteivel is megismerkedhetünk.

Deák Ferenc István

(Válogatás a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság
Szakkönyvtára szerzeményeiből)

Búcsú Fok Pétertől

Megrendülten vettünk búcsút Fok Péter ny. bv. ezredestől, a közelmúltban elhunyt munkatárstól, baráttól.

Amikor 1981 végén, 40 évesen a büntetés-végrehajtás testületébe kérte magát, már magasra ívelő műszaki pálya állt mögötte. Tehetsége, emberi jó tulajdonságai a kohómérnöki kar elvégzése után hamar megmutakoztak: a Csepeli Fémműben, a Vas- és Acélipari Egyesülésben és a Kohó és Gépipari Minisztériumban egyre fontosabb feladatokkal bízzák meg. Aztán, mintha küldetést teljesítene jött át szervezetünkhez.

A mi szakmai világunk természetéből és hagyományaiból fakadóan zárt világ. Gyanakvással fogadja a kívülről jövőket, a nem a trepnin kezdőket. Ő is kívülről jött, őt is gyanakvással fogadtuk. Azonban kevesen tudtak olyan gyorsan és eszköztelenül alkalmazkodni, mint Ő. Nem tolakodott, de nem is rejtőzködött. Ott volt és néhány hét múlva úgy éreztük, mintha mindig közénk tartozott volna. Úgy váltott át egy civil minisztérium légköréből a mi sűrűbb levegőjű világunkba, mintha mindig ide készült volna.

Tehetsége, szorgalma itt is feltűnik, jelzi ezt rendfokozati előmenetele: másfél évtized alatt főhadnagyból ezredessé avanszál. De Ő aligha ebben találja önbecsülését. 1986-ban jó szemmel kiválasztják, új munkakört, az országos parancsnoki titkárit Vele töltik be. Élete főművét ebben a munkakörben alkotja meg. Ebből a merev hivatali megbízásból új, eleven, de-rős műfajt teremt.

Szükszavú tárgyilagossága, mondani-valójának pontos és takarékos megfogal-

mazása, a részletekbe menő, de a részletekbe el nem vesző alaposága szinte predestinálták e munkakörre. Lehet, hogy személyi adottságai, lehet, hogy műszaki előképzettsége okán, de szerette a rendszert, a rendet, a tervezett előrelátást és megnyugtatta, ha kieszközölhette a dolgok, ügyek mindenki számára eredményes lezárását.

Az ügyek, érvek és ellenérvek, valamint kényes érdekek kereszttüzében úgy közvetített a vezető és a vezetettek között, hogy mindkét oldal elégedettségét kivívta. Az intézendők nyomasztó forgatagában egyedi otthonossággal ismerte ki magát. Lehetett volna merev, köoszlop-bürokrata, lehetett volna bizalmaskodóan fraternizáló haver, lehetett volna sima modorú, hajlékony diplomata. Nem lett. Fok Péter volt vagy egyszerűen csak a Péter. Keze nyomán a bonyolult, érzékeny ügyek is világos, áttekinthető karaktert kaptak.

Ő volt minden titkok tudója, de mint a kvíz-műsorok jó mediátorai, derűs póker-arccal tartotta meg a kabinet titkait, még oldott baráti körben sem adta ki értesüléseit. Mert nem magát tartotta főszereplőnek, hanem az ügyet szolgálta.

Szolgált és kiszolgált, de nem volt se szolga, sem kiszolgáltatott, szerepét őszinte odaadással vállalta másokért. Pedig az Övé nem volt könnyű szerep.

Egy évtizeden át állt abban az erős szakmai sodorvonalban, ami a testet és a lelket gyorsabban égette, különösen az Övét, aki feladatával teljesen összefonódva, önkímélet nélkül dolgozott.

Hogy mit is jelentett számára ez a teljes odaadással végzett munka, azt a

család és a hozzá közelálló barátok nyugdíjba vonulása után érzékelhették. Mintha hivatalából való leköszönésével életkedvének és energiáinak jó részét otthagyt volna a Steindl utca negyedik emeletén. Igen, ott hagyta, mert örökölni szánta, mint életének maga alkotta értelmét. És távoztával azt üzeni nekünk, ne bánkódjunk, mert ezzel az ott hagyott örökséggel számára az értelmetlen halál is értelmet nyer.

Halottunk emlékét megőrizzük. Nyugodjék békében.

Dr. Lőrincz József

CONTENTS

STUDY

3 The situation of the Hungarian Prison Service approaching the European Union accession

13 European challenges, Hungarian answers in the fields of penal law and law enforcement

27 Penal policy and law enforcement before and after the change of regime

49 Meditation on the probation service supervision

71 Ferenc Deák was born 200 years ago

PAST

87 The Corrections Institution in Szamosújvár in 1861

WORKSHOP

97 About drug-prevention units

103 The situation of the prison service personnel from 1990 up to these days

ABROAD

109 News on the prison world

115 The most common infectious diseases in the penitentiary institutions of some states

123 The reform of the French Prison Administration

BOOKSHELF

129 Bibliography inscription

NECROLOGY

132 Farewell to Péter Fok

INHALT

STUDIE

3 Die Situation des ungarischen Justizvollzuges vor der Europa-Integration

13 Europäische Ausforderungen, ungarische Antworten im Gebiet von Strafrecht und Justiz

27 Strafpolitik und Justizvollzug vor und nach der Wende

49 Denken wir über die Gutachtung nach...

71 Ferenc Deák ist seit 200 Jahren geboren

VERGANGENHEIT

87 Gefängnis von Szamosujvár in 1861

WORKSHOP

97 Drogpreventionsabteilungen

103 Die Situation der Personal des ungarischen Justizvollzuges von 1990 bis heute

AUSLAND

109 Nachrichten der Justizwelt

115 Häufigste infektiöse Krankheiten in den JVs in manchen Staaten

123 Reformmaßnahmen in dem französischen Justizvollzug

BÜCHERSCHRANK

129 Buchangebot

NECROLOGE

132 Abschied von Peter Fok

TARTALOM

TANULMÁNY

3 A magyar büntetés-végrehajtás helyzete az Európai Unió csatlakozás küszöbén

13 Európai kihívások, magyar válaszok a büntetőjog és a büntetés-végrehajtás területén

27 Büntetőpolitika és büntetés-végrehajtás a rendszerváltozáson innen és túl

49 Elmélkedés a pártfogó felügyeletről

71 Kétszáz éve született Deák Ferenc

MŰLT

87 A Szamosújvári Fenyítő Intézet 1861-ben

MŰHELY

97 A drogprevenciós részlegekről

103 A büntetés-végrehajtás személyzetének helyzete 1990-től napjainkig

KÜLFÖLD

109 Hírek a börtönvilágból

115 A leggyakrabban előforduló fertőző betegségek néhány állam büntetés-végrehajtási intézetében

123 A francia büntetés-végrehajtás reformja

KÖNYVESPOLC

129 Könyvajánló

NEKROLÓG

132 Búcsú Fok Pétertől

Ára: 300 forint

200 éve született Deák Ferenc